

ПРИВАТНА УСТАНОВА
«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЕРКАЧ ЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.334

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВТЕЧУ ІЗ
СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ЛІКУВАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»
081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Я.В. Деркач

Науковий керівник:
Примаченко Віталій Федорович,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ 2021

АНОТАЦІЯ

Деркач Я. В. Кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

У дисертації вирішено комплексне наукове завдання, що полягає у визначенні кримінально-правової характеристики елементів і ознак складу злочину, передбаченого ст. 394 КК України, та з'ясуванні соціальної необумовленості встановлення кримінальної відповідальності за втечу зі спеціалізованого лікувального закладу.

Зокрема, за результатами проведеного дослідження кримінальної відповідальності за втечу зі спеціалізованого лікувального закладу доведено доцільність декриміналізації ст. 394 КК України.

Встановлено, що кримінальна відповідальність за втечу з місця заслання або з лікувально-трудового чи виховно-трудового профілакторію, а так само по дорозі в заслання або профілакторій, вперше знайшла своє відображення у КК УРСР 1960 року тільки після внесення змін від 16 листопада 1982 року – було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року в основному до злісних п'яниць (осіб, які хворіли на алкоголізм), з метою забезпечення їх примусового лікування і трудового перевиховання;

Проведено дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, в результаті чого встановлено, що кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу не характерна навіть для країн пострадянського простору;

Удосконалено положення доктрини кримінального права щодо

доцільності виключення з кримінального закону рудиментів радянської правової спадщини – існування ст. 394 КК України свідчить швидше про данину радянським традиціям кримінально-правового творення, оскільки поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги було способом боротьби з інакомисленням та намаганням забезпечити «боротьбу з алкоголізмом» наприкінці існування радянської Союзу.

Дістало подальшого розвитку положення щодо надмірності кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері правосуддя як родового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя, оскільки безпосереднім об'єктом ст. 394 КК України є суспільні відносини у сфері забезпечення нормальної діяльності спеціалізованих лікувальних закладів.

Під час дослідження історико-правового розвитку кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу було сформовано такі історичні періоди її становлення:

- від «Руської Правди» до революції 1917 року;
- від революції 1917 року до проголошення незалежності України 1991 року;
- від проголошення незалежності України 1991 року по теперішній час.

Встановлено, що до початку XIX ст. психічно хворих направляли під нагляд монастирів. Починаючи з Уложення про покарання кримінальні й виправні 1845 року психічно хворих направляли на примусове лікування у спеціальні будинки для божевільних, а з прийняттям Кримінального уложення 1903 року до спеціальних лікувальних закладів.

Кримінальна відповідальність за втечу з місця заслання або з лікувально-трудового чи виховно-трудового профілакторію, а так само з дороги в заслання або профілакторій, вперше знайшла своє відображення у Кримінальному кодексі УРСР 1960 року тільки після внесення змін від 16 листопада 1982 року. За що було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року. Однак, дана стаття, зокрема, використовувалась, щодо злісних п'яниць, з метою забезпечення їх

примусового лікування і трудового перевиховання. Сучасна ж редакція диспозиції ст. 394 КК України успадкована від ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 року у редакції від 15 лютого 1995 року. Тому кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу історично не зумовлена.

В результаті дослідження підстав та принципів криміналізації втечі зі спеціального лікувального закладу було встановлено, що більшості з них вона не відповідає. 1) відсутність суспільної небезпеки цього діяння 2) практична відсутність динаміки цих діянь; 3) відсутність причин та умов вчинення злочину, передбаченого ст. 394 КК України, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

Дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, дозволило зробити висновок, що за загальним правилом кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу не характерна для країн пострадянського простору. Виключенням є кримінальне законодавство Російської Федерації. В якому передбачено у ч. 3 ст. 314 кримінальну відповідальність за ухилення особи, яка страждає розладом сексуальної переваги (педофілією), від застосування до нього примусових заходів медичного характеру. Однак, за час існування ч. 3 ст. 314 Кримінального кодексу Російської Федерації, взагалі відсутня судова практика її застосування.

Дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак втечі із спеціалізованого лікувального закладу можемо сказати, що безпосереднім об'єктом ст. 394 КК України, є суспільні відносини у сфері забезпечення нормальної діяльності спеціалізованих лікувальних закладів.

Дослідження об'єктивної сторони втечі із спеціалізованого лікувального закладу надало змогу зробити висновок, що кримінальне правопорушення передбачене у ст. 394 КК України може вчинятися лише у

формі дії, і полягає у втечі із спеціалізованого лікувального закладу, або по дорозі до нього.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з того моменту, коли особа без наданого на те дозволу, самовільно залишила спеціалізований лікувальний заклад, або втекла по дорозі до нього, в результаті чого має змогу вільно собою розпоряджатися. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу є триваючим злочином, і триває до затримання або добровільного повернення особи.

Суб'єктом втечі із спеціалізованого лікувального закладу є фізична осудна, або обмежено осудна особа, відносно якої судом прийнято рішення про застосування примусових заходів медичного характеру (виключно з поміщенням в спеціалізований лікувальний заклад), яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку.

Втеча із спеціалізованого лікувального закладу є кримінальним правопорушенням, яке вчиняється тільки з прямим умислом, адже особа як вчиняє втечу, повинна усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї дії, передбачати суспільно небезпечні наслідки і бажати їх настання. Метою втечі із спеціалізованого лікувального закладу, або по дорозі до нього, є вільне розпоряджання собою на свій власний розсуд. Однак, «мета» для кваліфікації втечі із спеціалізованого лікувального закладу значення не має, адже вона не передбачена законодавцем у диспозиції кримінально-правової норми, як обов'язкова ознака кримінального правопорушення.

Ключові слова: правосуддя, психічне здоров'я, спеціалізований лікувальний заклад, кримінально-правова характеристика, рудимент, примусові заходи медичного характеру.

SUMMARY

Derkach Ya. V. Criminal liability for fleeing from a specialized medical institution. – On the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of legal sciences on a specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

The dissertation improves the theoretical provisions of criminal law in terms of criminal law characteristics of banditry and on this basis developed proposals to the Criminal Code of Ukraine.

In particular, according to the results of the study of criminal liability for fleeing from a specialized medical institution, the expediency of decriminalization of Art. 394 of the Criminal Code of Ukraine.

It is established that criminal liability for fleeing from exile or from medical-labor or educational-labor prophylaxis, as well as on the way to exile or prophylactics, was first reflected in the Criminal Code of the USSR in 1960 only after amendments of November 16, 1982 - punishment was provided in the form of imprisonment for up to one year, mainly to malicious drunkards (persons suffering from alcoholism), in order to ensure their compulsory treatment and re-education;

A study of foreign experience in the legal regulation of liability for fleeing from a specialized medical institution, as a result of which it was found that criminal liability for fleeing from a specialized medical institution is not typical even for the post-Soviet countries;

The provision of the doctrine of criminal law on the expediency of excluding from the criminal law the rudiments of the Soviet legal heritage - the existence of Art. 394 of the Criminal Code of Ukraine testifies rather to a tribute to the Soviet traditions of criminal law, as placement in a psychiatric institution was a way to combat dissent and try to ensure the "fight against alcoholism" at the end of the Soviet Union.

The provision on the redundancy of criminal law protection of public relations in the field of justice as a generic object of criminal offenses against justice was further developed, as the direct object of Art. 394 of the Criminal Code of Ukraine is public relations in the field of ensuring the normal operation of specialized medical institutions.

During the study of the historical and legal development of criminal liability for escape from a specialized medical institution, the following historical periods of its formation were formed:

- from "Russian Truth" to the revolution of 1917;
- from the revolution of 1917 to the proclamation of independence of Ukraine in 1991;
- from the declaration of independence of Ukraine in 1991 to the present.

It is established that by the beginning of the XIX century. the mentally ill were sent under the supervision of monasteries. Beginning with the Criminal and Correctional Penal Code of 1845, the mentally ill were sent to compulsory treatment in special homes for the insane, and with the adoption of the Criminal Code of 1903 to special medical institutions.

Criminal liability for fleeing from exile or from medical-labor or educational-labor prophylaxis, as well as from the road to exile or prophylactics, was first reflected in the Criminal Code of the USSR in 1960 only after the amendments of November 16, 1982. For which there was a penalty of imprisonment for up to one year. However, this article was used, in particular, against malicious drunks, in order to ensure their compulsory treatment and labor re-education. The current version of the disposition of Art. 394 of the Criminal Code of Ukraine inherited from Art. 184 of the Criminal code of the USSR of 1960 in edition from February 15, 1995. Therefore, criminal liability for fleeing from a specialized medical institution is historically unconditional.

As a result of a study of the grounds and principles of criminalization of escape from a special medical institution, it was found that most of them do not meet. 1) the absence of public danger of this act 2) the practical absence of the dynamics of these acts; 3) the absence of causes and conditions of the crime under Art. 394 of the Criminal Code of Ukraine, which cannot be eliminated without the application of criminal liability.

A study of foreign experience in the legal regulation of liability for fleeing from a specialized medical institution, led to the conclusion that, as a general rule,

criminal liability for fleeing from a specialized medical institution is not typical for post-Soviet countries. The exception is the criminal law of the Russian Federation. In which it is provided in part 3 of Art. 314 criminal liability for evasion of a person suffering from a disorder of sexual preference (pedophilia) from the application of coercive measures of a medical nature. However, during the existence of Part 3 of Art. 314 of the Criminal code of the Russian Federation, in general there is no judicial practice of its application.

The study of objective and subjective signs of escape from a specialized medical institution, we can say that the direct object of Art. 394 of the Criminal Code of Ukraine, there are public relations in the field of ensuring the normal operation of specialized medical institutions.

The study of the objective side of the escape from a specialized medical treatment allowed us to conclude that the criminal offense is provided in Art. 394 of the Criminal Code of Ukraine can be committed only in the form of action, and consists in fleeing from a specialized medical institution, or on the way to it.

The study of the objective side of the escape from a specialized medical treatment allowed us to conclude that the criminal offense is provided in Art. 394 of the Criminal Code of Ukraine can be committed only in the form of action, and consists in fleeing from a specialized medical institution, or on the way to it.

A criminal offense is considered to be over from the moment when a person, without permission, has left a specialized medical institution or fled on the way to it, as a result of which he has the opportunity to dispose of himself freely. Escape from a specialized medical institution is an ongoing crime and lasts until a person is detained or returned voluntarily.

The subject of escape from a specialized medical institution is a physically sane or partially sane person in respect of whom the court has decided to apply coercive measures of a medical nature (only with placement in a specialized medical institution) who has reached 16 years of age at the time of the crime.

Escape from a specialized medical institution is a criminal offense that is committed only with intent, because the person committing the escape must be

aware of the socially dangerous nature of their actions, anticipate socially dangerous consequences and want them to occur. The purpose of escaping from a specialized medical institution, or on the way to it, is to freely dispose of oneself at one's own discretion. However, the "purpose" for the qualification of escape from a specialized medical institution does not matter, because it is not provided by the legislator in the disposition of the criminal law, as a mandatory feature of a criminal offense.

Key words: *justice, mental health, specialized medical institution, criminal-legal characteristics, rudiment, coercive measures of medical nature.*

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Деркач Я. В. Розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу в радянський період. *KELM*. 2020. № 7. С. 169-174 (Республіка Польща).
2. Деркач Я. В. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу: проблеми криміналізації. *Юридична наука*. 2019. №9. С. 166-170.
3. Деркач Я. В. Суб'єкт втечі із спеціалізованого лікувального закладу. *Юридична наука*. 2019. №10. С. 200-206.
4. Деркач Я. В. Історико-правовий нарис розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу (від руської правди до кримінального уложення 1903 року). *Юридична наука*. 2020. №3. С. 188-194.
5. Деркач Я. В. Об'єкт втечі із спеціалізованого лікувального закладу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. С. 158-163.
6. Деркач Я. В. Кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу: постановка проблеми в Україні. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 17–18 липня*

2019 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 41–44.

7. Деркач Я. В. Кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу: результати дослідження. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020 р. – К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 57–58.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВТЕЧУ ІЗ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ЛІКУВАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	
1.1. Історико-правовий нарис розвитку та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу	19
1.2. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу	45
1.3. Зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу	65
Висновки до першого розділу	84
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ВТЕЧІ ІЗ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ЛІКУВАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	
2.1. Об'єкт втечі із спеціалізованого лікувального закладу	86
2.2. Об'єктивна сторона втечі із спеціалізованого лікувального закладу	108
2.3. Суб'єкт втечі із спеціалізованого лікувального закладу	136
2.4. Суб'єктивна сторона втечі із спеціалізованого лікувального закладу	157
Висновки до другого розділу	175

ВИСНОВКИ	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	180
ДОДАТКИ	205

ВСТУП

Актуальність теми. Конституція України у ст. 29 проголосила, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Таке положення Основного Закону стосується і ст. 394 Кримінального кодексу (далі – КК) України «Втеча із спеціалізованого лікувального закладу», оскільки вона направлена на кримінально-правову охорону суспільних відносин у сфері правосуддя в частині захисту суспільства від людей, які становлять небезпеку як для себе, так й для оточуючих. Разом з тим, існування такої статті в кримінальному законі свідчить швидше про данину радянським традиціям кримінально-правового творення, оскільки поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги було способом боротьби з інакомисленням. Про це свідчить наступне.

Згідно з офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України та Офісу Генерального прокурора, протягом 2013-2020 років обліковано 91 кримінальне правопорушення, 62 особам вручено повідомлення про підозру, у 20 випадках до суду направлено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, 48 проваджень закрито у т.ч. за п.п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України за вчинення злочину, передбаченого ст. 394 КК України. Відповідно до даних Єдиного державного реєстру судових рішень та Державної Судової адміністрації України, за ст. 394 КК України судами винесено лише 6 обвинувальних вироків. По одному у 2011, 2013, 2015, 2017, 2018 та 2020 роках.

Офіційна статистика лише засвідчує той факт, що саме правове регулювання діяльності спеціалізованих лікувальних закладів потребує удосконалення, особливо в умовах медичної реформи. Результати опитування слідчих та працівників таких медичних закладів показало про

недоцільність застосування заходів кримінально-правового впливу до осіб, які вчиняють втечі зі спеціалізованого лікувального закладу.

Варто вказати на те, що кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу не була предметом монографічного дослідження жодного українського науковця. Окремі питання кримінально-правової характеристики цього злочину на рівні навчальних та наукових публікацій в контексті кримінальних правопорушень проти правосуддя розглядалися у працях таких вчених, як А. В. Андрушко, Р. Ш. Бабанли, М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, А. А. Бражник, М. О. Букач, Є. О. Бунін, В. М. Бурдін, Є. О. Гладкова, В. К. Грищук, С. Є. Дідик, О. О. Дудоров, І. В. Єдинак, Ю. В. Калініченко, О. О. Кваша, О. О. Книженко, І. М. Копотун, О. М. Литвинов, В. В. Мульченко, В. В. Налуцишин, О. М. Овчаренко, О. І. Ольховенко, М. І. Омеляненко, Ю. В. Орел, Ю. В. Орлов, О. І. Плужнік, В. Ф. Примаченко, В. П. Сабадаш, М. В. Сийплові, Л. В. Трушківська, М. І. Хавронюк, В. Б. Харченко, О. В. Чорна, В. В. Шаблистий, О. С. Шнипко, О. С. Юнін, Ю. В. Юшина, І. С. Яковець, А. М. Ященко, С. О. Ященко та інші.

Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності за правопорушення проти правосуддя досліджували В. І. Борисов, С. С. Мірошніченко, Н. Ю. Карпова, В. І. Тютюгін та М. В. Шепітько.

Проте, необхідно відзначити, що наукові розробки цих та інших вчених лише фрагментарно стосувалися кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу. Тому можна з упевненістю стверджувати про наявну актуальність теми, що зумовлює необхідність проведення відповідного комплексного наукового пошуку з тим, аби встановити доцільність існування кримінально-правової заборони втечі зі спеціалізованого лікувального закладу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року,

затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., схваленого розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р; основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2015–2020 рр., а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 р., схвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є наукове обґрунтування кримінальної відповідальності за втечу зі спеціалізованого лікувального закладу та вироблення рекомендацій для удосконалення кримінально-правової охорони правосуддя.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких задач:

- здійснити історико-правовий нарис розвитку та встановити сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу;
- з'ясувати соціальну обумовленість розглядуваної кримінально-правової заборони;
- охарактеризувати зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу;
- дослідити зміст об'єктивних та суб'єктивних ознак втечі із спеціалізованого лікувального закладу;
- розробити пропозиції щодо удосконалення кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері правосуддя.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за втечу зі спеціалізованого лікувального закладу.

Методи дослідження. Під час проведення дисертаційного дослідження

використовувались наступні наукові методи пізнання: діалектичний – для дослідження змісту поняття втечі із спеціалізованого лікувального закладу та основних об’єктивних і суб’єктивних ознак цього злочину (підрозділи 2.1.-2.4); історико-правовий - під час здійснення історико-правового нарису розвитку та встановлення сучасного стану законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу (підрозділ 1.1.); компаративістський – для виявлення та аналізу особливостей регламентації кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу у кримінальному законодавстві зарубіжних країн (підрозділ 1.3.); формально-логічний – для належної аргументації пропонованих змін до КК України у частині вдосконалення норми про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу (підрозділи 1.1., 1.2, 2.1.- 2.4); соціологічний метод (вивчення документів та проведення анкетування) використовувався для анкетування слідчих та працівників спеціалізованих лікувальних закладів та вибіркового вивчення вироків суду щодо осіб, засуджених за ст. 394 КК України (Розділ 2); статистичний – для аналізу матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень про втечу із спеціалізованого лікувального закладу (у всій роботі).

Емпіричну основу дослідження становлять: офіційні статистичні дані Генеральної прокуратури України та Офісу Генерального прокурора за 2013-2020 роки щодо кількості облікованих злочинів, передбачених ст. 394 КК України; матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень та результати опитування слідчих (87 осіб) та працівників спеціалізованих лікувальних закладів (35 осіб).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним монографічним дослідженням, яке присвячене вивченню кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу. У роботі сформульовано ряд нових наукових положень і висновків, зокрема:

вперше:

– за результатами проведеного дослідження кримінальної відповідальності за втечу зі спеціалізованого лікувального закладу доведено доцільність декриміналізації ст. 394 КК України;

– встановлено, що кримінальна відповідальність за втечу з місця заслання або з лікувально-трудового чи виховно-трудового профілакторію, а так само по дорозі в заслання або профілакторій, вперше знайшла своє відображення у КК УРСР 1960 року тільки після внесення змін від 16 листопада 1982 року – було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року в основному до злісних п'яниць (осіб, які хворіли на алкоголізм), з метою забезпечення їх примусового лікування і трудового перевиховання;

– проведено дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, в результаті чого встановлено, що кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу не характерна навіть для країн пострадянського простору;

удосконалено:

- положення доктрини кримінального права щодо доцільності виключення з кримінального закону рудиментів радянської правової спадщини – існування ст. 394 КК України свідчить швидше про данину радянським традиціям кримінально-правового творення, оскільки поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги було способом боротьби з інакомисленням та намаганням забезпечити «боротьбу з алкоголізмом» наприкінці існування радянської Союзу;

дістало подальшого розвитку:

- положення щодо надмірності кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері правосуддя як родового об'єкта кримінальних правопорушень проти правосуддя, оскільки безпосереднім об'єктом ст. 394 КК України є суспільні відносини у сфері забезпечення нормальної

діяльності спеціалізованих лікувальних закладів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

- *правотворчості* – для вдосконалення законодавства у частині кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя;

- *правозастосовчій діяльності* – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та суду у частині застосування норм про кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя;

- *навчальному процесі* – положення та висновки дисертації можуть у подальшому використовуватись при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право» та «Актуальні проблеми кримінального права»;

- *науково-дослідній роботі* – для подальших досліджень у галузях кримінального права щодо кримінально-правової охорони правосуддя.

Апробація матеріалів дисертації. Положення дисертації, що складають наукову новизну та висновки практичного характеру, апробовано під час виступу на міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Київ, Україна, 17–18 липня 2019 р.) та Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Київ, 15–16 вересня 2020 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 7 праць, 4 – статті у виданнях включених до переліку наукових фахових видань України, 1 – у періодичному науковому виданні іншої держави за профілем дисертації, 2 – тези доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатку. Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок, з яких: основний текст – 165 сторінок, додаток – 1 сторінка, список використаних джерел (232 найменування) – 25 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВТЕЧУ ІЗ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ЛІКУВАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

1.1 Історико-правовий нарис розвитку та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу

На нинішньому етапі політичного й соціально-економічного розвитку України необхідно підвищувати рівень державно-правової свідомості як частини самосвідомості народу. Без глибокого осмислення минулого, яким би складним і суперечливим воно не було, неможливо творити нову державу, серцевиною якої має стати право [59, с. 3].

Доречно з цього приводу зазначає Н.В. Євремова, що на сучасному етапі розвитку України значно зростає потреба у вивченні історії українського права, оскільки воно є засобом забезпечення справедливості, прав і свобод людини та інтересів нації. Право є частиною духовної культури українського народу, тому вивчення історії його розвитку повинно сприяти підвищенню рівня правосвідомості як частини самосвідомості народу [46, с. 3].

Не винятком є кримінальне право, адже дослідження історії українського кримінального права є важливим напрямом сучасної науки кримінального права, актуальність якого полягає в доведенні безперервності боротьби суспільства та держави із злочинністю в усіх її проявах. Науковий інтерес до історії становлення й розвитку кримінального права зумовлений також необхідністю проекції досягнень і прорахунків минулих поколінь на сучасний стан кримінально-правового регулювання суспільних відносин з

метою комплексного аналізу та вирішення нагальних потреб сьогодення [109, с. 47].

Саме тому, постала необхідність в переосмисленні законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу в умовах розбудови правової, незалежної України.

За загальним правилом, під час дослідження історичного аспекту кримінальної відповідальності в науці кримінального права використовується історико-правовий порівняльний (рідше порівняльно-історичний) метод.

Застосування порівняльно-історичного методу дає змогу інтегровано поєднати інституційно нормативні аспекти наукового пізнання злочинності з питанням передумов її становлення і розвитку в умовах державної абсолютизації економіки та деінституціалізації державної влади, стверджує П.О. Мельник [101, с. 9]. Згідно думки Є.С. Назимко, у кримінальному праві сталим є твердження про те, що зміст історичного методу полягає у з'ясуванні сутності досліджуваного об'єкта за допомогою аналізу його історії (розвитку) з урахуванням всієї її багатогранності [109, с. 48].

На думку Д.А. Шигаль, основною проблемою, на вирішення якої спрямований історико-правовий порівняльний метод, є отримання нового знання за допомогою проведення порівнянь історико-правових джерел. Для цього науковець вбачає необхідність трьох складових: 1) порівняння (у ряді випадків також і аналогія), які є стандартною загально-науковою логічною операцією; 2) порівняння повинні характеризуватися своєю ретроспективністю, тобто бути історичними; 3) порівнюватися повинна правова матерія. Лише поєднання цих трьох умов становить зміст головної проблеми теорії історико-правового порівняльного методу й висуває відповідні вимоги до основних підходів і принципів її реалізації. Погоджуємось із правником, який переконаний, що відсутність кожної з вищевказаних умов у постановці проблеми, на вирішення якої спрямоване історико-правове порівняльне дослідження, унеможлиблює не тільки отримання достовірних висновків, але й робить неможливим застосування в

ході наукової роботи історико-правового порівняльного методу. Так, продовжує Д.А. Шигаль, відсутність «історичного» в ході порівняльного дослідження дозволяє обмежитися порівняльно-правовим методом як центральним елементом всього застосовуваного методологічного арсеналу, а відсутність «правового» дозволяє з легкістю обійтися порівняльно-історичним методом. Тільки інтегративне поєднання «історичного» і «правового» в порівняннях з необхідністю ставить питання про застосування іншого – історико-правового засобу спеціально-наукового пізнання, оскільки для дослідження історико-правової матерії гносеологічного потенціалу як порівняльно-історичного, так і порівняльно-правового методів вже не вистачає [231, с. 180].

Більше того, вірно зазначив О.О. Некрасов, що історія кримінального права є частиною його теперішнього і майбутнього [115, с. 179]. Тому, історичні періоди становлення кримінального законодавства необхідно розглядати в першу чергу, не як окремі етапи, а як пряму нерозривну лінію важливих історичних подій.

При цьому слушно наголошує Ю.В. Орел, що в науці, на жаль, не існує єдиного загальноприйнятого підходу до періодизації історії розвитку як українського законодавства взагалі, так і кримінального зокрема. Науковець вважає, що це пов'язано з тим, що питання періодизації історії розвитку вітчизняного кримінального законодавства ще не знайшло свого завершеного вирішення. Зумовлено це тими змінами, що останніми роками відбуваються в осмисленні минулого, віднайдені у ньому зв'язків та тенденцій, визначенні позитивних та негативних моментів [119, с. 230]. З чим ми не можемо не погодитись.

Отже, під час дослідження історико-правового розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, задля системності та зручності, необхідно поділити умовно на історичні періоди.

Не вдаючись до дискусії з приводу періодизації історії розвитку українського законодавства, відзначимо, що ми притримуємося загальноприйнятої позиції, згідно якої, історія нашої Батьківщини ділиться на три загальні періоди. Перший період – до революції 1917 року, другий період – від революції 1917 року до проголошення незалежності України 1991 року, третій період – від проголошення незалежності України 1991 року по теперішній час.

Загалом джерела права – це засіб існування й вияву правових норм як певних установок у поведінці людей, що характеризують владністю й підтримуються державним примусом. Джерела праві невіддільні від поняття юридичної норми. Вони є формою вираження правових норм. Джерела права завжди є більш чи менш визначені [91, с. 34].

До створення писемних правових документів суспільні відносини між окремими людьми регулювалися звичаєвим правом. З часом норми звичаєвого права записувалися, до них додавалися нові норми, поява яких диктувалася потребами держави. При цьому попередні норми, у тому числі й звичаєві, могли відмінятись або ж видозмінюватись тощо [91, с. 55].

Як зазначає О.Ф. Скакун перші письмові пам'ятки давнини (Закони Ману, Закони XII таблиць, Кодекс законів царя Хаммурапі та ін.) і середньовіччя («Салічна правда», «Російська правда» та ін.) складались із норм звичаєвого права, судових прецедентів і прямих законодавчих положень [171, с. 213].

Отже, першим законодавчим актом Київської Русі (IX-XIII ст.ст.) справедливо можна вважати «Руську Правду».

Найдавнішою є Коротка редакція «Руської Правди», яка відображає державну організацію і давньоруське право періоду становлення феодального ладу. Вона складається з Правди Ярослава, Правди Ярославичів, Покону вирного, Уроку мостникам [171, с. 37].

В.М. Іванов досліджуючи «Руську Правду» виокремлює наступні види злочинів:

- проти князівської влади (повстання, перевіт – перехід на сторону ворога);
- проти церкви та християнської моралі (віровідступництво, церковна татьба, нищення хрестів, розкриття могил, чародійство тощо);
- проти особи (убивство, тілесні пошкодження, побиття);
- майнові (розбій, крадіжка, незаконне користування чужим майно, привласнення загубленого тощо);
- проти сім'ї й моральності (розпуста, багатоженство, співжиття з черницею тощо) [58, с. 42].

Необхідно пам'ятати, що характер виокремлених видів злочинів в Київській Русі формувався з урахуванням спрямованості язичства та християнства, як основних віросповідань середньовіччя.

З аналізу Карамзінського списку можемо побачити, що у нормах «Руської Правди» не відбувалося розмежування на галузі законодавства. Регулювались питання, як відповідальності за злочини, так і правила займу, купівлі-продажу, відповідальність боржника, визначались права холопів, смердів тощо [136, с. 127-142].

Отже, в часи «Руської Правди» панувало звичаєве право, яке є продуктом правосвідомості народу та зв'язку з матеріальними умовами його життя. Кожен народ нормує свої взаємовідносини по своєму розумінню їх. Тому, звичаєве право кожного народу є правом національним. Навіть чужі впливи й переймання вводяться в це право тільки через лабораторію національної психології до практики і засвоюються в певній переробці, як твір народної свідомості [230, с. 3-4].

В часи панування «Руської Правди» з'являються перші згадки про випадки застосування примусових заходів до душевно хворих осіб.

З цього приводу О.В. Клименко та О.В. Патратій зазначають, що перші згадування про душевно хворих осіб та застосування до них певних дій з'являються у Київській Русі у 988 р. Були створені положення, які установлювали спільну опіку над хворими, каліками й убогими. Князем

Володимиром було видано статут про церковні суди, де визначалось, що розглядалися у церковних судах не тільки справи сімейні та про злочини, а й про людей, які були у церковному відомстві (чаклуни, чарівники). До церковного відомства стали відносити вдів, сиріт, сліпих, лікарів та самі лікарні [63, с. 2].

Після розпаду Київської держави й занепаду Галицько-Волинського князівства державно-правовий розвиток українських земель тісно пов'язується з Великим князівством Литовським (офіційна назва – Велике князівство Литовське, Руське та Жемайтійське), багатонаціональною феодалною державою, до складу якої входили литовські, білоруські, українські та окремі російські землі. Велике князівство Литовське утворилося шляхом об'єднання власне литовських земель і приєднання частини білоруських територій за князя Міндовга (1219–1263) і значно зміцніло як ранньфеодальна монархія за князя Гедиміна (1316–1341). У 50-х роках XIV ст. розпочався наступ Литовської держави на українські землі. Князь Ольгерд захопив Чернігово-Сіверщину, Волинь, Наддніпрянщину. 1362 року литовське військо, в якому було чимало українців, розгромило військо татарських ханів на р. Сині Води, внаслідок чого до Литовського князівства відійшло Поділля. Після приєднання українських земель населення Великого князівства Литовського на 90 % складалося з українців та білорусів [58, с. 96].

Більше того, ще довгий час на українських територіях діяла «Руська Правда» та звичаєве право, як основні джерела регулювання правовідносин.

Однак, у 1529 році Вальним сеймом під титулом «Статут Вел. Кн. Литовського» було затверджено Перший Литовський статут. Структурно він складався з 13 розділів і 264 артикулів. Статут містив норми державного й адміністративного права (про верховну владу та її стосунки з населенням, про «земську оборону», тобто організацію війська, про суддів та суди). Найсуттєвішим було визначення в статуті шляхти як окремого стану, гарантування їй низки прав і привілеїв. Основним критерієм належності до

шляхти визнавався принцип давності. В окремих випадках шляхетство підтверджувалось за показаннями свідків-шляхтичів; вони робили це під присягою. Заново шляхетство надавалося рішенням господаря (правителя держави). Гарантувалося право шляхетського землеволодіння, яке не можна було відібрати без вини. Привілейований статус шляхти визначався також у судочинстві. За Статутом не дозволялося карати шляхту «безправно», тобто без публічного судового процесу. Якщо шляхтич обвинувачувався у злочині, він міг «очиститися» присягою. Водночас Статут забезпечував деякі права селян, у тому числі право на землю [61, с. 109].

Необхідно враховувати, що предмет нашого дослідження входить до складу Розділу XVIII Кримінального кодексу України (далі – КК України), який має назву «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», і є спеціальною нормою забезпечення виконання рішення суду, щодо примусового лікування. Тому, необхідно просліджувати історичний розвиток та становлення даних положень також.

Перший Литовський статут 1529 року був першим кодифікованим актом, у якому було сформовано окремий розділ, який стосувався суддів «Аби судили правом писаним; а якби суддя судив інакше, має бути покараний».

У тексті статуту зазначено: «якщо ж було б установлено, що суддя виніс вирок не за правами писаними і що від цього сторона зазнала шкоди, то той, хто виніс вирок не у відповідності до прав писаних, має відшкодувати збитки та витрати, а вирок того суду анулюється. А якби у кого буде щонебудь взяте за вирок судді, то має бути йому повернене без доводу; а якщо він зазнав би збитків у вигляді витрат і харчів, і на це дасть належні докази або присягне, то суддя мусить йому сплатити. Якщо ж суддя судив правильно і присудив у відповідності до цих прав писаних, а той, хто програв справу, зганьбив його, то той має заплатити судді за ту образу дванадцять рублів грошей» [176, с. 241].

Отже, ще на початку XVI ст. законодавець за допомогою нормативно-правових актів, намагався забезпечувати повагу до правосуддя, та до судових рішень, зокрема.

У 1551 р. в текстах Стоглавого собору згадується, що через поводження душевно хворих осіб погіршується життя «звичайних» людей, і тому такі особи поміщуються у монастирі щоб не заважати здоровим людям і щоб вони отримували настанови та доведення істини [63, с. 2]. О.В. Беклеміщев зазначає, що вказані особи, які підлягали піклуванню, утримувалися в монастирі для застосування церковних засобів лікування з метою «вигнання бісів». Як підсумок вчений говорить, що дослідженнях з історії вітчизняної психіатрії XVI-XVII століття розглядаються як епоха монастирського піклування душевнохворих, котре, однак, охоплювало лише їх невелику частину, у той час як інші перебували серед населення [13, с. 19].

З часом Перший Литовський статут від 1529 року вже не встигав за вимогами, які ставив перед ним стрімкий розвиток суспільства. Тому, у 1551 Сигізмунд другий створив комісію членів з метою доопрацювання статуту. В результаті чого у 1566 році було затверджено новий Литовський статут.

Статут 1566 року перевищує Статут 1529 року не лише за рівнем кодифікаційної техніки, але й за своїм змістом та обсягом. Кодифікаційний акти відкривають чотири привілеї і реєстр, який стисло передає зміст кожного артикулу. Текст Статуту складається із чотирнадцяти розділів, поділених, у свою чергу, на 365 артикулів. Як розділи, так і артикули за обсягом неоднакові. Так, розділ IV містить 70, а розділ VIII – тільки 8 артикулів [177, с. 6].

Визначним у Литовському статуті від 1566 року є вдосконалення системи правосуддя. Врегулюванню питань правосуддя знову присвячено Розділ IV «Про суддів та про суди», однак його набагато розширено у порівнянні із Першим Литовським статутом від 1529 року. Новелою статуту

є регламентація відповідальності за неприбуття по судовому виклику (артикул 12-14).

Так, зокрема, у статті 12 йдеться: «хто б, будучи позваний на першій роках не став і причини слушної нестаття свого не надав; такий має (іншій) сторони на других роках, перш ніж суд розпочнеться, заплатити за нестаття копу грошей і суду дванадцять грошей, тобто судді вісім грошей і підсудку чотири гроші» [177, с. 300]

Суб'єктом злочину закон визнавав тільки людину, яка досягла певного віку, осудну. За загальним правилом не підлягали кримінальному покаранню психічно хворі особи (дурні, очманілі). Закон говорить і про стан алкогольного сп'яніння, який прирівнювався до діянь, довершених «по злому наміру» [87, с. 87].

Доленосним для наших земель став 1569 рік. Адже, саме тоді на сеймі в м. Любляні було прийнято рішення про об'єднання Польщі та Великого князівства Литовського в Річ Посполиту.

Під тиском депутатів від Польщі на Люблінському сеймі було створена комісія для приведення Статуту Великого князівства Литовського до 1566 у відповідність до діючого польського права. Було вирішено, що комісія покласти перед собою, узгодити з ним, наскільки можливо, литовські закони, щоб уже в усіх наших державах, як у єдиній Речі Посполитій, могло відправлятися єдине і негайне правосуддя [178, с. 5].

Так, у 1588 році було затверджено новий Статут Великого князівства Литовського. Який залишався чинним майже до XIX ст. Розділ IV отримав майже ідентичну назву «Про суди і про суддів», але був розширений та налічував 105 артикулів, на відміну від попередника, який передбачав 70 артикулів [178, с. 113].

З побіжного аналізу Статуту Великого князівства Литовського 1588 року, як основного нормативно-правового акту Речі Посполитої, встановлено, що він мав визначне значення для подальшого розвитку

правової думку України. Адже, окремі його положення дійшли і до сучасного КК України 2001 року.

Так, Г.І. Богонюк у результаті аналізу Статутів 1529, 1566, 1588 років зазначає, що у жодному із них не було норми про встановлення відповідальності за невиконання судового рішення [16, с. 5]. А.А. Тертична також дійшла до висновку, що норми останніх можна розглядати лише як прообраз установа кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення [188, с. 199].

Ми в свою чергу прихильники позиції В.В. Шаблистога та О.В. Чорної, що не дивлячись на специфічність цих законів (зумовлену періодом їх існування), такий «прообраз» варто розглядати саме як початковий момент, відправну точку встановлення кримінальної відповідальності за невиконання рішення суду. На думку правників, це були перші спроби на законодавчому рівні встановити юридичну відповідальність за суспільно небезпечні діяння, пов'язані із невиконанням судових рішень [228, с. 20].

Для нашого дослідження дане твердження набуває також актуальності. Адже, втечу із спеціалізованого лікувального закладу, можна розглядати, саме, як форму невиконання судового рішення.

Отже, можемо погодитись, що Статути 1529, 1566 і 1588 років вміщують цінний матеріал щодо характеристики соціальних, економічних і політичних відносин, суспільного і державного ладу, судової системи, галузевих норм права, які склалися на той час у Великому князівстві Литовському, в тому числі і на українських землях [228, с. 2].

У кримінально-процесуальних нормах положення, що стосуються душевнохворих у Росії та Україні з'являються вперше у 1669 р. У «Новоуказных статьях о татевных, разбойных и убийственных делах» (ст. 108) зазначалося, що: 1) душевнохвора особа, яка вчинила вбивство, не підлягає смертній карі; 2) не можуть бути притягнені як свідки душевнохворі, глухонімі та діти [14, с. 129].

На початок XIX ст. більша частина території України входила до складу Російської імперії. Зміни в суспільному устрої на українських землях, як і в усій імперії, були зумовлені кризою феодално-кріпосницьких відносин, формуванням елементів нового, капіталістичного ладу [58, с. 215].

Однак, на українських територіях, які були частиною Росії, майже до середини XIX ст. продовжували свою дію розглянуті вище Статути Великого князівства Литовського.

Так, джерелами кримінального права в Україні з 1840 р. стали 15-й том Зводу законів Російської імперії і Уложення про покарання кримінальні й виправні (затверджене 1845 року, нові редакції 1866 р. і 1885 р.). Законодавство виходило з того, зазначає В.М. Іванов, що немає злочину, якщо немає вказівки на це в законі. Під злочином розумілося діяння, яке посягає на «недоторканність прав влади верховної і встановлених нею влад або ж права і безпеку суспільства і приватних осіб». Проголошувався принцип вини у формі умислу або необережності. Кримінальні карні дії поділялися на злочини й провину [58, с. 237].

В Уложенні про покарання кримінальні й виправні 1845 року вперше закріплюється формула неосудності, що містила два її критерії – медичний і юридичний [13, с. 20]. Вперше з'являється термін «втеча» [13, с. 180].

Більше того, у третій Главі Уложення про покарання кримінальні й виправні 1845 року було відображено питання «Про призначення покарання за злочини». У ст. 98 законодавцем передбачено перелік причин, по яким вчинене діяння не повинно бути у вину.

Серед них: 1) невинність того діяння, яке випадковим та непередбачуваним характером було зроблене; 2) малолітство в такому віці, коли підсудний не міг же мати поняття про своє діяння; 3) божевілля, і випадки хвороби, які спричиняють шаленство або безпам'ятство; 4) помилка випадкова чи в результаті обману; 5) примус від непереборної сили б) необхідна оборона [212, с. 32].

Окрім цього, у ст. 101 Уложення про покарання кримінальні й виправні 1845 року передбачено заключення хворих, на психічні розлади осіб в будівлі для божевільних.

Так, злочин або проступок, вчинений божевільним, не ставиться йому в провину, коли немає сумніву, що божевільний, в той час не міг мати поняття про протизаконність і про властивості свого діяння. Але, якщо особа яка вчинили вбивство або зробила замах на життя іншої або свою власну, або підпал, то божевільний направляється в дім для божевільних, навіть в разі, коли його батьки або близькі родичі побажали взяти на себе обов'язок стежити за ними і лікувати його у себе. Порядок направлення божевільних осіб до спеціальних будинків, терміни для їх утримання і звільнення, визначені особливими про це постановами [212, с. 32].

У додатку № 3 до Уложення про покарання кримінальні й виправні 1845 року божевільні, що вчинили вбивство або зробили замах на життя іншої або свою власну, піддаються засвідченню і випробуванню в лікарській управі, на підставі правил, медичною радою складених, з дотриманням при тому порядку, встановленого в законах цивільних. Коли за таким свідченням вони будуть визнані урядовим сенатом дійсно божевільними, то відсилаються для утримання і лікування в будинки для божевільних, з тим, щоб ні в якому разі не були з того будинку вивільнені в суспільство, без дозволу вищого керівництва [212, с. 894].

Отже, в Уложенні про покарання кримінальні й виправні 1845 року виділялось два види психічно хворих осіб: від народження та набуті в процесі життя. Особи, які вчиняли насильницькі злочини, і визнавались психічно хворими, направлялись для утримання і лікування в спеціальні будинки для божевільних. Вихід з яких заборонявся, до винесення рішення вищого керівництва. Про кримінальну відповідальність за втечу з таких будинків речі не велось.

Якщо час покаже, що божевілля абсолютно пройшло, протягом двох років підряд не було помічено ніяких цього роду нападів, тоді по точному

посвідченні про стан його здоров'я, особа звільняється із будинку для божевільних, а маєтки їх від опіки, на підставі Законів Громадянських. Від правлячого Сенату, в якому з цієї праці роду остаточно зосереджуються, залежить скоротити можливість скоротити для божевільних дворічний термін спостереження, в разі особливих до цього спонукань і достатнього посвідчення, що від того не може бути ніякої небезпеки, віддати таку особу родичам з метою нагляду, з обов'язком ретельно спостерігати за ним, і в разі найменших ознак повернення божевілля, брати належним чином міри обережності, або і пересилати його знову до будинку для божевільних [212, с. 894-895].

Уложення про покарання кримінальні й виправні 1845 року можна вважати першим кримінальним законодавством, яке передбачало примусове відсторонення хворих осіб від суспільства у спеціальні будинки для божевільних.

У 1903 році за часів правління російського імператора Миколи II (Романова) було затверджено новий збірник кримінально-правових норм під назвою «Кримінальне уложення» від 22 березня.

Відповідно ст. 39 Кримінального уложення від 22 березня 1903 року не ставиться в провину злочинне діяння, вчинене особою, яка, під час його вчинення, не могла розуміти властивості і значення їм скоєного чи керувати своїми вчинками внаслідок хворобливого розладу душевної діяльності, або несвідомого стану, або ж розумового нестатку, який виник від тілесної вади або хвороби. У випадках, коли залишення такої особи без відповідного нагляду суд визнає небезпечним, він віддає цю особу під відповідальний нагляд батькам або іншим особам, які виявлять бажання взяти його під свою опіку, або поміщає його у лікарський заклад. У випадках же вчинення вбивства, дуже тяжкого тілесного ушкодження, згвалтування, підпалу або замаху на одне з цих злочинних діянь, особа, яка вчинила таке діяння, обов'язково поміщається в лікарський заклад [193, с. 8].

Отже, у Кримінальному уложенні від 22 березня 1903 року було доопрацьовано положення які містились в Уложенні про покарання кримінальні й виправні 1845 року. До переліку злочинних діянь, за які психічно хворі направляються на примусове лікування додано зґвалтування.

О.В. Беклеміщев зазначає, що після поразки революції 1905 р. посилення репресій супроводжувалося різким обмеженням судово-психіатричної експертизи в земських психіатричних лікарнях і передачею її в державні окружні лікарні, створені спеціально для експертизи й утримання так званих «статейних хворих». У політичних процесах судова влада грубо ігнорувала судово-психіатричну експертизу – явно душевнохворим призначалося тюремне ув'язнення. Умови їх утримання призводили до різкого погіршення психічного стану хворих, до самогубств у в'язницях. Таке положення психічно хворих, призвело до того, що в 1910 р. на III з'їзді вітчизняних психіатрів було заявлено протест проти тримання в кайданах душевнохворих арештантів у психіатричних лікарнях. У резолюції з'їзду були прийняті наступні положення:

– судово-психіатричні відділення, крім посиленого нагляду, нічим не повинні відрізнятися від звичайних психіатричних лікарень;

– наручники й кайдани не можуть допускатися далі порога всякої психіатричної лікарні [13, с. 20].

1917 рік став доленосним для слов'янського народу. Це передусім зумовлено Лютневою революцією, яка завершилась падінням останнього російського монарха Миколи II (Романова) та Жовтневим переворотом більшовиків на чолі з В.І. Леніним.

Бурні політичні зміни зумовили 6 січня 1919 року створення Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР), 23 серпня 1922 року прийняття нового Кримінального кодексу УСРР, який був введений у дію 01 червня цього ж року.

В ст. 17 Розділу II «Загальні основи застосування покарань» Загальної частини Кримінального кодексу УСРР 1922 року було передбачено, що

покаранню не підлягають особи, які вчинили злочин у стані хронічної душевної хвороби або тимчасового розладу душевної діяльності, або взагалі в такому стані, коли особа не могли давати собі звіту в своїх діях, а так само і ті, хто хоча і діяв в стані душевної рівноваги, але до моменту винесення або приведення вироку у виконання страждає на хворобу. До таких осіб можуть застосовуватись лише заходи соціального захисту, зазначені в ст. 46 Кримінального кодексу УСРР 1922 року [207, с. 3].

Відповідно ст. 46 Кримінального кодексу УСРР 1922 року до таких заходів соціального захисту, які за вироком суду замінюють покарання або наступним за ним, відносяться:

- а) поміщення в установу для розумово або морально дефективних;
- б) примусове лікування;
- в) заборона займати ту чи іншу посаду або займатися тією чи іншою діяльністю або промислом;
- г) видалення з певної місцевості [207, с. 6].

У ст. 47 Кримінального кодексу УСРР 1922 року додатково вказується, що у випадку коли, згідно зі ст. 17 суд не застосовує до обвинуваченого покарання, але разом з тим вважає перебування його на свободі небезпечним для суспільства, суд виносить постанову про примусове поміщення обвинуваченого в установу для розумово або морально дефективних або в лікувальний заклад [207, с. 6].

Тобто, у Кримінальному кодексі УСРР 1922 року можемо побачити вдосконалені норми Кримінального уложення від 22 березня 1903 року. Так, законодавцем було створено нову кримінально-правову категорію заходів соціального захисту. Хвора особа на відміну від положень Уложення про покарання кримінальні й виправні 1845 року та Кримінального уложення 1903 року, за рішенням суду могла бути направлена в установу для розумово або морально дефективних для примусового лікування за вчинений злочин в не залежності від ступеня тяжкості останнього.

8 червня 1927 року Всеукраїнським центральним виконавчим комітетом було затверджено новий Кримінальний кодекс УСРР, який введено в дію з 01 липня 1927 року.

Відповідно ст. 10 Кримінального кодексу УСРР 1927 року судово-виправні заходи соціального захисту не можна застосовувати до осіб, які вчинили суспільно-небезпечні дії в стані хронічної душевної хвороби або в стані тимчасового розладу душевної діяльності чи в стані якоїсь іншої хвороби, якщо ці особи не могли собі усвідомлювати своїх дій або керувати ними, а також і до тих осіб, які, хоч і діяли в стані душевної рівноваги, але на момент ухвалення вироку вже захворіли душевно. До зазначених осіб можна застосовувати тільки медичні заходи. В примітці до ст. 10 зазначено, що судово-виправні заходи соціального захисту застосовуються до осіб, які, щоб вчинити суспільно-небезпечну дію, довели себе до оп'яніння, при якому вони тимчасово не могли усвідомити своїх дій або керувати ними [82, с. 4].

Як бачимо, у Кримінальному кодексі УСРР 1927 року під судово-виправними заходи соціального захисту розуміється встановлений перелік видів покарань до винних осіб, які вчинили суспільно-небезпечну (злочинну) дію. А до хворих осіб передбачено застосування медичних або медично-педагогічних заходів соціального захисту.

Серед медичних заходів соціального захисту у ст. 23 Кримінального кодексу УСРР 1927 передбачено:

- а) примусове лікування;
- б) вміщення до медично-ізоляційних установ [82, с. 7].

Серед медично-педагогічних заходів соціального захисту у ст. 24 є:

- а) настановлення опіки;
- б) віддання неповнолітніх на піклування батькам, родичам або іншим особам, а також установам і організаціям;
- в) вміщення до спеціальних закладів [82, с. 7-8].

Заходи соціального захисту медичні та медично-педагогічні, якщо їх не застосували відповідні органи до судового розгляду, може застосувати суд у

тому разі, коли він визнає невідповідним даному випадкові застосування судово-виправних заходів соціального захисту [82, с. 8].

Кримінальної відповідальності за втечу із медично-ізоляційних установ не передбачено, але норми Кримінального кодексу УСРР 1927, як і ст. 10 Кримінального кодексу УСРР 1922 року дозволяють використовувати принцип аналогії.

Так, якщо тієї чи іншої суспільно-небезпечної дії безпосередньо не передбачено в кодексі, то підстави і межі відповідальності за неї, а також заходи соціального захисту визначаються за аналогією з тими статтям, в яких передбачено злочини, найбільш подібні важливістю та характером [82, с. 4].

У нашому випадку, найбільш подібні за характером дії до втечі зі спеціалізованого лікувального закладу встановлені у:

– ст. 95 Кримінального кодексу УСРР 1922 «втеча засудженого з під нагляду або з місця позбавлення волі, вчинене шляхом підкопу, зламу, пошкодженням затвору, стін тощо». Каралася позбавленням волі на строк не менше одного року [82, с. 12].

– ч. 3 ст. 78 Кримінального кодексу УСРР 1927 «втечу з місця обов'язкового оселення (заслання) або з дороги до нього, а рівно ж за ухилення від виправно-трудова робіт засуджених до заслання». Як покарання застосовувалася заміна заслання позбавленням волі на той самий строк [82, с. 31].

Однак, застосування аналогії кримінальної відповідальності за злочини, які скоїли хворі особи суперечило б загальним принципам кримінального законодавства зазначених кримінальних законів.

Як зазначає С.О. Беклеміщев, у 1935 р. на території УСРР було розглянуто питання про призначення та припинення примусового лікування. Такі питання чітко відносилися до функції судів за наявності обов'язкової судово-психіатричної експертизи, що передувала рішенням суду [13, с. 21].

Кримінальний кодекс УСРР 1927 року проіснував більше тридцяти років. І лише 28 грудня 1960 року Верховною Радою Української Радянської

Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) було прийнято новий Кримінальний кодекс, який введено в дію 01 квітня 1961 року.

Відповідно до ст. 58 Кримінального кодексу УРСР 1960 року редакції 1 липня 1962 року до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності або вчинили такі діяння в стані осудності, але захворіли до винесення вироку або під час відбування покарання на душевну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, судом можуть бути застосовані наступні примусові заходи медичного характеру:

- 1) поміщення в психіатричну лікарню загального типу;
- 2) поміщення в психіатричну лікарню спеціального типу [69, с. 136].

Відзначимо, що у Кримінальному кодексі УРСР 1960 року було сформовано окрему Главу VI з метою врегулювання питання застосування примусових заходів медичного та виховного характеру.

Як зазначається у коментарі до Кримінального кодексу УРСР 1960 року, психіатрична лікарня загального типу – це психоневрологічні лікувальні інститути, психоневрологічні лікарні, психіатричні стаціонари, що знаходяться у віданні органів охорони здоров'я. Психіатричні лікарні спеціального типу – це лікарні, що знаходяться у віданні органів Міністерства внутрішніх справ, де здійснюється посилений нагляд за поміщеними туди душевнохворими [x**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 136].

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінального-процесуального кодексів Української РСР» від 10 лютого 1988 року № 5397-XI [149] до порядку застосування примусових заходів медичного характеру внесено зміни. Так, до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності або вчинили такі діяння в стані осудності, але захворіли до винесення вироку або під час відбування покарання на душевну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, судом може бути

застосовано такі примусові заходи медичного характеру, що здійснюються лікувальними закладами органів охорони здоров'я:

- 1) поміщення в психіатричну лікарню з звичайним наглядом;
- 2) поміщення в психіатричну лікарню з посиленням наглядом;
- 3) поміщення в психіатричну лікарню з суворим наглядом [79].

Отже, законодавцем передбачено, що до хворих осіб можуть бути застосовані три види примусових заходів медичного характеру в залежності від душевної хвороби, тяжкості і характеру вчиненого злочину. Однак, до 1982 року в Кримінальному кодексі УРСР 1960 року не було передбачено кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу. Застосування норм кримінального законодавства за аналогією було скасовано.

Поміщення в психіатричну лікарню з звичайним наглядом могло бути застосоване судом щодо душевнохворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання в лікарні і лікування в примусовому порядку. Поміщення в психіатричну лікарню з посиленням наглядом могло бути застосоване судом щодо душевнохворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не зв'язане з посяганням на життя громадян, і за психічним станом не являє загрози для оточуючих, але потребує тримання в лікарні і лікування в умовах посиленого нагляду. Поміщення в психіатричну лікарню з суворим наглядом могло бути застосоване судом щодо душевнохворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння являє особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання в лікарні і лікування в умовах суворого нагляду [79].

Нарешті, 16 листопада 1982 року Указом Президії Верховної Ради УРСР «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу та деяких інших законодавчих актів Української РСР» з метою посилення боротьби з бродяжництвом, жебрацтвом і веденням іншого паразитичного способу життя було внесено до Кримінального кодексу УРСР 1960 року кримінальну

відповідальність за втечу з місця заслання або з лікувально-трудового чи виховно-трудового профілакторію, а так само з дороги в заслання або профілакторій. Що каралось позбавленням волі на строк до одного року [150].

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 17 серпня 1966 року № 1н-VI «Про примусове лікування і трудове перевиховання злісних п'яниць» злісні п'яниці, які, незважаючи на вжиті до них заходи громадського або адміністративного впливу, систематично зловживають спиртними напоями, порушують трудову дисципліну, громадський порядок та правила соціалістичного співжиття, підлягають направленню до лікувально-трудового профілакторію для примусового лікування і трудового перевиховання на строк від шести місяців до одного року [155].

Відзначимо, що до ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 редакції 16 листопада 1982 року законодавцем в подальшому було внесено ряд змін.

Законом України «Про скасування кримінальних покарань заслання і вислання» від 06 березня 1992 року № 2175-XII зі ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 виключено слова «з місця заслання або» і «в заслання або» [155].

Законом України «Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуально кодексу Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення» від 07 липня 1992 року № 2547-XII виключено слова «чи виховно-трудового» [145].

Законом України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» та Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними»» від 15 лютого 1995 року № 64/95-ВР ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 року викладено в новій редакції. Так, втеча із спеціалізованого

лікувального закладу, а так само по дорозі до нього карається позбавленням волі на строк до одного року [148].

Отже, сучасна диспозиція ст. 394 «Втеча із спеціалізованого лікувального закладу» КК України була сформована у 1995 році. Звернемо також увагу, що ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 року також була віднесена до злочинів проти правосуддя.

Визначальний період історичного розвитку української державності і права розпочався з проголошенням державного суверенітету в 1990 року і Акта незалежності України 1991 року, зазначає О.М. Бандурка. У зв'язку з цим було сформоване нове законодавство про систему державних органів влади, місцевого самоврядування, судову систему. Верховна Рада УРСР 5 липня 1991 року ухвалила закони «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень в Конституцію Української РСР», «Про вибори Президента Української РСР», які були призначені на 1 грудня 1991 року. Отже, продовжує правник, введення посади Президента було новим кроком до створення в республіці державного апарату, побудованого за принципом розподілу влади. Законом від 21 травня 1991 року в Конституцію УРСР були внесені зміни і доповнення стосовно структури органів вищої виконавчої влади. 13 травня 1991 року був ухвалений Закон «Про перелік міністерств та інших центральних органів державного управління Української РСР» [61, с. 9].

Проте, як зазначає В.М. Іванов, цей процес спочатку не мав достатньо системного характеру, що призводило до певної неузгодженості правових норм. З прийняттям Конституції України (28 червня 1996 року) з'явилися реальні перспективи вироблення гармонійно поєднаної збалансованої законодавчої системи. В українське право впроваджуються європейські та міжнародні норми й стандарти. Водночас цей процес мав відповідати правовому менталітету українського народу, цінностям і самобутності його правової культури. Отже, зазначає дослідник, основними напрямками правової реформи було приведення чинного законодавства у відповідність до

Основного Закону, адаптація законодавства України до норм європейського і міжнародного права [60, с. 191].

Тому, зміни не обійшли стороною і кримінальне законодавство України. В результаті чого 5 квітня 2001 року Верховною Радою України було прийнято КК України, а введено в дію 01 вересня 2001 року.

Д. Балобанова проаналізувавши динаміку кримінального законодавства щодо відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя дійшла до висновку, що відповідна форма існування цих положень кримінального права володіє власною структурою, має складний циклічний характер і пов'язана з іншими соціальними явищами і процесами, які зумовили розвиток норм кримінального закону. Зберігаючи певну наступність у формуванні норм, кримінальне законодавство в частині відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя набуло й власних рис. Серед тенденцій, що характеризують його динаміку, Д. Балобанова виділяє: по-перше, посилення відповідальності, як шляхом криміналізації діянь, так й внесенням нових ознак до існуючих складів злочинів; по-друге, приведення положень кримінального закону у відповідність до інших нормативно-правових актів (хоча й не завжди своєчасне) [6, с. 681-682].

У КК України на відміну від Кримінального кодексу УРСР 1960 року окрім стану неосудності та осудності виокремлено нову кримінально-правову категорію «обмежена осудність».

Відповідно до ст. 20 КК України підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру [79].

Наразі застосування примусових заходів медичного характеру регулюється Розділом XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» КК України.

Під примусовими заходами медичного характеру законодавець пропонує розуміти – надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого КК України, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь [79].

Примусові заходи можуть застосовуватись судом до неосудних, обмежено осудних та осіб, які захворіли.

У ст. 94 КК України говориться, що залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом;
- 4) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом [79].

Надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку може бути застосоване судом стосовно особи, яка страждає на психічні розлади і вчинила суспільно небезпечне діяння, якщо особа за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги. Госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого

суспільно небезпечного діяння потребує тримання у закладі з надання психіатричної допомоги і лікування у примусовому порядку. Госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у закладі з надання психіатричної допомоги та лікування в умовах посиленого нагляду. Госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб, а також щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання у закладі з надання психіатричної допомоги та лікування в умовах суворого нагляду [79].

З цього питання необхідно зазначити положення Постанови Пленуму Верховного Суду України від 03 червня 2015 року «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування».

Адже необхідно розмежовувати такі передбачені законодавством види примусової психіатричної допомоги і лікування, які застосовуються за рішення суду:

а) примусові заходи медичного характеру у виді амбулаторної психіатричної допомоги, госпіталізації до психіатричних закладів зі звичайним, посиленням чи суворим наглядом, що застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння (злочини) в стані неосудності (обмеженої осудності) або вчинили злочини у стані осудності, але до постановлення вироку чи під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу;

б) примусове лікування, що здійснюється закладами охорони здоров'я чи медичними службами кримінально-виконавчих установ щодо осудних та

обмежено осудних осіб, які вчинили злочини і мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;

в) невідкладна примусова амбулаторна чи стаціонарна психіатрична допомога у психіатричних закладах, що надається особам, які за станом свого психічного здоров'я становлять небезпеку для себе або оточуючих, але не вчинили жодного суспільно небезпечного діяння, відповідальність за яке передбачена нормами КК України [153].

Наразі, спеціальна норма, яка встановлює кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, з метою виконання судового рішення передбачена у ст. 394 КК України серед злочинів проти правосуддя.

Так, О.Р. Романишин досліджуючи повноту закріплення у КК України системи кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень у кримінальному провадженні, дійшла до висновку, що вона може бути поділена на три складові частини (групи кримінально-правових норм), а безпосередньо ст. 394 КК України, на думку правника, необхідно відносити до другої групи злочинів, що забезпечують охорону порядку виконання судового рішення [167, с. 271].

Окрім цього, як вже зазначалось, сучасна диспозиції ст. 394 КК України повністю відповідає диспозиції ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 року, і виглядає наступним чином.

Стаття 394. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу.

Втеча із спеціалізованого лікувального закладу, а також по дорозі до нього, –

карається арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до двох років [79].

Однак, на відміну від ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 року, в якому було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року, у ст. 394 КК України збільшено максимальну міру покарання до

двох років та передбачено альтернативне покарання у вигляді арешту на строк до шести місяців.

Отже, дослідження історико-правового розвитку кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу здійснювалось у такі історичні періоди:

- від «Руської Правди» до революції 1917 року;
- від революції 1917 року до проголошення незалежності України 1991 року;
- від проголошення незалежності України 1991 року по теперішній час.

До початку ХІХ ст. психічно хворих направляли під нагляд монастирів. Починаючи з Уложення про покарання кримінальні й виправні 1845 року психічно хворих направляли на примусове лікування у спеціальні будинки для божевільних, а з прийняттям Кримінального уложення 1903 року до спеціальних лікувальних закладів.

Кримінальна відповідальність за втечу з місця заслання або з лікувально-трудового чи виховно-трудового профілакторію, а так само з дороги в заслання або профілакторій, вперше знайшла своє відображення у Кримінальному кодексі УРСР 1960 року тільки після внесення змін від 16 листопада 1982 року. За що було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року. Однак, дана стаття, зокрема, використовувалась, щодо злісних п'яниць, з метою забезпечення їх примусового лікування і трудового перевиховання. Сучасна ж редакція диспозиції ст. 394 КК України успадкована від ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 року у редакції від 15 лютого 1995 року.

Узагальнюючи викладений матеріал, можемо стверджувати, що кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу історично не зумовлена.

1.2. Підстави та принципи криміналізації втечі із спеціалізованого лікувального закладу

Як говорить О.О. Пащенко, в сучасних умовах, коли захист прав і свобод людини і громадянина є особливо актуальним, перед кримінально-правовою наукою і правозастосовною практикою постають чисельні проблеми. Серед найгостріших потреб сьогодення слід назвати й теоретичне обґрунтування та глибоке наукове опрацювання законодавчих положень, у тому числі й тих, що містяться у КК України. Кримінальне законодавство в цілому і його кримінально-правові норми не виникають самі собою. Вони є продуктом соціальної дійсності. Науку кримінального права насамперед цікавить (і повинно цікавити), чому існують саме такі, а не інші кримінально-правові норми, через які причини встановлюється кримінально-правова заборона на певний вид суспільно небезпечної людської поведінки. Проблема кримінально-правових норм у теорії кримінального права є однією з фундаментальних і багатоаспектних. Серед цих аспектів одне з провідних місць посідає необхідність забезпечення їх відповідності суспільним потребам, у зв'язку з чим постає питання щодо механізму (алгоритму) оцінки такої відповідності [130, с. 3].

Тому, після з'ясування історико-правового розвитку та сучасного стану законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, необхідно встановити наскільки кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу відповідає підставам та принципам криміналізації.

Адже, впровадження наукових засад у процес реформування правової держави пов'язане з вирішенням комплексу теоретичних і практичних проблем. Метод проб і помилок – не найкращий засіб для цілеспрямованого реформування суспільного життя, «без теорії практика дійсно сліпа». Зростаючі темпи законодавчої роботи зовсім не свідчать про зміцнення законності й правопорядку у країні [127, с. 87].

Згідно з Великою українською юридичною енциклопедією, криміналізація – це виявлення суспільно небезпечних проявів поведінки людини, визнання можливості і необхідності застосування щодо них заходів кримінальної відповідальності і закріплення в кримінальному законі ознак суспільно небезпечних діянь, визнаних злочинами [19, с. 459].

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України кримінальним правопорушенням є передбачене КК України суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [79].

Отже, наразі, суспільна небезпека (небезпечність) є основною категорією кримінально-правового законодавства.

З цього приводу В. Навроцький зазначає, що сьогодні зусиллями українських дослідників досягнуто значних успіхів у теоретичній розробці термінологічних проблем. Зокрема, сформульовані вимоги до понятійного апарату кримінального закону, обґрунтовано значення матеріалів правозастосовної практики для встановлення змісту окремих понять, визначена роль законодавчих дефініцій для забезпечення з'ясування змісту кримінально-правових термінів, витлумачений зміст більшості понять кримінального права України (видані відповідні словники, тлумаченню кримінально-правових термінів присвячено один із томів видання «Велика українська юридична енциклопедія»), вказано на термінологічні неточності та невідповідності чинного КК та сформульовані пропозиції щодо їх усунення. Загальновизнано, зазначає науковець, що однозначність, чіткість та стабільність термінології є запорукою єдності правозастосовної практики [107, с. 82].

Одним із таких досліджень, справедливо можна вважати, сміливу пропозицію В.В. Шаблистого, щодо переосмислень фундаментальних положень кримінального законодавства.

Так, В.В. Шаблистий зазначає, що суспільна небезпека (небезпечність) є штучно створеним рудиментом радянської правової системи, яка започаткувала застосування кримінального закону за аналогією [227, с. 120].

Адже, як зазначає правник, Кримінальний кодекс УРСР 1922 року, головним завданням якого було проголошено правовий захист держави трудящих від злочинів і від суспільно небезпечних елементів (ст. 5), у ст. 6 поняття злочину визначено як будь-яку суспільно небезпечну дію чи бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою на перехідних до комуністичного ладу період часу. Вперше до поняття злочину додано ознаку суспільної небезпеки, яка на той час була синонімом злочину. Надалі ця категорія трансформувалася у самостійну матеріальну ознаку злочину та знайшла своє вираження у наступних КК України. У той же час на перших роках побудови радянської держави будь-яке діяння, що загрожувало не людині, а радянському ладові, тобто державі, вважалося суспільно небезпечним та злочинним. Про безпеку для окремо взятої людини мови і бути не могло, на відміну від кримінальних законів XIX ст. Саме тому ознака суспільної небезпеки злочину не може мати місце в державі, у якій людину проголошено найвищою соціальною цінністю [225, с. 351-352].

Таким чином, В.В. Шаблистий пропонує повернутись до прогресивних ідей кримінально-правової науки та кримінального законодавства дореволюційних часів, оскільки вони злочином вважали діяння, яке посягає на безпеку чи права людини. Суспільна небезпека злочину було актуальною для держави, головною цінністю у якій майже століття була вона сама. Україна за часи незалежності лише на найвищому рівні проголосила цією цінністю людину, натомість у кримінальному законі на прикладі поняття злочину (яке є центральним у будь-якій правовій системі) цього наразі не спостерігається [225, с. 352].

Отже, в результаті того, що ми підтримуємо зазначену наукову позицію, то в рамках нашого дослідження суспільну небезпеку (небезпечність) будемо розглядати у розумінні КК України з огляду на пропозиції правника.

Адже, вірно зазначає Л.М. Кривоченко, що інтереси і потреби суспільства постійно розвиваються, відповідно змінюється на певному етапі суспільного розвитку й оцінка поведінки людини як антисоціальної, злочинної. Тому, поняття злочину не може бути незмінним: воно завжди має відповідати конкретному етапу розвитку суспільства, потребам та інтересам, притаманним саме цьому етапу [76, с. 72].

Д.О. Балобанова зазначає, що саме криміналізація посідає важливе місце в галузі розробки теоретичних засад протидії злочинності, як метод кримінально-правової політики [7, с. 145], тісно переплітаючись із функціями кримінального права та КК України, зокрема.

За В.В. Шаблістим функція кримінального права – це форма його виявлення та зміни призначення і ролі у суспільстві, що знаходить своє вираження у формулюванні вимог щодо небезпечності певних діянь, визнання їх злочинними та заходів реагування на них, яка залежить від суспільного й наукового розвитку, адекватного відображення у законодавстві про кримінальну відповідальність. Функція КК України – це відображення у законодавстві про кримінальну відповідальність вимоги держави щодо визнання злочинними чи виключення з їх кола небезпечних діянь та заходів, що мають застосовуватися до осіб, які їх вчинили [225, с. 360].

Політика у сфері боротьби зі злочинністю, як зазначає П.Л. Фріс є міжгалузевою (юридико-політичною) наукою, що вивчає потреби держави у сфері боротьби зі злочинністю та розробляє пропозиції для формування законодавчих механізмів задоволення цих потреб. А кримінально-правова політика, зокрема, є галузевою наукою кримінально-правового циклу, що вивчає потреби держави у сфері охорони найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів особи засобами кримінально-правового впливу за допомогою притаманних їй методів криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації, розробляє пропозиції щодо законодавчого забезпечення задоволення цих потреб [215, с. 19].

Отже, окрім криміналізації серед методів кримінально-правової політики поряд науковці виділяють декриміналізацію, пеналізацію та депеналізацію.

За П.Л. Фрісом криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність, як злочинів [214, с. 20], а декриміналізація являє собою процес визнання на державному рівні втрати криміналізованим діянням суспільної небезпечності, відсутність необхідності подальшої боротьби з ним за допомогою КК України та виключення норм, що передбачають відповідальність за його вчинення, з чинного закону про кримінальну відповідальність [214, с. 27].

Тобто, у вузькому розуміння криміналізацію можна розуміти, як процес закріплення, а декриміналізацію, як процес виключення кримінально-правових норм.

О.С. Козерацька зазначає, що пеналізація полягає у встановленні принципів і критерії на найбільш строгого державного примушення за діяння, що визнаються злочинними; у формулюванні цілей кримінального покарання; у визначенні його видів і розмірів; у пропозиції інших мір кримінально-правового характеру, необхідних і достатніх для дії, на осіб, що зробили суспільно небезпечні діяння [65, с. 209]. Н.О. Гуторова переконана, що пеналізація – це діяльність з встановлення кримінального покарання законодавцем, з одночасним підняттям у понятійно-категоріальному ряді категорії «індивідуалізація покарання» [34, с. 99]. За Ю. Пономаренко пеналізація – це складова частина кримінально-правової політики держави і являє собою процес та результат діяльності законодавця з визначення у кримінальному законі видів і розмірів покарання за окремі злочини з метою нормативного забезпечення засобів для протидії злочинності [140, с. 47].

Отже, за загальним правилом, під пеналізацією у науковій спільноті розуміють підвищення кримінального покарання.

Н.О. Гуторова та Ю.А. Пономаренко досліджуючи пеналізацію злочинів як напрямок кримінально-правової політики, зазначають, що загалом пеналізація, що була здійснена при прийнятті КК України 2001 року, в цілому відповідає сучасному рівню науки кримінального права та задовольняє потреби практики. Разом із тим, ціла низка положень Кодексу свідчить про те, що у здійсненій пеналізації, на жаль, значною мірою проявилися такі фактори, як безсистемність, безпідставність та взаємна неузгодженість покарань, що передбачені за окремі злочини. Це, очевидно, було викликано відсутністю єдиного методологічного підходу до побудови санкцій і призвело до низки недоліків у кримінальному законі [34, с. 47].

Нагадаймо, що з прийняттям КК України у 2001 році у ст. 394 КК України було підвищено санкцію. Якщо у ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 року, було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року, то у ст. 394 КК України законодавець збільшив максимальну міру покарання до двох років та передбачив альтернативне покарання у вигляді арешту на строк до шести місяців.

На нашу думку, пеналізація ст. 394 КК України була не обґрунтована, адже відповідно до Єдиного державного реєстру судових рішень на сьогодні максимальна міра покарання ані разу не застосовувалась.

О.П. Кузнецов під депеналізацією розуміє виключення заходів державного примусу з системи покарань, тобто виключення видів покарань з системи покарань, відмова від покарання винного, звільнення його від кримінальної відповідальності [86, с. 18]. За Є.С. Назимко депеналізація – це діяльність законодавця щодо зменшення міри покарання в кримінально-правових санкціях [110, с. 71]. На думку М.І. Хавронюка депеналізація – це процес, протилежний пеналізації, відмова від застосування покарання за діяння, що визнавались кримінально караними, а так само виключення

деяких видів покарань із санкцій або взагалі із системи покарань, тобто відмова від їх застосування [78, с. 68].

Отже, пеналізацію та депеналізацію можна розглядати, як ступінь виразу криміналізації. У вузькому розумінні пеналізація розуміється, як підвищення, а депеналізація – зниження санкції кримінально-правової норми КК України.

З'ясувавши сутність взаємопов'язаних між собою методів кримінально-правової політики таких, як декриміналізація, пеналізація та депеналізація повернемося безпосередньо до дослідження криміналізації.

Під теорією криміналізації Д.О. Балобанова пропонує розуміти, сукупність знань, що будується на основних напрямках і засобах здійснення кримінально-правового регулювання (кримінальна політика) з використанням певних інструментів (підстави криміналізації), з метою формування та закріплення законодавчої волі по встановленню або скасування кримінально-правової заборони. Функцією теорії криміналізації в свою чергу є процес конструювання, побудови нових понять та інститутів кримінального права на підставі вже існуючих концептів [7, с. 145].

В.Ф. Баранівський зазначає, що криміналізація, як загальне поняття, охоплює процес та результат визначення певних видів злочинними і караними [12, с. 102]. Л.М. Прозументов під криміналізацією уявляє синтез двох складових – об'єктивно існуючої суспільної небезпеки діяння та визнання цього кримінально-правовою нормою [162, с. 8].

Ми ж в свою чергу дотримуємось позиції П.Л. Фріса, що під криміналізацією необхідно розуміти, як процес виявлення, так і закріплення у кримінально-правових нормах небезпечної поведінки людини.

Дискусійним питанням у теорії кримінального права є співвідношення криміналізації та соціальної обумовленості. У науковій спільності їх розглядають, як синоніми, взаємозалежні один від одного, або відмінні по значенню тощо.

Так, Ю.І. Шевчук розглядаючи криміналізацію та соціальну обумовленість синонімами, останню визначає як вираження основних принципів, визначення поняття злочинного діяння, змісту конкретних заборон, характеру покарання, прийнятих кримінальним законодавством [229, с. 167]. М.О. Комарницька зазначає, що соціальна обумовленість – це реакція держави на суспільну потребу у запровадженні нового рівня та нової якості гарантій законності [67, с. 320].

Ми в свою чергу, підтримуємо позицію О.О. Пащенко, що поняття «криміналізація» і «соціальна обумовленість» не є синонімами, оскільки віддзеркалюють два різні юридичні феномени. При цьому, цілком вірно зазначає правник, що перше з наведених понять має використовуватися тоді, коли йдеться про суспільно небезпечні діяння (поведінку людини), а друге слід застосовувати під час характеристики кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність [128, с. 70].

Продовжуючи тему, з метою повного та ґрунтовного дослідження кримінально-правової норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу необхідно здійснити визначення підстав та принципів її криміналізації.

Так, на думку О.О. Савченко серед обставин, які впливають на встановлення кримінально-правової заборони, можна умовно виділити дві групи:

1) підстави, тобто певні соціальні чинники, які породжують об'єктивну необхідність криміналізації діяння і відображають її соціальну обумовленість;

2) принципи криміналізації, що належать до законодавчої техніки і є системно-правовими чинниками встановлення кримінально-правової заборони [169, с. 151].

Г.А. Злобін зазначає, що підстави криміналізації – це справжні причини, соціальні причини виникнення або зміни кримінально-правової норми. Однак, продовжує правник, як показує попередня історія розвитку

кримінального права, створення законодавчої новели далеко не завжди ґрунтується на адекватному і глибокому усвідомленні суспільної необхідності. Нерідко висновок про доцільність змінити кримінальний закон ґрунтується на сприйнятті і оцінці окремих подій, що носять випадковий характер. Ті, хто отримав широкого розголосу і порушили громадське обурення факти поодиноких злочинних або аморальних діянь іноді призводять до інтенсивного впливу громадян на законодавця, що виражається в потоці вимог встановити або посилити за відповідні дії кримінальне покарання. В результаті можливе виникнення кримінально-правових новел і на такій основі, що виражає не тільки об'єктивну суспільну необхідність, скільки забобони, що складаються в переоцінці соціально-регулятивних можливостей кримінальної репресії [122, с. 206-207].

На думку Д.О. Балобанової до підстав кримінально-правової заборони відносяться: 1) суспільна небезпека – неможливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпеки. Під час обговорення кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої в конкретному виді діянь, вважає науковець. Суспільною небезпекою охоплюється наявність достатньо серйозної матеріальної або моральної шкоди, заподіюваної потерпілим, що впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації; 2) типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня суспільної небезпеки та страху населення перед злочинністю; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому було б бажаним враховувати, що кримінальна репресія – крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних

ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; б) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації [8, с. 11].

Окрім зазначених вище підстав криміналізації Д.О. Балобанова виділяє ще окрему групу соціально-психологічних підстав.

До них правник відносить рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції. Вона на її думку займає особливе місце в механізмі кримінальної законотворчості у зв'язку з тим, що прямо вказує законодавцеві на обмеження, пов'язані з використанням криміналізації при здійсненні кримінальної політики (якість криміналізації), зазначає правник [8, с. 11].

На нашу думку, поділ підстав кримінально-правової заборони який здійснила Д.О. Балобанова, на сьогодні є одним із найбільш обґрунтованих. З огляду на це, спробуємо з'ясувати наявність підстав криміналізації втечі зі спеціалізованого лікувального закладу, дотримуючись запропонованого поділу.

На думку О.М. Джужи суспільна небезпека (небезпечність) становить соціальну (матеріальну) ознаку злочину, яка існує об'єктивно і не залежить від волі законодавця чи суду. Тобто, діяння криміналізуються (забороняються) тому, що вони суспільно небезпечні, а не стають небезпечними тоді, коли щодо них встановлено кримінально-правову заборону. Суспільна небезпечність це історично мінлива властивість діяння, яка залежить від уявлення суспільства про значущість тих чи інших соціальних благ. Разом із тим, такі соціальні цінності як життя людини, її здоров'я, власність перебували під охороною кримінального закону на всіх етапах розвитку суспільства [74, с. 43-44].

Однак, як зазначає Г.А. Злобін, сенс принципу суспільної безпеки полягає не в тому, щоб попередньо встановити ознаки, що свідчать про досить високої суспільної безпеки будь-якого діяння (що неможливо), а у вказівці на необхідність щоразу обговорювати і вирішувати все коло питань, пов'язаних з оцінкою специфічної суспільної безпеки конкретного виду

діянь: чи існує така небезпека? в чому саме вона полягає? яким суспільним відносинам заподіюється шкода і який саме? яка динаміка цієї небезпеки, чому вчора питання про неї не вставав, а сьогодні стало актуальним? настільки вона висока, щоб ставити діяння в один ряд з уже включеними в кодекс і виділяти з групи однорідних діянь, що не піддаються криміналізації? Таким чином, робить висновок правник, що принцип суспільної небезпеки вказує на той вихідний пункт руху пізнання, від якого воно повинно відправлятися при дослідженні питань обґрунтованості криміналізації діяння [122, с. 217].

Більше того, цілком слушне є твердження, що кримінальне право не може бути «безмежним», а кримінально-правові відносини не можуть і не повинні виникати щодо кожного випадку заподіяння шкоди [133, с. 72].

Необхідно пам'ятати, що всі нормативно-правові акти які приймаються в конституційній державі, повинні відповідати Основному Законові та не суперечити йому.

Так, Конституція України у ст. 3 проголосила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно до ст. 129-1 суд ухвалює рішення іменем України, судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку [71].

Враховуючи це, ст. 394 КК України покликана забезпечувати встановлений порядок виконання судового рішення щодо застосування примусових заходів медичного характеру, а також забезпечувати ізоляцію неосудних та обмежено осудних осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння. Адже такі особи можуть становити суспільну небезпеку.

Щодо типовості та розповсюдженості діяння Г.А. Злобін говорить, що суть цього принципу полягає в наступному. Кримінальне право регулює форму реакції суспільства і держави на такі суспільно небезпечні вчинки індивідів, які принаймні є реально можливими, тобто являють собою прояви

деяких загальних тенденцій і закономірностей, інакше кажучи – явища не випадкові. Можлива повторюваність – необхідна властивість діяння, віднесеного законом до числа злочинів [122, с. 218].

Відразу зазначимо, що на офіційному сайті Генеральної прокуратури України у вільному доступі статистичні дані за ст. 394 КК України починаючи з 2013 року.

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2013 року у звітному періоді обліковано 5 кримінальних правопорушень, 2 особам вручено повідомлення про підозру, у 2 випадках до суду направлено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, 7 проваджень закрито у т.ч. за п.п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [47].

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2014 року у звітному періоді обліковано 9 кримінальних правопорушень, 4 особам вручено повідомлення про підозру, у 1 випадку до суду направлено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, 10 проваджень закрито у т.ч. за п.п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України [48].

Відзначимо, що у 2013 та 2014 роках просліджується перевага закритих кримінальних проваджень над облікованими у поточних роках.

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2015 року у звітному періоді обліковано 8 кримінальних правопорушень, 2 особам вручено повідомлення про підозру, у 1 випадку до суду направлено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, 5 проваджень закрито у т.ч. за п.п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України [49].

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2016 року у звітному періоді обліковано 13 кримінальних правопорушень, 8 особам вручено повідомлення про підозру,

відсутні випадки направлення до суду клопотань про застосування примусових заходів медичного характеру, 7 проваджень закрито у т.ч. за п.п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України [50].

У 2016 році просліджується тенденція до збільшення кількості кримінальних правопорушень за ст. 394 КК України, що в процентному відношенні становить 38,5 % у порівнянні з минулим роком.

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2017 року у звітному періоді обліковано 11 кримінальних правопорушень, 7 особам вручено повідомлення про підозру, відсутні випадки направлення до суду клопотань про застосування примусових заходів медичного характеру, 4 провадження закрито у т.ч. за п.п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України [51].

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2018 року у звітному періоді обліковано 18 кримінальних правопорушень, 16 особам вручено повідомлення про підозру, у 12 випадках до суду направлено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, 3 провадження закрито у т.ч. за п.п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України [52].

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2019 року у звітному періоді обліковано 20 кримінальних правопорушень, 17 особам вручено повідомлення про підозру, відсутні випадки направлення до суду клопотань про застосування примусових заходів медичного характеру, 9 проваджень закрито у т.ч. за п.п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК України [53].

Після спаду у 2017 року на 15,4 %, у 2018 та 2019 роках просліджується повторна тенденція до збільшення кількості кримінальних правопорушень за ст. 394 КК України, зокрема, у 2018 році на 38,9 %, а у 2019 році на 10 %. Відзначимо також, що у 2018 та 2019 роках наявне збільшення правопорушень проти правосуддя загалом.

Відповідно до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2020 року у звітному періоді обліковано 7 кримінальних правопорушень, 6 особам вручено повідомлення про підозру, у 4 випадках до суду направлено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, 3 провадження закрито у т.ч. за п.п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України [54].

2020 рік відзначився найбільшим зменшення кількості кримінальних правопорушень за досліджуваною статтею КК України, що становить спад на 65 % у порівнянні з попереднім роком.

Отже, встановлено, що за 2013-2020 роки обліковано 91 кримінальне правопорушення, 62 особам вручено повідомлення про підозру, у 20 випадках до суду направлено клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, 48 проваджень закрито у т.ч. за п.п. 1, 2, 4, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Для нашого дослідження є важливим, що більше половини 48 (52,7 % від загальної кількості) проваджень закрито за ст. 284 КПК України. Це свідчить, про переважну більшість закритих кримінальних проваджень за ст. 394 КК України.

Також, за досліджуваний період з 2013 по 2020 роки встановлено, що частка кримінальних правопорушень передбачених ст. 394 КК України із усієї кількості злочинів проти правосуддя становить всього 0,04 %.

Відповідно до Єдиного державного реєстру судових рішень за ст. 394 КК України Іменем України винесено лише 5 вироків. По одному у 2011, 2013, 2015, 2017 та 2018 роках. Що ще раз підтверджує про нерозповсюдженість даного діяння.

Як ми могли вже бачити, під час дослідження типовості та розповсюдженості втечі зі спеціалізованого лікувального закладу, динаміка суспільно небезпечних діянь коливається, як в сторону зменшення так і в сторону збільшення.

Так, кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 394 КК України виглядає наступним чином: 2013 рік – 5; 2014 рік – 9; 2015 рік – 8; 2016 рік – 13; 2017 рік – 11; 2018 рік – 18; 2019 рік – 20; 2020 рік – 7.

Отже, бачимо, що у 2014 році обліковано кримінальних правопорушень за ст. 394 КК України на 44,5 % більше ніж у 2013 році. Після спаду у 2015 році на 11,2 %, у 2016 році просліджується тенденція до збільшення кількості, що в процентному відношенні становить 38,5 % у порівнянні з минулим роком. Після спаду у 2017 році на 15,4 %, у 2018 та 2019 роках просліджується повторна тенденція до збільшення кількості кримінальних правопорушень за ст. 394 КК України, зокрема, у 2018 році на 38,9 %, а у 2019 році на 10 %. Окрім цього і більше цього, у 2018 та 2019 роках наявне збільшення правопорушень проти правосуддя загалом. А спад випадків застосування ст. 394 КК України у 2020 році на 65 % свідчить про тенденцію до зменшення досліджуваних діянь останнім часом.

У результаті зазначеного, маємо змогу стверджувати, що втеча із спеціалізованого лікувального закладу не є розповсюдженим кримінальним правопорушенням та не схильне до зростання.

Наступної підставою криміналізації втечі зі спеціалізованого лікувального закладу є необхідність впливу кримінально-правовими заходами.

Слушно зазначає О.О. Пащенко, що дана підстава, утворюється двома парними категоріями: можливістю боротьби за допомогою кримінально-правових засобів і неможливістю боротьби за допомогою інших, що впливає з терміну «наявність можливості». Правник вважає, що можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових засобів – це власне можливість виявлення, розслідування і доказування відповідних діянь, а не «ціна» здійснення такої можливості. Тут йдеться лише про те, чи взагалі можна чи ні це зробити на сучасному рівні розвитку науки і техніки. Втрати для економіки внаслідок криміналізації варто розглядати як складову іншої

обставини – «співвідношення позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони» [131, с. 5].

Примусові заходи медичного характеру та порядок їх застосування визначаються ст.ст. 92, 93, 94, 95, 96 КК України. Отже, навіть у разі декриміналізації ст. 394 КК України, неосудні та обмежено осудні суспільно небезпечні особи будуть ізольовані від суспільства з метою примусового лікування.

Також, необхідно зосередити увагу на наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу.

Погоджуємось із О.О. Пашенко, що ресурсів для здійснення кримінального переслідування потребує боротьба з будь-якими злочинами. Коли держава немає ресурсів, вона не може ефективно протидіяти негативним явищам незалежно від ступеня їх суспільної небезпечності, тобто здійснювати політику боротьби зі злочинністю в цілому. Правник вважає, що під час криміналізації нових суспільно небезпечних діянь слід з'ясувати, яких саме додаткових ресурсів й у якому обсязі потребуватиме втілення в життя нової кримінально-правової заборони. Водночас для визначення наявної норми це не має принципового значення [129, с. 137]. Тому, погоджуючись із наведеними аргументами правника, з урахуванням предмету нашого дослідження, розгляд даної підстави криміналізації не вбачається нами доцільним.

Останньою підставою криміналізації втечі зі спеціалізованого лікувального закладу розглянемо співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації.

Вірно зазначає Г.А. Злобін, що хоч було б небезпечна та чи інша поведінка, її криміналізація ніколи не може розглядатися як абсолютне благо, адже завжди буде являти собою жертвування одними інтересами суспільства заради інших, більш значних. Тому, науковець переконаний, що по суті своїй криміналізація будь-якого діяння повинна здійснюватися з позицій підходу

до неї як до соціальної необхідності. Встановлення кримінальної караності діяння допустимо тоді і тільки тоді, коли ми переконані, що позитивні соціальні результати застосування кримінального права істотно перевершать неминучі негативні наслідки криміналізації. Саме так, на думку правника, необхідно розуміти зміст розглянутої підстави [122, с. 220].

Як зазначає О.О. Пащенко для визнання кримінально-правової норми соціально обумовленою негативні наслідки заборони повинні бути меншими за позитивні. При цьому варто враховувати, що шкода від наявної заборони заподіюється не лише засудженому за відповідний злочин, а й іншим особам та суспільству в цілому. Ця обставина, на думку науковця, має значення лише для охоронних кримінально-правових норм (норм-заборон). Для інших таких норм (регулятивних, заохочувальних та норм-дефініцій) дослідження співвідношення позитивних і негативних наслідків заборони вбачається неможливим і взагалі нелогічним [132, с. 63].

В нашому випадку, кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу встановлена з метою забезпечення примусового лікування особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. А також, задля запобігання вчинення нових суспільно небезпечних діянь, і перебування в спеціалізованому лікувальному закладі особи до її вилікування. Тобто, до моменту коли особа перестане бути суспільно небезпечною.

Розглядаючи питання принципів криміналізації, то слушно зазначає О. Попович, що принципи криміналізації в кримінально-правовій науці визначаються як найбільш абстрактний і загальний рівень забезпечення і обґрунтування кримінальної нормотворчості, відправні позиції, урахування яких необхідне у разі будь-якої зміни системи чинного законодавства [142, с. 210].

З цього приводу слушно говорить С.В. Прийма, що з філософської точки зору категорія «принцип» розуміється у двох значеннях: 1) як підстава, з якої слід виходити та якою необхідно керуватися у науковому пізнанні чи

практичній діяльності; 2) як внутрішнє переконання людини, яке визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки і діяльності [144, с. 48].

У науковій спільноті серед принципів криміналізації виділяють дві основні групи. На думку Р.В. Асейкіна це – принципи, що відбивають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності або соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації, тобто ті, що забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її допустимість з точки зору основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості і стану суспільної думки та принципи, що визначаються вимогою внутрішньої логічної несуперечності системи норм кримінального права, тобто системно-правові принципи криміналізації [3, с. 127-128].

З огляду на класифікацію принципів криміналізації запропоновану Р.В. Асейкіним, можемо зробити висновок. Що принципи перебувають у безпосередньому взаємозв'язку із підставами криміналізації. А тому, принципи криміналізації були нами досліджені вище в безпосередньому поєднанні з підставами криміналізації втечі зі спеціалізованого лікувального закладу.

Після вирішення питання про допустимість можливості та доцільності встановлення кримінально-правової заборони наступним етапом, на думку Д.О. Балобанової, є формулювання кримінально-правової норми, що також підкорюється певним правилам та вимогам, які мають назву законодавчої техніки [7, с. 147].

На нашу думку, найбільш вдале поняття законодавчої техніки пропонує А. Ткачук. Так, законодавча техніка – це система правил та прийомів підготовки найбільш досконалих за формою та структурою нормативно-правових актів, що забезпечують максимально повну й точну відповідність форми нормативних приписів їх змісту, а також доступність та розуміння

нормативного регулювання, вичерпне охоплення предмета регулювання [190, с. 123].

Серед головних умов законодавчої техніки Д.О. Балабанова виділяє:

- відсутність прогалин закону та зайвості заборони;
- визначеність та єдність термінології. Якщо тлумачення змісту чи значення терміна, який міститься у нормативно-правовому акті, може виявитися складним для його адресату, то такому терміну доцільно надавати легальне визначення, навіть якщо це призведе до збільшення тексту;
- доцільність – можливість створення, зміни та наступного застосування положень кримінального закону, виходячи з потреб суспільства та держави, для досягнення певних цілей, з урахуванням загально правових принципів в чітко встановлених законодавчих межах, що виявляється в побудові норми кримінального закону, визначенні їх структури, місця розташування в самому кримінальному законі та встановлення співвідношення з іншими положеннями Кримінального кодексу [7, с. 147-148].

З огляду на поняття, умови законодавчої техніки та викладений вище матеріал маємо змогу стверджувати, що законодавець при ухваленні кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу порушив умови законодавчої техніки чим встановив зайву заборону.

Слушним на нашу думку, є приклад наведений Є. Стрельцовим під час роздумів на тему правової сутності та соціальних завдань кримінального права.

Так, у столиці Таїланду Бангкоку, зазначає Є. Стрельцов, протягом досить довгого періоду існувала порочна «епідемія» безквиткового проїзду населення практично в усіх видах міського транспорту. Незважаючи на всі спроби місцевої влади вплинути на ці процеси завдяки посиленню відповідальності за такі діяння, збільшенню кількості перевірок та кількості перевіряючих, реальних результатів це не давало. І тоді хтось запропонував зробити з квитка на проїзд одночасно і білет грошово-речової лотереї. Так,

реалізація цієї ідеї мала певний ризик: потрібна була організація такого процесу, кошти на проведення перших турів таких лотерей, але все ж ризикнули. Результати перевищили усі сподівання. Після отримання перших виграшів населення почало розцінювати цей квиток не стільки засобом для проїзду, скільки «правом на щастя». Це не тільки вирішило проблеми з безквитковим проїздом, не тільки надало місцевій владі додаткові гроші, не тільки практично припинився безквитковий проїзд. Головне, що громадська думка перестала підтримувати безквиткових пасажирів, що говорить про наявність певного росту громадської правосвідомості у подоланні правопорушень [180, с. 106].

Але, продовжує Є. Стрельцов – такі заходи практично завжди потребують низки часових, матеріальних та організаційних заходів, а це виглядає дуже складно. Зручніше, не дуже розібравшись із сутністю конкретного явища, з його ознаками, причинами, які його породжують, а можливо, маючи й інші цілі, прийняти закон, який встановлює кримінальну відповідальність за такі дії. Зовнішньо все виглядає досить «пристойно»: реакція держави відбулась, закон прийнятий оперативно, створена так звана правова база для протидії цим діянням тощо. Тому такі «автори» можуть спокійно сказати: ми все зробили, а зараз все залежить від практики [180, с. 106]. З чим ми повністю погоджуємось.

Погоджуємось також і з думкою П.Л. Фріса, що чинник КК України надзвичайно «перевантажений», сфера кримінально-правової заборони не виправдано розширена. Це визначає необхідність проведення декриміналізації, звуження сфери кримінального-правового регулювання [214, с. 27].

Отже, у результаті дослідження підстав та принципів криміналізації втечі зі спеціального лікувального закладу нами встановлено, що більшості з них вона не відповідає. Тому, з урахуванням зроблених нами висновків у даному підрозділі ст. 394 КК України підлягає декриміналізації.

1.3 Зарубіжний досвід правового регулювання відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу

Перед тим, як перейти до розгляду складових елементів кримінального правопорушення передбаченого ст. 394 КК України, необхідно також здійснити дослідження досвіду правового регулювання відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу зарубіжних країн.

Адже, відповідно до паспорту спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право затвердженого Постановою президії ВАК України від 21.05.2008 № 38-06/6 серед основних напрямів досліджень у галузі науки кримінального права є вчення про співвідношення кримінального законодавства України із зарубіжним кримінальним законодавством та компаративістські дослідження [126].

У теперішній час значного розвитку в юридичній науці набули порівняльно-правові дослідження, метою яких є виявлення закономірностей становлення, розвитку і функціонування правових систем сучасності, удосконалення національних правопорядків. Значення таких досліджень полягає не тільки в тому, що вони сприяють вирішенню тих чи інших проблем, але й висувають ряд питань, відповіді на які можна отримати лише шляхом здійснення комплексних порівняльно-правових досліджень. У структурі юридичної науки зростає роль юридичної компаративістики, у тому числі галузевої юридичної компаративістики. Це пов'язано значною мірою з тим, що сучасне право не може розвиватися ізольовано від загальносвітових тенденцій розвитку. Використання галузевої юридичної компаративістики допомагає вирішувати як наукові, академічні, пізнавальні, так і суто практичні, прикладні завдання. Вона успішно виконує пізнавальну, інформаційну, критичну, аналітичну, інтегративну та інші функції [220, с. 4].

О.Д. Тихомиров з цього приводу зазначає, що особливості правового розвитку України наклали свій відбиток на виникнення і становлення порівняльно-правових досліджень, які здебільшого здійснювалися в напрямі

запозичення правового досвіду європейських країн, формування соціалістичного права, інтеграції в міжнародний та європейський правовий простір, правник зосереджує увагу, що спрямованість порівняльно-правових досліджень в Україні на вивчення насамперед спільного з іншими країнами, ніж на використання порівняльно-правової методології для дослідження «унікальності», «своєрідності», «самобутності» української правової культури, її «внеску» та впливу на інтерпретації «загальновизнаних правових ідеалів і норм» та правові культури інших країн [189, с. 14].

Отже, актуальність проведення дослідження зарубіжного досвіду застосування кримінально-правових норм не підлягає сумніву.

Р.Ф. Харитонов досліджуючи компаративізм на рівні докторської дисертації визначає його, як один із видів світогляду пізнього постмодернізму (пост-постмодерну), який охоплює різні форми пізнання та ставлення до світу. Своєрідним проявом компаративізму у сфері правового життя є правовий компаративізм, який діалектично поєднує правовий глобалізм і правовий плюралізм [220, с. 29]. Відповідно до словника іншомовних слів компаративізм (від лат. *comparativus* – порівняльний) – сукупність порівняльно-історичних методів у мовознавстві, літературознавстві, за допомогою яких визначається спорідненість мов, відзначаються особливості національних літератур [173, с. 282]. Як бачимо, компаративізм може використовуватись в усіх галузях знань де є доцільним порівняння.

М.І. Хавронюк зазначає, що компаративний на відміну від порівняльно-історичного методу, який застосовується в часовому контексті різних феноменів, порівняльно-правовий метод прийнято використовувати в просторовому контексті. Іншими словами, говорить правник, порівняльний метод має два різновиди: діахронічний (або порівняльно-історичний – коли об'єкт досліджується в історичному плані, і завдяки цьому створюється уявлення про еволюцію змісту того чи іншого правового феномену, дається ключ до розшифровки сучасних понять), і синхронічний (коли порівнянню

піддаються об'єкти, локалізовані у певний момент часу, з метою виявлення їх типових, загально значимих рис) [216, с. 5].

Ба більше, компаративістські дослідження повинні займати центральне місце під час з'ясування кримінально-правового зарубіжного досвіду.

На думку О.В. Чорнецької порівняння у праві – це відносно самостійний, системно організований спосіб дослідження, при якому порівняння є необхідним для досягнення специфічних цілей пізнання [222, с. 27]. За М.І. Хавронюком порівняльний метод – це метод, що полягає у зіставленні двох чи більше таких, що можуть бути порівняні, об'єктів (феноменів, явищ, ідей, положень та інститутів законодавства, судових рішень, результатів наукових досліджень тощо) та виділення в них загального, спільного, схожого, відмінного та унікального [216, с. 7]. Отже, порівняння є тим засобом, що змушує до вдосконалення, адже порівнюючи, суб'єкт виявляє позитивні і негативні риси об'єктів, визначає напрями довершення існуючого стану тощо [88, с. 67]

Більше того, застосування компаративного (порівняльного) методу повинно передбачати певні цілі його застосування.

Є. Черняк вважає, що застосування порівняльно-правового методу передбачає виявлення загального, особливого та одиничного в порівнюваних об'єктах [223, с. 136]. М.І. Панов та Н.О. Гуторова зазначають, що даний метод дозволяє вийти за межі своєї національної правової системи, проаналізувати проблеми юридичної науки та практики з кримінального права інших держав, розширити рамки юридичних пошуків, здійснити обмін правовою інформацією, науковими ідеями, врахувати як позитивний, так і негативний юридичний досвід у законотворчості й у правозастосуванні [125, с. 303].

О.Д. Тихомиров вважає, що компаративний метод об'єднує всі методи досліджень «не одного» («одного, другого, іншого») об'єкта чи його стану, предметом яких є виявлення різного та загального, унікального та всезагального, причому останні характеризуються відсутністю, відповідно,

загального та різного. Він не звідний тільки до порівняльного, його складовими є порівняння, зіставлення, протиставлення, конфронтація, контрастування тощо [x**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 30].

Отже, серед цілей застосування компаративного (порівняльного) методу під час дослідження зарубіжного досвіду відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, можна виділити з'ясування однакового, спорідненого та різного у кримінальному законодавстві зарубіжних країн.

Окрім цього М.І. Хавронюк зазначає, що українська доктрина кримінального права існує і розвивається з урахуванням відомих нам досягнень зарубіжної доктрини кримінального права, правильних та помилкових рішень кримінально-правової політики і кримінального законодавства інших держав; новели в українському кримінальному законодавстві з'являються часто під впливом апробованих на практиці положень законодавства інших держав або результатів наукових досліджень зарубіжних учених; кримінально-правові норми в Україні застосовуються з огляду на те, як аналогічні норми застосовуються в інших державах; учені-криміналісти з різних країн на міжнародних конференціях діляться між собою досвідом викладання кримінального права як навчальної дисципліни; населення різних країн, буваючи за кордоном особисто або отримуючи із ЗМІ зарубіжні новини з-за кордону, не лише дивується кримінально-правовій культурі населення інших країн, а часто і переймає її найкращі зразки та підштовхує національних законодавців до певної зміни законодавства про кримінальну відповідальність [217, с. 18-19].

Враховуючи схожість правових систем країн колишнього Радянського Союзу, з метою з'ясування однакового, спорідненого та різного у кримінальному законодавстві зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу вважаємо за доцільне розглянути саме їх.

Адже, вірно зазначає М.І. Хавронюк, що спільними для сучасного кримінального законодавства України та інших європейських держав є принаймні дві риси. Перша – це те, що воно, хоча і має певний, у деяких державах суттєвий національний присмак, але все одно воно «варилося в єдиному котлі». Адже кримінальне законодавство кількох держав, які на певних історичних відрізках були передовими, суттєво вплинуло на кримінальне законодавство будь-якої із цих країн, а також на кримінальне законодавство всіх інших держав Європи і світу. Друга – в Європі, як й у будь-якій іншій частині світу, найбільш яскравою є тенденція до гармонізації законодавства, зокрема, й кримінального, що сьогодні проявилось у фактичному створенні рамкового загальноєвропейського кримінального законодавства у межах Ради Європи та Європейського Союзу [216, с. 30].

Однак не забуваючи про власну правову систему будь-якої окремої держави, оскільки передусім ураховують політичні, ідеологічні, економічні, соціальні, культурні чинники, закріплені у конституціях та інших регулюючих законах [216, с. 18].

Отже, з метою досягнення найвищої ефективності кримінально-правових норм КК України спробуємо з'ясувати всі найкращі досягнення європейської і світової кримінально-правової думки та зарубіжного кримінального законодавства [219, с. 229].

Пострадянські держави можна умовно поділити на Балтійські країни (Естонія, Латвія, Литва), країни Південного Кавказу (Азербайджан, Вірменія, Грузія), країни Східної Європи (Білорусь, Молдова, Російська Федерація, Україна) та країни Центральної Азії (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан).

Задля системності, кримінальні законодавства зарубіжних країн будемо розглядати відповідно до зазначеного вище поділу у алфавітному порядку. У разі відсутності спеціальної норми кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, будемо розглядати найбільш подібні

до предмету нашого дослідження. Адже, для прикладу, відповідно до ст. 314 Кримінального кодексу Російської Федерації передбачено кримінальну відповідальність за ухилення від відбування обмеження волі, позбавлення волі, а також від застосування примусових заходів медичного характеру.

Кримінальний кодекс Республіки Естонії [210] втратив чинність у зв'язку із прийняттям від 06 червня 2001 року Пенітенціарного кодексу, який в свою чергу набув чинності з 01 вересня 2002 року. Спеціальна норма за втечу із спеціалізованого лікувального закладу відсутня. Але наявна характерна для країн пострадянського простору відповідальність за втечу з місця позбавлення волі, або з-під варти.

Стаття 328. Втеча ув'язненого, заарештованого чи ув'язненого під варту.

Втеча ув'язненого, заарештованого чи ув'язненого під варту, – карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на термін до трьох років [134].

У Кримінальному кодексі Латвійської Республіки [199] відсутня не тільки кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, а й зовсім відсутня норма кримінальної відповідальності за втечу з місця позбавлення волі, або з-під варти.

У Кримінальному кодексі Литовської Республіки повторюється ситуація Пенітенціарного кодексу Естонії, передбачена кримінальна відповідальність за втечу з місця позбавлення волі, або з-під варти.

Стаття 241. Втеча ув'язненого.

1. Той, хто під час свого затримання, арешту або відбування терміну покарання арештом, позбавленням волі або довічним позбавленням волі, втік з місця його утримання, –

карається арештом або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Той, хто вчинив діяння, передбачені частиною 1 цієї статті, із застосуванням насильства щодо охорони та інших осіб або з нанесенням великої майнової шкоди установі його змісту, –

карається позбавленням волі на строк до п'яти років [200].

Отже, пострадянські держави які відносяться до балтійського регіону не передбачають спеціальної норми кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу.

Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки не передбачає кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, а лише за втечу з місця позбавлення волі, або з-під варти, яка дещо розширена у порівнянні з попередньо розглянутими кодексами.

Стаття 304. Втеча з місця позбавлення волі або ув'язнення, або з-під варти.

304.1. Втеча з місця позбавлення волі або ув'язнення, або з-під варти, вчинена особою, яка відбуває покарання, укладеними під варту або затриманим особою, –

карається позбавленням волі на строк до двох років.

304.2. Ті самі діяння, вчинені:

304.2.1. групою осіб за попередньою змовою;

304.2.2. із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства;

304.2.3. із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброї, –

караються позбавленням волі на строк від двох до шести років [196, с. 311].

У Кримінальному кодексі Республіки Вірменія спеціальна норма кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу також відсутня. У ст. 355 передбачено кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення волі, з місця тримання заарештованих або з місця тримання затриманих.

Стаття 355. Втеча з місця позбавлення волі, з місця тримання заарештованих або з місця тримання затриманих.

1. Втеча з місця позбавлення волі, з місця тримання заарештованих або з місця тримання затриманих, –

карається позбавленням волі на строк не більше трьох років.

2. Та сама дія, вчинена:

1) групою осіб;

2) із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я іншої особи, або з погрозою його застосування;

3) із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброї, – карається позбавленням волі на строк не більше восьми років.

3. Особа, яка вчинила втечу, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо кримінальне провадження було припинено або було винесено виправдувальний вирок у справі, за якою особа була засуджена до позбавлення волі, арештовано або затримано [201].

Цікавим кроком вірменського законодавця є передбачення можливості звільнення від кримінальної відповідальності за втечу особи відносно якої кримінальне провадження було припинено або було винесено виправдувальний вирок у справі.

У Кримінальному кодексі Республіки Грузія також відсутня кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу. У ст. 379 передбачено відповідальність за втечу обвинуваченого/засудженого з місця утримання, пенітенціарної установи або іншого місця утримання, при виїзді/переміщенні або екстрадиції.

1. Втеча обвинуваченого/засудженого з місця утримання, пенітенціарної установи або іншого місця утримання, при виїзді/переміщенні або екстрадиції, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років.

2. Ті ж самі дії, скоєні:

а) групою осіб;

б) із застосування насилля, небезпечного для життя чи здоров'я, або з погрозами застосування такого насилля, –

карається позбавленням волі на строк від шести до восьми років [197, с. 372-373].

Як бачимо, відразу помітна суворість санкції ч. 2 ст. 379 Кримінального кодексу Республіки Грузія – передбачено покарання у вигляді позбавлення волі до восьми років.

Отже, виокремлені нами країни Південного Кавказу також не передбачають спеціальної норми кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу. Наявна кримінальна відповідальність за втечу з місця позбавлення волі, або з-під варти.

У Кримінальному кодексі Республіки Білорусь відсутня кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу. У ст. 413 передбачено кримінальну відповідальність за втечу з виправної установи, що виконує покарання у вигляді позбавлення волі.

Стаття 413. Втеча з виправної установи, що виконує покарання у вигляді позбавлення волі, місця утримання або з-під варти.

1. Втеча з виправної установи, що виконує покарання у вигляді позбавлення волі, місця утримання або з-під варти, –

карається позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Та сама дія, вчинена групою осіб за попередньою змовою, або із застосуванням насильства, небезпечного для життя і здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства, –

карається позбавленням волі на строк від двох до семи років [202].

У Кримінальному кодексі Республіки Молдова також відсутня кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу. У ст. 317 передбачено кримінальну відповідальність за втечу з місць позбавлення волі.

Стаття 317. Втеча з місць позбавлення волі.

(1) Втеча з місць позбавлення волі, вчинена особою, яка відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, а так само особою, яка перебуває в попередньому ув'язненні, –

карається позбавленням волі на строк до 3 років.

(2) Те саме діяння:

а) пункт виключений;

б) вчинене двома або більше особами;

с) поєднане із застосуванням насильства;

д) вчинене із застосуванням зброї або інших предметів, використовуваних як зброї, –

карається позбавленням волі на строк до 6 років.

(3) Не є злочином в розумінні цієї статті втеча з місць позбавлення волі, вчинене особою, щодо якої в момент втечі немає законної підстави утримання або таке втратило силу [204].

Як бачимо, законодавець Республіки Молдова пішов грузинським шляхом, і також передбачив можливість звільнення від кримінальної відповідальності.

Першим кримінальним законодавством у якому нами виявлено спеціальну норму кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу є Кримінальний кодекс Російської Федерації.

Так, у ст. 314 Кримінальний кодекс Російської Федерації передбачено кримінальну відповідальність за ухилення від відбування обмеження волі, позбавлення волі, а також від застосування примусових заходів медичного характеру.

1. Злісне ухилення особи, засудженої до обмеження волі, від відбування покарання, –

карається примусовими роботами на строк до одного року або позбавленням волі на той самий строк.

2. Неповорнення до виправної установи особи, засудженої до позбавлення волі, якому дозволено виїзд за межі виправної установи, після закінчення терміну виїзду або неявка до відповідного органу кримінально-виконавчої системи особи, засудженої до позбавлення волі, яким надана

відстрочка виконання вироку або відбування покарання, після закінчення терміну відстрочки, –

карається примусовими роботами на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Ухилення особи, яка страждає розладом сексуальної переваги (педофілією), не виключає осудності, від застосування до нього примусових заходів медичного характеру, –

карається позбавленням волі на строк до одного року.

Примітка. 1. Кримінальна відповідальність за вчинення діяння, передбаченого частиною першою цієї статті, настає в разі, коли обмеження волі призначено особі в якості додаткового покарання.

2. Кримінальна відповідальність за вчинення діяння, передбаченого частиною третьою цієї статті, настає в разі, коли примусові заходи медичного характеру застосовуються до особи після відбуття покарання [208].

Як бачимо, у ч. 3 ст. 314 Кримінального кодексу Російської Федерації передбачено кримінальну відповідальність за ухилення від застосування примусових заходів медичного характеру. Суб'єкт злочину спеціальний – особа, яка страждає на педофілію.

Відзначимо, що дії передбачені ч. 3 ст. 314 Кримінального кодексу Російської Федерації криміналізовані відносно нещодавно. З прийняттям Федерального Закону від 29 лютого 2012 року № 14-ФЗ «Про внесення змін до Кримінального кодексу Російської Федерації і окремих законодавчих актів Російської Федерації з метою посилення відповідальності за злочини сексуального характеру, вчинені щодо неповнолітніх».

Відповідно п. 3.1 ст. 196 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації призначення та проведення судової експертизи є обов'язковим якщо необхідно встановити психічний стан підозрюваного, обвинуваченого в скоєнні в віці старше вісімнадцяти років злочину проти статевої недоторканності неповнолітнього, який не досяг віку чотирнадцяти

років, для вирішення питання про наявність або про відсутність у нього розладу сексуальної переваги (педофілії) [195].

Отже, у розумінні російського законодавства розлад сексуальної переваги (педофілія) – це скоєння особою, яка досягла 18 річного віку, злочину проти статевої недоторканності відносно неповнолітнього, який не досяг віку 14 років.

Окрім цього, заходи медичного характеру можуть бути застосовані до особи також на підставі її добровільного волевиявлення. У разі якщо комісія лікарів-психіатрів підтвердить наявність розладу сексуальної переваги (педофілії).

Так, відповідно до ч. 4 ст. 20 Кримінально-виконавчого кодексу Російської Федерації від 8 січня 1997 року «засудженому за вчинення у віці старше 18 років злочину проти статевої недоторканності і статевої свободи особистості, що відбуває покарання в вигляді позбавлення волі, адміністрація установи, що виконує покарання, не пізніше ніж за шість місяців до закінчення терміну відбування покарання, або при отриманні клопотання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання, або до внесення подання про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання зобов'язана запропонувати пройти огляд комісією лікарів-психіатрів для вирішення питання про наявність або про відсутність у нього розладу сексуальної переваги (педофілії) і визначення заходів медичного характеру, спрямованих на поліпшення її психічного стану, попередження вчинення ним нових злочинів і проведення відповідного лікування. Підставою огляду засудженого комісією лікарів-психіатрів є добровільне звернення такого засудженого до адміністрації установи, що виконує покарання, або згода такого засудженого. Адміністрація установи, що виконує покарання, зобов'язана забезпечувати проведення огляду засудженого комісією лікарів-психіатрів і застосування до нього призначених за результатами цього огляду заходів медичного характеру. Чергове огляд

засудженого проводиться з ініціативи лікуючого лікаря, в тому числі в разі, коли лікуючий лікар в процесі лікування приходить до висновку про необхідність зміни заходів медичного характеру або припинення їх застосування. Лікування може бути припинено адміністрацією установи, що виконує покарання, на підставі клопотання засудженого, який перебуває на лікуванні. Положення цієї частини не поширюються на засудженого, до якого за рішенням суду застосовуються примусові заходи медичного характеру у зв'язку з виявленими у нього психічним розладом, не виключає осудності» [194].

Згідно побіжного огляду, загальні положення застосування примусових заходів медичного характеру у Розділі VI Кримінального кодексу Російської Федерації подібні положенням Розділу XIV КК України.

Так, відповідно до ст. 21 Кримінального кодексу Російської Федерації особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності, не підлягає кримінальній відповідальності; їй судом можуть бути призначені примусові заходи медичного характеру передбачені Розділом VI Кримінального кодексу Російської Федерації, які, хоча і пов'язані в більшості випадків з ізоляцією від суспільства, не є покаранням за вчинений злочин, а заходами, спрямованими на лікування зазначених осіб або поліпшення їхнього психічного стану, а також на попередження вчинення ними нових діянь [68, с. 25].

Відповідно до ст. 99 Кримінального кодексу Російської Федерації серед примусових заходів медичного характеру виділяють:

а) примусове спостереження і лікування у лікаря-психіатра в амбулаторних умовах;

б) примусове лікування в медичній організації, яка надає психіатричну допомогу в стаціонарних умовах, загального типу;

в) примусове лікування в медичній організації, яка надає психіатричну допомогу в стаціонарних умовах, спеціалізованого типу;

г) примусове лікування в медичній організації, яка надає психіатричну допомогу в стаціонарних умовах, спеціалізованого типу з інтенсивним спостереженням [68].

Необхідно також відзначити, що до змін 2012 року у Кримінальному кодексі Російської Федерації примусові заходи медичного характеру могли бути застосовані відносно осіб, які вчинили злочин і визнані потребуєчими в лікуванні від алкоголізму або наркоманії. Однак, наразі, дана підстава виключена з кримінального закону.

Отже, сфера дії ч. 3 ст. 314 Кримінального кодексу Російської Федерації розповсюджується тільки на осіб, які страждають на педофілію. На відміну від ст. 394 КК України в якому коло суб'єктів значно ширше.

Більше того, за час існування ч. 3 ст. 314 Кримінального кодексу Російської Федерації, взагалі відсутні судові рішення її застосування. Що може свідчити, про необхідність перегляду доцільності даної кримінально-правової норми.

Питанню посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені щодо малолітніх, неповнолітніх та осіб, які не досягли статевої зрілості (педофілії) розглядаються і на території нашої країни.

Так, на позачерговому засіданні 11 липня 2019 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені щодо малолітньої чи малолітнього, неповнолітньої чи неповнолітнього та особи, яка не досягла статевої зрілості». Закон визначає комплексний підхід до вдосконалення законодавства у сфері протидії сексуальним зловживанням щодо дітей. Зокрема, посилюється відповідальність за зґвалтування та розбещення неповнолітніх осіб шляхом внесення змін КК України. Згідно зі статтею 152, покарання передбачає застосування примусової хімічної кастрації. При цьому її не застосовуватимуть до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років, і до осіб, старших за 65 років [211].

Однак, 04 вересня 2019 року зазначений нормативно-правовий акт повернуто з пропозиціями Президента України, а наразі, готується на розгляд з вето.

Найбільше дискусій ведеться, зокрема, у зв'язку із запровадженням примусової хімічної кастрації. Науковці кримінального права до запровадження такого радикального примусового заходу відносяться критично. Так, Н.А. Орловська наголошує на можливості запровадження примусової хімічної кастрації тільки як добровільного лікувального заходу, який може застосовуватися в контексті звільнення від відбування покарання [120, с. 84], І.В. Воскресенська вважає, що разом з цим, якщо у винної особи, поряд з розладами сексуальної переваги, наявні інші психічні розлади чи захворювання, що позбавляють її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними під час вчинення суспільно небезпечного діяння і вони супроводжуються агресивною поведінкою, це може виступати підставою застосування щодо неї примусових заходів медичного характеру [28, с. 146-147].

Ми в свою чергу, розділяємо зазначені вище наукові положення та вважаємо, що запровадження примусової хімічної кастрації суперечить основоположним інститутам Конституції України. Адже, у ст. 3 проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому, примусова хімічна кастрації не може бути запроваджена у сучасній правовій державі.

Отже, кримінальні законодавства пострадянських держав Східної Європи окрім Кримінального кодексу Російської Федерації не передбачають кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу.

У Кримінальному кодексі Республіки Казахстан відсутня кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу. У ст. 426

передбачено кримінальну відповідальність за втечу з місць позбавлення волі, з-під арешту або з-під варти.

Стаття 426. Втеча з місць позбавлення волі, з-під арешту або з-під варти.

1. Втеча з місць позбавлення волі, з-під арешту або з-під варти, вчинена особою, яка відбуває покарання або перебуває в попередньому ув'язненні, – карається позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, вчинене:

1) групою осіб, групою осіб за попередньою змовою;

2) із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства;

3) із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброї, – карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років.

Примітка. Особа, яка добровільно повернулася в семиденний термін з моменту скоєння втечі в місце ув'язнення або під варти, звільняється від кримінальної відповідальності за втечу, якщо воно не вчинила іншого нового кримінального правопорушення, і якщо втеча не була пов'язана з діями, передбаченими пунктами 2) і 3) частини другої цієї статті [203].

На нашу думку, перспективним є рішення казахстанського законодавця передбачити можливість звільнення від кримінальної відповідальності за втечу, якщо особа в семиденний термін добровільно повернулася. Адже, дана норма дає можливість особі самостійно виправити своє становище.

У Кримінальному кодексі Киргизької Республіки кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу також відсутня. У ст. 349 Глави 47 «Злочини проти виконання судових актів та інших виконавчих документів» передбачено кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти.

1. Втеча з виправної установи або з-під варти, вчинена особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі або перебуває в попередньому ув'язненні, –

карається позбавленням волі I категорії.

2. Те саме діяння, вчинене групою осіб за попередньою змовою, – карається позбавленням волі II категорії.

3. Діяння, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, вчинені із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброї, – караються позбавленням волі III категорії.

Примітка. Особи, які добровільно повернулися в місця позбавлення волі або під варти в триденний термін з моменту втечі, вчиненого ними вперше, звільняються від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені частинами 1 і 2 цієї статті [198].

Як бачимо, дана стаття дуже схожа на ст. 426 Кримінального кодексу Республіки Казахстан, однак у примітці киргизький законодавець термін некримінального повернення знизив до трьох днів.

У Кримінальному кодексі Республіки Таджикистан теж відсутня кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу. Стаття ст. 365, яка встановлює кримінальну відповідальність за втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, на відміну від попередньо розглянутого кодексу, розміщена у Главі 32 «Злочини проти правосуддя».

1) Втеча з місць позбавлення волі або з-під варти, вчинена особою, яка відбуває покарання або перебуває в попередньому ув'язненні, –

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2) Те саме діяння, вчинене:

а) за попередньою змовою групою осіб;

б) із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я інших осіб, або з погрозою застосування такого насильства;

в) із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброї, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Примітка: Особа, яка добровільно повернути в триденний термін в місця позбавлення волі або під варту, звільняється від кримінальної

відповідальності за втечу, якщо в діях цієї особи не міститься інший склад злочину [205, с. 363-364].

Як бачимо, примітка ст. 365 Кримінального кодексу Республіки Таджикистан майже ідентична примітці ст. 349 Кримінального кодексу Киргизької Республіки.

У Кримінальному кодексі Республіки Туркменістан також передбачено кримінальну відповідальність за втечу з місць позбавлення волі або з-під варти. Кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу відсутня.

Так, у ст. 207 Глави 24 «Злочини проти правосуддя» йдеться:

(1) Втеча з місць позбавлення волі або з-під варти, вчинена особою, яка відбуває покарання або перебуває в попередньому ув'язненні, –

карається позбавленням волі на строк до трьох років.

2) Те саме діяння вчинене:

а) повторно;

б) групою осіб за попередньою змовою або організованою групою;

в) із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я;

г) із застосуванням зброї або предметів, використовуваних як зброї, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років [209].

Як зазначає А.В. Смірнов, до розуміння цієї статті, слід віднести також медичні установи, в які поміщаються особи, взяті під варту, в разі призначення експертизи; пересильні пункти, транспортні засоби, в т.ч. вагони поїзда, «автозаки», для конвоювання або етапування осіб, засуджених до позбавлення волі або щодо яких як запобіжний захід обрано утримання під вартою, а також кабінети слідчого, прокурора, зали суду в період проведення судового засідання [70, с. 389].

У Кримінальному кодексі Республіки Узбекистан аналогічна ситуація, що і в попередніх кримінальних законодавствах, кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу відсутня.

У ст. 222 передбачено кримінальну відповідальність за втечу з-під варти або з-під охорони.

Втеча з-під варти або з-під охорони, вчинена особою, яка перебуває в ув'язненні під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі, – карається позбавленням волі до п'яти років.

Втеча, скоєна:

а) із заподіянням легкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження;

б) особливо небезпечним рецидивістом;

в) групою осіб, –

карається позбавленням волі від п'яти до восьми років [206, с. 246-247].

Огляд кримінального законодавства пострадянських держав, які відносяться до Центральної Азії дав з'ясувати, що в них відсутня кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу.

Отже, дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, дозволило зробити висновок, що за загальним правилом кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу не характерна для країн пострадянського простору.

Виключенням є кримінальне законодавство Російської Федерації. В якому передбачено у ч. 3 ст. 314 кримінальну відповідальність за ухилення особи, яка страждає розладом сексуальної переваги (педофілією), від застосування до нього примусових заходів медичного характеру. Однак, за час існування ч. 3 ст. 314 Кримінального кодексу Російської Федерації, взагалі відсутня судова практика її застосування.

Висновки до розділу 1

Отже, під час дослідження історико-правового розвитку кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу було сформовано такі історичні періоди її становлення:

- від «Руської Правди» до революції 1917 року;
- від революції 1917 року до проголошення незалежності України 1991 року;
- від проголошення незалежності України 1991 року по теперішній час.

До початку XIX ст. психічно хворих направляли під нагляд монастирів. Починаючи з Уложення про покарання кримінальні й виправні 1845 року психічно хворих направляли на примусове лікування у спеціальні будинки для божевільних, а з прийняттям Кримінального уложення 1903 року до спеціальних лікувальних закладів.

Кримінальна відповідальність за втечу з місця заслання або з лікувально-трудового чи виховно-трудового профілакторію, а так само з дороги в заслання або профілакторій, вперше знайшла своє відображення у Кримінальному кодексі УРСР 1960 року тільки після внесення змін від 16 листопада 1982 року. За що було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року. Однак, дана стаття, зокрема, використовувалась, щодо злісних п'яниць, з метою забезпечення їх примусового лікування і трудового перевиховання. Сучасна ж редакція диспозиції ст. 394 КК України успадкована від ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 року у редакції від 15 лютого 1995 року. Тому, можемо стверджувати, що кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу історично не зумовлена.

В результаті дослідження підстав та принципів криміналізації втечі зі спеціального лікувального закладу було встановлено, що більшості з них вона не відповідає.

Дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, дозволило зробити висновок, що за загальним правилом кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу не характерна для країн пострадянського простору. Виключенням є кримінальне законодавство Російської Федерації. В якому передбачено у ч. 3 ст. 314 кримінальну відповідальність за ухилення особи, яка страждає розладом сексуальної переваги (педофілією), від застосування до нього примусових заходів медичного характеру. Однак, за час існування ч. 3 ст. 314 Кримінального кодексу Російської Федерації, взагалі відсутня судова практика її застосування.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ВТЕЧІ ІЗ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ЛІКУВАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

2.1 Об'єкт втечі із спеціалізованого лікувального закладу

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення передбаченого КК України.

Відразу попередимо читача, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 грудня 2018 року за № 2617-VIII [147] у кримінальне законодавство України введено нову категорію – кримінальні проступки. У зв'язку з цим, наразі кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [79].

Злочини сьогодні за ступенем тяжкості поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Нетяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років (ч. 4 ст. 12 КК України). Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років (ч. 5 ст. 12 КК України). Особливо тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі [79].

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» від 15.12.2020 № 1082-ІХ, з 1 січня 2021 року один прожитковий мінімум для працездатних осіб становить – 2270 гривень, з 1 липня – 2379 гривень, з 1 грудня – 2481 гривня [151].

Відповідно до п. 5 підрозділу 1 Розділу ХХ Податкового кодексу України від 12 грудня 2020 року № 2755-VI вказано: якщо норми інших законів містять посилення на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної пп.169.1.1 п. 169.1 ст. 169 розділу IV Податкового кодексу України для відповідного року [139].

У пп. 169.1.1. п. 169.1 ст. 169 розділу IV зазначено – у розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку [139]. Тобто, у випадку кваліфікації 1 неоподатковуваний мінімумі доходів громадян у розумінні кримінального законодавства України становить 1135 грн на період до 1 липня 2021 року. А у розуміння розміру санкції кримінально-правової норми становить 17 грн.

Тобто, основне покарання у вигляді штрафу для КК України виглядає наступним чином: для проступку – не більше 51 тисячі гривень, для нетяжкого злочину – не більше 170 тисяч гривень, для тяжкого злочину – не

більше 425 тисяч гривень, для особливо тяжкого злочину – понад 425 тисяч гривень.

Отже, ст. 394 КК України відноситься до нетяжких злочинів. Тому, розглядаючи кримінально-правову літературу видану та опубліковану до введення в КК України кримінальних проступків, вважаємо за доцільне залишити в авторській редакції (мається на увазі розуміння поняття «злочину»).

Продовжуючи дослідження зазначимо, що кожне діяння, яке передбачене кримінальним законом має свої юридичні ознаки. А сукупність ознак, які визначають діяння як злочин мають назву склад злочину. Тому, зазначав М.І. Бажанов, в літературі переважно стверджують, що підставою кримінальної відповідальності є склад злочину [192, с. 26].

Отже, перш ніж перейти до безпосереднього розгляду об'єкту злочину необхідно з'ясувати його склад злочину. І тільки потім перейти від загального до окремого.

В.Я. Тацій зазначає, що склад злочину – це сукупність встановлених у законі про кримінальну відповідальність юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне. Із цього визначення випливає, що визнання того чи іншого суспільно небезпечного діяння злочином є виключним правом законодавця, тобто Верховної Ради України. Саме тут реалізується принцип: немає злочину без вказівки на те у законі про кримінальну відповідальність. У чинному законодавстві міститься вичерпний перелік тих суспільно небезпечних діянь, що нині визначені як злочинні. Отже, зазначає правник, для того щоб будь-яке суспільно небезпечне діяння, яке вчиняється у реальному житті, набуло статусу злочину, необхідно, щоб діяння цього виду були визначені законодавцем як злочинні. Тільки за вчинення таких суспільно небезпечних діянь особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності та їй може бути призначене кримінальне покарання. Відступ

під цієї вимоги на практиці може призвести до серйозних порушень законності та обмеження прав громадян [77, с. 100].

За загальним правилом, у кожному складі злочину прийнято виділяти його елементи, а саме: об'єкт злочину, об'єктивну сторону злочину (їх сукупність називають об'єктивними ознаками складу), суб'єктами злочину та суб'єктивну сторону злочину (вони в сукупності іменуються суб'єктивними ознаками складу злочину). У своїй єдності ці об'єктивні і суб'єктивні ознаки й утворюють склад злочину [77, с. 104].

Не враховуючи те, що зазначена вище концепція є загально-визнаною в науковій спільноті, все одно ведуться деякі дискусії.

Так, М.І. Панов зазначає, що окремі вчені висловлювали й продовжують висловлювати в літературі інші думки, згідно з якими поняття «склад злочину» має штучний характер (стійка фікція другої половини ХХ ст.), є зайвим і надуманим поняттям (достатньо поняття «злочину»); дійсною підставою кримінальної відповідальності є факт вчинення злочину, тобто в кінцевому рахунку фактично заперечується значення складу злочину як самостійного інституту й окремого (самостійного) поняття (категорії) у системі понять кримінального права. Висловлюються також пропозиції щодо внесення змін до ч. 1 ст. 2 КК України 2001 р., за якими законодавча регламентація підстави кримінальної відповідальності не була б пов'язана з вимогою обов'язкової наявності у вчиненому суспільно небезпечному діянні складу злочину [124, с. 106].

Більше того, неповнота складу злочину, дозволяє стверджувати, про відсутність і самого злочину.

В.В. Сухonos з цього приводу зазначає, що насправді кримінальний закон і його застосування на практиці свідчать, що кожен склад злочину має бути конкретним. Це полягає в тому, що в складі злочину міститься сукупність ознак, що характеризують його елементи і склад у цілому, які притаманні, згідно з кримінальним законом, конкретному виду злочину. Інакше, каже правник, під складом злочину слід розуміти однорідну групу

юридичних ознак, що характеризують злочин з якогось одного боку, наприклад, склад вбивства, склад крадіжки, грабежу, бандитизму тощо. У конкретному злочині повинні акумулюватися загальні ознаки, притаманні саме цьому виду злочину, які виявляються в кожному окремому діянні цього виду. Водночас, у разі вияву багатьох окремих діянь ознаками загального для цього виду складу злочину в кримінальному законі визначаються лише ті, які, по-перше, повторюються в будь-якому окремому діянні конкретного виду, по-друге, є суттєвими, і, по-третє, характеризують їх суспільну небезпечність [183, с. 20].

Таким чином, погоджуємось із М.І. Пановим, що склад злочину становить самостійний інститут кримінального права і з урахуванням розглянутих його функцій має надзвичайно велике (фундаментальне) значення у правовому регулюванні кримінальної відповідальності основної складової кримінального права. Як категорія науки кримінального права «склад злочину» дає можливість більш глибоко пізнати з точки зору системно-структурного аналізу злочин – негативне (суспільно небезпечне) явище соціально-правової реальності – і тому потребує подальших і поглиблених досліджень [124, с. 124].

Враховуючи вищевикладене, ми підтримуємо позиції науковців відповідно якої склад злочину містить чотири елементи (об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону).

Склад злочину можна класифікувати за різними критеріями: за ступенем суспільної небезпечності; за структурою, тобто за способом опису ознак складу в законі; за особливістю законодавчого конструювання; за ступенем узагальненості ознак [19, с. 879].

За ступенем суспільної небезпеки ознаки складу злочину диференціюються на конститутивні (обов'язкові), кваліфікуючі (обтяжуючі) і привілейовані (пом'якшуючі). За способом опису склад злочину можна підрозділити на простий і складний. У простому складі один об'єкт, одне діяння, один наслідок і одна форма вини. У складному – може бути декілька

об'єктів, два і більш діянь, декілька наслідків або дві форми вини. До двооб'єктних злочинів можна віднести розбій, багатооб'єктних – хуліганство. Умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, характеризується подвійною формою вини. Щодо тяжкого тілесного ушкодження обов'язково повинна бути умисна вина, стосовно смерті потерпілого – необережність. За конструкцією складу підрозділяють на матеріальні, формальні й усічені. Конструкція складу визначається законодавцем у конкретних кримінально-правових нормах. Правильне розуміння конструкції складу має істотне значення для кваліфікації злочину як закінченого або як незакінченого злочину. З'ясування конструкції складу дає можливість визначитись в обов'язковості чи факультативності ознак об'єктивної сторони складу злочину [102, с. 842].

За конструкцією складу підрозділяють на матеріальні, формальні й усічені.

Матеріальний склад злочину – в якому законодавець момент закінчення злочину пов'язує із вчиненням суспільно небезпечного діяння і настанням суспільно небезпечних наслідків, при цьому між ними обов'язково повинен бути необхідний причинний зв'язок (умисне вбивство, крадіжка тощо). Формальний склад злочину – в якому законодавець момент закінчення злочину пов'язує лише із вчиненням суспільно небезпечного діяння, а настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковим (державна зрада, розголошення державної таємниці тощо). Усічений склад злочину – в якому законодавець момент закінчення злочину переносить на більш ранню стадію – на стадію готування чи замаху на злочин внаслідок його підвищеної суспільної небезпечності (розбій, бандитизм тощо) [73, с. 39].

Отже, втеча із спеціалізованого лікувального закладу є злочином з формальним складом. Адже, настання наслідків не є обов'язковим.

Залежно від ступеня узагальненості ознак складів злочинів їх поділяють на такі основні категорії, як конкретний, родовий та загальний склад злочину. Конкретний склад злочину – це правова характеристика

злочинів певного виду. Ознаки конкретного складу злочину концентруються відповідно до окремих статей Особливої частини КК України. Наприклад, склад крадіжки (ст. 185 КК України), склад грабежу (ст. 186 КК України), склад терористичного акту (ст. 258 КК України), склад хуліганства (ст. 296 КК України) і т. д. Родовий склад (родове поняття складу злочину) – це певна група складів злочинів, які схожі за своїм змістом. Така група складів злочинів може бути як формально (офіційно) визначеною, так і науково обґрунтованою. Прикладом формального (офіційного) визначення родових складів злочинів є поділ Особливої частини КК на розділи. Кожний розділ тут є родовим складом злочинів, схожих за своїм змістом, наприклад, родовий склад злочинів проти основ національної безпеки (розд. I), родовий склад злочинів проти власності (розд. VI), родовий склад злочинів у сфері господарської діяльності (розд. VII), родовий склад військових злочинів (розд. XIX) [55, с. 63].

Таким чином, для того, щоб проаналізувати кримінально-правову норму і встановити в ній ті ознаки, які у своїй сукупності створюють конкретний склад злочину, необхідно згрупувати ці ознаки. В науці визнано, що оптимальною буде класифікація ознак складу злочину відповідно до елементів злочину. За цим критерієм всі ознаки складу злочину поділяються на такі чотири групи: 1) ознаки, які характеризують об'єкт злочину; 2) ознаки, які характеризують об'єктивну сторону злочину; 3) ознаки, які характеризують суб'єкта злочину; 4) ознаки, які характеризують суб'єктивну сторону злочину [55, с. 68].

Хоча всі елементи складу злочину є рівнозначними по важливості, однак найбільшій увазі у кримінальному законодавстві приділяють об'єкту злочину.

Вдало з цього приводу говорить В.Я. Тацій, що вчення про об'єкт і предмет злочину є однією з найважливіших проблем у науці кримінального права, оскільки від з'ясування сутності об'єкта злочину та визначення його поняття залежить правильне розв'язання багатьох питань

кримінально-правового регулювання. Виступаючи системоутворюючим елементом складу злочину, об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину та встановити його суспільно небезпечні наслідки. Крім того, продовжує правник, об'єкт злочину надає можливість виробити підстави й критерії вибору об'єктів кримінально-правової охорони і засобів їх захисту, а також оптимальні правила побудови законодавства про кримінальну відповідальність та кваліфікації злочинів [186, с. 5].

Ще з часів римського права вважається, що об'єкт злочину – це одна з найважливіших характеристик, яка дозволяє визначати й виокремлювати з-поміж маси протиправних дій злочини публічного і окремого характеру. Від усвідомлення сутності об'єкта злочину і визначення його поняття залежать вирішення багатьох проблем кримінально-правового регулювання та охорони [186, с. 34].

Для більш ґрунтовного дослідження звернемося до термінології.

Так, відповідно до Словника іншомовних слів об'єкт (від лат. *objectus* – предмет) – предмет пізнання і практичного впливу з боку людини (суб'єкта) [9, с. 396]. Відповідно Великої української енциклопедії об'єкт злочину – благо, якому злочином завдається шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди; суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певного закону про кримінальну відповідальність і яким злочином завдається шкода або створюється загроза заподіяння шкоди [18, с. 101].

У кримінально-правовій науці під об'єктом злочину традиційно розуміють суспільні відносини, що поставлені законодавцем під охорону певного закону про кримінальну відповідальність і яким злочином завдається шкода або створюється загроза заподіяння шкоди [19, с. 627].

Отже, у вузькому розумінні об'єкт злочину – це те на що посягає злочин.

Однак, нагадаємо читачу, що ми є прихильниками позиції В.В. Шаблістого. З приводу того, що суспільна небезпека (небезпечність) є

штучно створеним рудиментом радянської правової системи, яка започаткувала застосування кримінального закону за аналогією [227, с. 120].

На нашу думку, цілком ґрунтовно зазначає правник, що Кримінальний кодекс УРСР 1922 року, головним завданням якого було проголошено правовий захист держави трудящих від злочинів і від суспільно небезпечних елементів (ст. 5), у ст. 6 поняття злочину визначено як будь-яку суспільно небезпечну дію чи бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою на перехідних до комуністичного ладу період часу. Вперше до поняття злочину додано ознаку суспільної небезпеки, яка на той час була синонімом злочину. Надалі ця категорія трансформувалася у самостійну матеріальну ознаку злочину та знайшла своє вираження у наступних КК України. У той же час на перших роках побудови радянської держави будь-яке діяння, що загрозувало не людині, а радянському ладові, тобто державі, вважалося суспільно небезпечним та злочинним. Про небезпеку для окремо взятої людини мови і бути не могло, на відміну від кримінальних законів ХІХ ст. Саме тому ознака суспільної небезпеки злочину не може мати місце в державі, у якій людину проголошено найвищою соціальною цінністю [225, с. 351-352].

Враховуючи це, як було вже зазначено у підрозділі 1.3, в рамках нашого дослідження суспільну небезпеку (небезпечність) розглядаємо у розумінні КК України, однак з оглядом на пропозиції В.В. Шаблістого.

У кримінально-правовій науці виділяють два основні види поділу об'єкта. По «вертикалі» та по «горизонталі».

Класифікація об'єктів злочину має велике теоретичне й практичне значення: кодифікаційне, правозастосовче тощо. Найбільш поширеною класифікацією об'єктів «по вертикалі» є їх поділ на загальний, родовий та безпосередній об'єкти. Співвідношення їх відповідає співвідношенню філософських категорій: загальне, особливе, одиничне [1, с. 70-71].

«По горизонталі» проводиться поділ на основний безпосередній об'єкт і додатковий безпосередній об'єкт. Справа в тому зазначає

Ю.В. Александров, що досить значна частина злочинів посягають не на один, а на два і більше об'єктів (так звані двооб'єктних або багатоб'єктні злочини). Розподіл безпосередніх об'єктів на основні й додаткові здійснюється не за характером і тяжкістю шкоди, яка завдається певним суспільним відносинам, а за зв'язком об'єкта з родовим об'єктом відповідної групи [1, с. 73].

У реальній дійсності злочин – це конкретний акт свідомої вольової поведінки людини, тому злочинне діяння завжди конкретне і посягає воно на один або декілька конкретних (безпосередніх) об'єктів. Жодного «родового» чи «загального» злочину у реальному житті не існує, а тому не може існувати ніякого «родового» чи «загального» об'єкта посягання. Так звані «родовий» чи «загальний» об'єкти – це не реальні об'єкти злочину, а поняття, які узагальнюють ознаки об'єктів конкретних складів злочинів на рівні родового та загального складу злочину [1, с. 90].

Враховуючи, що ми являємося прихильниками класифікації об'єктів по «вертикалі», то з'ясуємо безпосередньо їх сутність.

Традиційно загальним об'єктом називають усі суспільні відносини, поставлені під охорону кримінального законодавства. Однак це не означає, що кримінальне право охороняє усі без винятку суспільні відносини. Норми кримінального права спрямовані на захист лише тих суспільних відносин, спричинення шкоди яким здатне завдати істотної шкоди інтересам суспільства в цілому. Отже, зазначає І.О. Бандурка, об'єктом злочину є не всі й не будь-які суспільні відносини, а лише ті, які охороняються кримінальним правом [9, с. 72]

Родовий об'єкт – це об'єкт групи однорідних злочинів, частина загального об'єкта. Це певна група близьких одне до одного суспільних відносин, які захищаються кримінальним законодавством. Як приклад, Ю.В. Александров говорить, що відносини власності як частина суспільних відносин, на які посягає група однорідних злочинів – злочини проти власності. Родовий об'єкт покладено в основу кодифікації Особливої частини

КК України. Кожен з двадцяти її розділів охоплює статті, що передбачають відповідальність за посягання на групу близьких поміж собою (однорідних) суспільних відносин: злочини проти власності, злочини проти правосуддя тощо. В деякі розділи поміщені статті, про злочини, що охоплені кількома близькими по суті родовими об'єктами: злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянами; злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації тощо [9, с. 71].

Безпосередній же об'єкт злочину існує у двох іпостасях: 1) як конкретне явище реальної дійсності, щодо якого спрямоване злочинне посягання, і якому спричиняється істотна шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди; 2) як ознака конкретного складу злочину, передбачена у статті Особливої частини КК України [1, с. 93].

Більше того, поряд із загальним, родовим та безпосереднім виділяють додатковий (факультативний) об'єкт злочину.

Додатковий (факультативний) об'єкт – це об'єкт злочину, який порушується одночасно з обов'язковим об'єктом, проте таких напад на додатковий об'єкт на кваліфікацію не впливає. Наприклад, говорить В.В. Сухонос, обов'язковим об'єктом хуліганства є суспільний порядок, який може поглинати такий додатковий об'єкт, як суспільні відносини, що забезпечують здоров'я людини, її тілесну недоторканість або безпеку того й іншого. Якщо при вчиненні хуліганства здійснюється посягання на додатковий об'єкт і завдаються легкі тілесні ушкодження потерпілому, то вчинене слід кваліфікувати лише як хуліганство (ст. 296 КК України) і додаткової кваліфікації за ст. 295 КК України не треба. Факультативний об'єкт не є обов'язковою ознакою складу злочину, проте завдання йому шкоди вказує на підвищену суспільну небезпеку вчиненого діяння, і це необхідно враховувати при визначенні покарання [183, с. 41].

Отже, найбільшої уваги під час дослідження об'єкту будь-якого кримінального правопорушення, необхідно приділити встановленню безпосереднього об'єкта посягання.

Сучасний досвід розвитку українського суспільства підтверджує, що без незалежного та неупередженого правосуддя неможлива побудова демократичної, соціальної та правової держави. Так, В.І. Борисов та В.І. Тютюгін зазначають, що правосуддя в Україні – це діяльність органів судової влади, яка відповідно до конституційних засад поділу влади (ст. 6 Конституції України) здійснюється судами, утвореними згідно із законом. Відповідно до принципу верховенства права та нормативних приписів, визначених Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, суди здійснюють правосуддя з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави [57, с. 4].

Кримінальні правопорушення проти правосуддя – передбачені розділом XVIII Особливої частини КК України, які посягають на суспільні відносини, що забезпечують нормальну, тобто таку, зміст, характер, межі та порядок здійснення якої відповідає вимогам законодавства, діяльність суду, а також інших органів, установ та осіб, які сприяють суду у відправленні правосуддя. Під здійсненням правосуддя у розділі XVIII Особливої частини КК України розуміється діяльність, пов'язана з функціонуванням не тільки власне судової системи, а й інших органів, установ та уповноважених осіб, які сприяють суду у відправленні правосуддя і до кола яких належать органи та особи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, виконання судових рішень, захист і представництво інтересів учасників досудового розслідування і судового провадження, виконують обов'язки експертів, оцінювачів майна, перекладачів тощо [57, с. 341].

Згадаємо, що за період з 2013 по 2020 роки частка кримінальних правопорушень передбачених ст. 394 КК України із усієї кількості кримінальних правопорушень проти правосуддя становить всього 0,04 %.

Різноманітність юридичної природи злочинів проти правосуддя потребує здійснення їх наукової класифікації з метою більш глибокого визначення основних напрямів протидії та запобігання. При цьому слід зазначити, що критерії (підстави) класифікації таких злочинів можуть бути найрізноманітнішими. У науковій і навчальній юридичній літературі пропонуються різні підстави для класифікації злочинів проти правосуддя. Так, С. Мірошніченко зазначає, що вивчення літературних джерел і аналіз запропонованих дослідниками висновків дає підстави стверджувати, що переважна більшість класифікацій здійснюється за таким кримінально-правовим критерієм, як безпосередній об'єкт посягання [102, с. 237].

Так, С. Мірошніченко враховуючи видовий об'єкт злочинів проти правосуддя сформував п'ять типових груп. В результаті чого ст. 394 КК України віднесена ним до останньої групи.

Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують належне виконання рішень, вироків, ухвал, постанов суду і призначеного покарання. Це невиконання судового рішення (ст. 382 КК України); незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна яке описане чи підлягає конфіскації (ст. 388 КК України); ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (ст. 389 КК України); ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК України); злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України); дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392 КК України); втеча з місця позбавлення волі, або з-під варти (ст. 393 КК України); втеча із спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394 КК України); порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК України) [57, с. 246].

Визначення родового об'єкту кримінального правопорушення безпосередньо залежить від назви відповідного розділу кримінального законодавства.

Таким чином, погоджуємось із С.П. Старосольською, що беручи до уваги назву розділу XVIII КК України – «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», можна констатувати, що родовим об'єктом даної групи злочинів буде сукупність однорідних та тотожних суспільних відносин, які пов'язані із здійсненням правосуддя [175, с. 196].

В.І. Борисов та В.І. Тютюгін, зазначають, що у Розділі XVIII Особливої частини КК України передбачена відповідальність за кримінальні правопорушення, родовим об'єктом яких є суспільні відносини, що забезпечують нормальну, регламентовану законодавством діяльність суду і органів, які йому сприяють, по реалізації завдань і цілей у сфері здійснення правосуддя. Поняття правосуддя, продовжують правники, використовується в науці у двох значеннях: вузькому і широкому. У першому значенні під правосуддям розуміють регламентовану законом форму діяльності суду по розгляду і вирішенню цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Саме з цього розуміння, на їх думку, виходить Конституція України, коли в ч. 1 ст. 124 визначає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. У ч. 3 ст. 1 Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» також зазначається, що судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції [57, с. 7].

Також, погоджуємось із думкою, що під родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти правосуддя слід розглядати діяльність не тільки суду, а й тих органів, які безпосередньо сприяють здійсненню правосуддя [57, с. 197].

Досліджуючи безпосередній об'єкт ст. 394 КК України – втеча із спеціалізованого лікувального закладу, відзначимо.

Об'єктом ст. 394 КК України є встановлені діючим законодавством правові аспекти функціонування системи правосуддя в частині врегламентованого порядку і діяльності спеціалізованих лікувальних закладів [113, с. 768]. За М.І. Мельником та М.І. Хавронюком – інтереси правосуддя в частині забезпечення нормальної діяльності спеціалізованих лікувальних закладів [111, с. 1242]. За В.В. Галуньком – встановлені діючим законодавством правові аспекти функціонування системи правосуддя в частині врегламентованого порядку і діяльності спеціалізованих лікувальних закладів [112, с. 688].

Не дивлячись на схожість запропонованих визначень. На нашу думку, найбільш ґрунтовним є визначення, що запропонували М.І. Мельник та М.І. Хавронюк.

Також, на нашу думку необхідно погодитись із В.І. Борисовим та В.І. Тютюгіним, що злочини проти правосуддя переважно є двооб'єктними (наприклад, за ст. 371 КК України) або навіть поліоб'єктними (наприклад, за ч. 1 ст. 377 КК України), оскільки при їх вчиненні в якості додаткового безпосереднього об'єкта можуть виступати суспільні відносини, які забезпечують: конституційні права і свободи, життя, здоров'я, честь і гідність особи, відносини власності тощо. Кожен із названих об'єктів самостійно охороняється кримінальним законом, проте при вчиненні злочинів цієї групи суспільні відносини неминуче ставляться під загрозу заподіяння їм шкоди чи вона їм фактично завдається в разі впливу на основний безпосередній об'єкт посягання. Наявність додаткового безпосереднього об'єкта підвищує суспільну небезпечність відповідних злочинів проти правосуддя і тягне за собою посилення кримінальної відповідальності за їх вчинення [57, с. 10].

Однак, у нашому випадку, втеча із спеціалізованого лікувального закладу є однооб'єктним злочином.

Продовжуючи дослідження, зазначимо, що серед факультативних ознак об'єкта кримінального правопорушення за загальним правилом виділяють

предмет кримінального правопорушення і потерпілого від діяння (дії або бездіяльності).

Вчення про предмет злочину, від часу його виникнення і дотепер, завжди вирізнялося дискусійними положеннями і розвивалося, в основному, завдяки необхідності встановлення предмета злочину у правозастосовній діяльності чи у процесі наукового тлумачення кримінально-правових норм. Саме тому зазначене вчення не викликає що найменшого сумніву в його призначенні слугувати розвитку кримінально-правової теорії і вдосконаленню юридичної практики [105, с. 4].

Невизначеність у теорії кримінального права з питання щодо місця предмета злочину (так би мовити, його «прописки») зумовлює необхідність відповісти на таке: навіщо взагалі предмет злочину, яке його правове значення, чи можна без нього обійтися у процесі юридичного аналізу складу злочину та кваліфікації діяння в цілому? Окреслений інтерес сприяв визначенню основних властивостей предмета злочину, що мають значення не лише для кримінально-правової доктрини, а й для інших правових наук. Зокрема, поняття предмета злочину використовується у кримінально-процесуальному праві, криміналістиці, оперативно-розшуковій діяльності, кримінології, окрім того – у філософії права, юридичній психології, соціології [105, с. 89].

Предмет злочину – будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діяння особи ознак конкретного складу злочину. Так, В.Я. Тацій говорить, що у спеціальній літературі надаються й інші визначення предмета злочину, що ґрунтуються на розширенні обсягу цього поняття за рахунок включення до нього інших явищ об'єктивної дійсності, таких як нематеріальні блага, інформація, енергія, матеріальні цінності тощо. Однак, продовжує науковець, у законі про кримінальну відповідальність при описі того чи іншого злочину законодавець найчастіше вказує саме на певні речі

або їх ознаки, властивості, тому предмет злочину є речовою (матеріальною) ознакою злочину [19, с. 786].

Отже, згідно диспозиції кримінально-правової норми втечі зі спеціалізованого лікувального закладу предмет злочину не має значення.

Окрім цього, погоджуємось із А.А. Музикою та Є.В. Лащуком, що предмет злочину не можна ототожнювати з будь-яким елементом суспільних відносин. Зокрема, не може називатися предметом злочину суб'єкт суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, а також їх зміст (тобто соціальний зв'язок між учасниками цих суспільних відносин) [105, с. 98].

Необхідно також зазначити позицію В.І. Тютюгіна, що від предмета злочину треба відрізнити знаряддя і засоби вчинення злочину, які служать елементом способу вчинення злочину. Це ті предмети, за допомогою яких вчиняється злочин. Однак предмет, знаряддя та засоби можуть, так би мовити – «переходити одне в інше». Часто одна і та ж річ, в залежності від тих функцій, яку вона виконує в злочині, може бути або предметом, або знаряддям або засобом його здійснення (наприклад, зброя при його розкраданні – предмет злочину, а при вбивстві з допомогою цієї зброї – воно знаряддя вчинення злочину; документ при його підробці – предмет, а при розкраданні з його допомогою – засіб скоєння злочину і т.д.) [192, с. 33].

Наступною факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення за загальним правилом виділяють потерпілого від діяння (дії або бездіяльності).

Вдало на нашу думку, зазначає М.В. Сенаторов, що потерпілого від злочину слід відмежовувати від предмета злочину. Поняття цих ознак складу злочину не співпадають між собою ані за змістом, ані за обсягом. Потерпілий – це соціальний суб'єкт, учасник соціальної взаємодії, суспільних відносин; предмет – це матеріальне чи ідеальне благо (річ або явище), з приводу якого існують певні відносини між соціальними суб'єктами. Відмінність потерпілого від предмета полягає й в тому, що першому злочин завжди

заподіює шкоду, а другому – у разі вчинення злочину шкода може не заподіюватися [170, 129].

У кримінально-правовому розумінні потерпілий від злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що характеризує людини, з приводу якої вчиняється злочин та (або) якій, відповідно до кримінально-правової норми, злочином завдається істотна шкода (чи створюється загроза її заподіяння) [106, с. 116].

Сьогодні дослідженням питання жертви взагалі, а також жертви правопорушень займається окрема наука «Віктимологія». Віктимність (від лат. *victima* – жертва), підвищена вірогідність за тих чи тих обставин стати жертвою правопорушення [18, с. 30].

Необхідно відзначити, що на сьогодні у КК України відсутнє законодавче закріплення поняття «потерпілого».

Однак, у ч. 2 ст. 11 КК України зазначено, що не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [79].

Отже, з цього виходить, що потерпілим у розумінні кримінального законодавства є фізична або юридична особа, якій заподіяна, або могла бути заподіяна істотна шкода.

Відповідно до ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) потерпілий – це фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого [83].

Але, у Постанові Пленуму Верховного Суду України Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від

31 березня 1995 року № 4 викладено дещо іншу правову позицію. І зазначено, що юридичній особі може бути заподіяна як майнова так і не майнова шкода, яка настала у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності тощо [158].

Ба більше, наразі у КК України відповідальність юридичних осіб передбачена у Розділі XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

Серед підстав застосування для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру у ст. 96-3 КК України передбачено:

1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 209 і 306, ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 та 2 ст. 368-4, ст.ст. 369 і 369-2 КК України;

2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у ст.ст. 209 і 306, ч. 1 і ч. 2 ст. 368-3, ч. 1 і ч. 2 ст. 368-4, ст.ст. 369 і 369-2 КК України;

3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у ст.ст. 258-258-5 КК України;

4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, ч. 2 – 4 ст. 159-1, ст.ст. 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України;

5) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 255, 343, 345, 347, 348, 349, 376-379, 386 КК України [79].

Серед видів заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб виключно судом, відповідно до ст. 96-6 КК України відносять: штраф, конфіскацію майна та ліквідацію [79].

На думку, П.Л. Фріса обраний законодавцем підхід, коли законом про кримінальну відповідальність визначений лише обсяг заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичної особи, без зміни її кримінально-правового статусу, не призвів до позитивних наслідків. У зв'язку із цим, на думку правника, доцільно повернутись до перегляду концепції суб'єкту злочину у кримінальному праві і зафіксувати, що ним окрім фізичної осудної особи, що досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності є юридична особа [213, с. 155].

Отже, можемо погодитись, що становлення кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні знаходиться ще на стадії законодавчого закріплення.

Зазначимо також, що відповідно Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29 листопада 1985 року «жертва» – це особа якій індивідуально або колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страждання, матеріальні збитки або суттєве обмеження її основних прав в результаті дії або бездіяльності, що порушує чинні національні кримінальні закони держав-членів, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою. Таким чином, особа вважається «жертвою» незалежно від того, чи був встановлений, заарештований, переданий суду або засуджений правопорушник [38].

За загальним правилом жертву визначають, як того над ким знущаються, чинять насилля [184, с. 251].

Відповідно до п.п. 18, 21-22 Постанови Верховного суду України від 16 січня 2019 року «потерпілий» у матеріальному кримінальному праві та у кримінальному процесі за змістом не є тотожними. У кримінально-правовому розумінні потерпілий – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або матеріальна шкода (або існує безпосередня загроза її заподіяння). Поняття «потерпілий» у кримінальному праві не має законодавчої дефініції. Поняття «потерпілий» в кримінально-правовому значенні є первинним щодо його розуміння в кримінальному процесі, оскільки в кримінальному праві потерпілий з'являється об'єктивно, в результаті вчинення проти нього кримінального правопорушення. Процесуальними умовами появи потерпілого як учасника кримінального провадження є необхідність подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення, надання згоди на визнання потерпілим (у разі, якщо така заява ним не подавалась) або подання заяви про залучення до провадження як потерпілого. Тому, потерпілий в кримінально-правовому розумінні як жертва посягання з'являється вже з моменту вчинення цього посягання, незалежно від того, чи закріплений (юридично легалізований) такий статус процесуально [95].

Відповідно ж до положень КПК України особу визнають потерпілим внаслідок юридичної дії (подача заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого).

Однак, у разі якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. За відсутності такої згоди особа в разі необхідності може бути залучена до кримінального провадження як свідок, При цьому, зазначає М.В. Лошицький, що дана норма не поширюється на провадження, яке може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого (кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення) [114, с. 174].

Отже, роблячи підсумок досліджуваного питання, можемо сказати, що безпосереднім об'єктом ст. 394 КК України є суспільні відносини у сфері забезпечення нормальної діяльності спеціалізованих лікувальних закладів.

2.2 Об'єктивна сторона втечі із спеціалізованого лікувального закладу

Наступним, але не менш важливий елементом складу втечі із спеціалізованого лікувального закладу є об'єктивна сторона. Дослідженню якої ми і приділимо увагу у даному підрозділі.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. У ст. 62 Конституція України проголосила, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [71]. Враховуючи наведені норми Основного Закону України, працівники правоохоронних та судових органів, повинні приділяти увагу встановленню механізму вчинення кримінальних правопорушень.

З цього приводу В.М. Кудрявцев зазначав: «Для того щоб відповісти на питання яким чином здійснюється негативний вплив на суспільні відносини, необхідно розкрити механізм суспільно небезпечного посягання, простежити зв'язок між вчинюваними людиною вчинками і подальшими змінами в навколишньої дійсності, в більшій чи меншій мірі відволікаючись від інших властивостей і ознакою діяння, зокрема, від його суб'єктивних ознак. При такому аналізі розглядаються головним чином зовнішні форми процесу посягання на об'єкт, що охороняється законом об'єкт, що утворюють об'єктивну сторону злочину, звертається увага на той об'єктивний шкоду, яку завдає злочин інтересам суспільства, розкривається негативне соціальне значення злочину для справи побудови комунізму. Аналіз об'єктивних ознак злочинів має також велике значення для проведення заходів щодо їх попередження» [85, с. 8].

На думку В.І. Тютюгіна значення об'єктивної сторони злочину полягає в наступному:

1. Об'єктивна сторона злочину – це найважливіший елемент складу злочину, за яким у величезній більшості один злочин відрізняється від іншого. Тому законодавець прагне описати в диспозиції статті Особливої частини КК України насамперед ознаки об'єктивної сторони злочину.

2. Об'єктивна сторона має значення і для оцінки суспільної небезпеки злочину. У об'єктивної сторони виражається інтенсивність поведінки особи, характер об'єктивної сторони говорить про спрямованість діяння. За наслідками злочину ми визначаємо, якому об'єкту заподіюється шкода злочином.

3. Нарешті, об'єктивна сторона має значення для кваліфікації та відмежування одного злочину від іншого [192, с. 34].

Таким чином, необхідність встановлення об'єктивної сторони втечі із спеціалізованого лікувального закладу не визиває сумніву.

За загальним правилом під об'єктивною стороною злочину розуміють сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкт кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови посягання [191, с. 20].

Більше того, В.Я. Тацій зазначає, що об'єктивна сторона злочину – обов'язковий елемент складу злочину – становить зовнішній вияв злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом та засобами вчинення злочину. Ці ознаки об'єктивної сторони властиві кожному злочину як явищу (факту) реальної дійсності. Проте вказані ознаки, зважаючи на особливості їх опису і визначення у законі про кримінальну відповідальність – у диспозиціях статей Особливої частини КК України поділяються на 2 групи: обов'язкові (необхідні) і факультативні. На думку В.Я. Тація, до обов'язкових ознак об'єктивної сторони належать діяння у формі дії або бездіяльності. До факультативних ознак належать: суспільно небезпечні

наслідки, місце, час, обстановка, спосіб, засоби та знаряддя вчинення злочину [77, с. 629].

Однак, ми дотримуємось думки Ю.В. Александрова та В.А. Клименко, що до ознак об'єктивної сторони необхідно відносити:

а) суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність);

б) суспільно небезпечні наслідки;

в) причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю) і суспільно небезпечними наслідками;

г) об'єктивні обставини, з якими діяння пов'язане (місце, час, обстановка, спосіб, засоби та знаряддя вчинення злочину) [1, с. 81]

Отже, розпочнемо з обов'язкової ознаки втечі із спеціалізованого лікувального закладу, а саме діяння у формі дії або бездіяльності.

У ч. 1 ст. 11 КК України зазначено, що кримінальне правопорушення – це передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Як бачимо, це свідчить про обов'язковість наявності діяння особи, для встановлення кримінально відповідальності. Однак, не кожне діяння є кримінальним правопорушенням. Так, відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичної чи юридичній особі, суспільству або державі [79]. Тобто, діяння повинно становити суспільну небезпеку.

Діяння (як ознака об'єктивної сторони складу злочину) – це суспільно небезпечна, протиправна, вольова, усвідомлювана активна чи пасивна поведінка людини у зовнішньому світі, яка заподіює шкоду суспільним відносинам. Діяння, зазначає Ю.В. Александров може визнаватися кримінально караним, якщо воно є проявом волі. Діяння, в якому немає вияву

волі, вчинене, наприклад, внаслідок нездоланної сили, фізичного примусу, не може утворювати об'єктивну сторону складу злочину [1, с. 81-82].

Діяння за кримінальним законодавством України може проявлятися у двох формах: дії або бездіяльності.

Дія – це активний, усвідомлюваний акт поведінки суб'єкта, яким він вчиняє злочин, тобто суспільно небезпечне, винне і протиправне діяння (*delictum commissionis*). Ю.В. Александров та В.А. Клименко продовжують, що дія починається з руху тіла, що робить перший «внесок» в напрямку вчинення злочину. Злочинними будуть не тільки ті дії, котрі безпосередньо націлені на заподіяння шкоди охоронюваним об'єктам і описані в нормі закону як закінчені злочини. Це будуть і дії, які створюють умови для цього: дії, що характеризуються як готування до злочину, дії організаторів, підбурювачів, пособників. Кінцевим моментом дії буде або її припинення з незалежних від волі винного причин, або доведення злочину до кінця, в тому числі з настанням суспільно небезпечних наслідків, якщо вони передбачені в законі [1, с. 82].

Так, 16.01.2018 року, близько 20 години 00 хвилин, ОСОБА_1, здійснюючи свій протиправний умисел, діючи умисно, усвідомлюючи протиправний характер своїх спільних дій, порушуючи наказ № 31 від 11.01.2018 року «Про затвердження відвідування хворих родичами» КЛПУ «Обласна психіатрична лікарня м. Слов'янська» та порушуючи п. 2.2.16 посадової інструкції, а саме, її обов'язки та завдання палатної медсестри слідкувати за дотриманням розпорядку дня, вивела ОСОБА_3 до кімнати побачень КЛПУ «Обласна психіатрична лікарня м. Слов'янська», де їх очікувала його дружина ОСОБА_4, після чого, порушуючи п.2.2.1 посадової інструкції щодо ведення необхідної документації, не записала до журналу відвідування хворих дружину ОСОБА_3. Реалізуючи свій протиправний умисел, того ж дня, близько 20 години 30 хвилин, ОСОБА_1, порушуючи внутрішній розпорядок КЛПУ «Обласна психіатрична лікарня м. Слов'янська», здійснюючи усунення перешкод та створення найбільш

сприятливих умов для втечі ОСОБА_3 з спеціального лікувального закладу, провела останнього та його дружину до дверей виходу з відділення лікувального закладу. При цьому, порушуючи п. 2.3.5 посадової інструкції, здійснила сприяння для скоєння ОСОБА_3 втечі з спеціального лікувального закладу, для цього відчинила вхідні двері, після чого, порушуючи п. 2.2.25 посадової інструкції, не повідомила негайно керівництво лікарського закладу про втечу ОСОБА_3 [96].

Отже, відповідно вироку Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 03 квітня 2018 року у справі № 243/1637/18 дії зазначеної вище палатної медсестри були кваліфіковані як пособництво за ч. 5 ст. 27, ст. 394 КК України.

Пособництво згідно з кримінальним законодавством є одним із видів співучасті. Так, відповідно до ч. 5 ст. 27 КК України пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення [79].

Ю.В. Александров зазначає, що кримінально-правова дія в більшості випадків проявляється у формі фізичного впливу на людини, тварину, предмет матеріального світу: вбивство, крадіжка, незаконні дії у разі банкрутства тощо. Однак, можуть проявлятися також у формі так званого інформаційного впливу (вербально, письмово, конклюдентно): публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109 КК України), розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження

вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України) тощо [1].

Так, 29 серпня 2006 року ОСОБА_1 для проходження лікування був поміщений в 15-е відділення Обласної психіатричної лікарні №1 в Стрілече Харківського району Харківської області, яке є спеціалізованим відділенням для лікування алкоголізму. Одна, 19 вересня 2006 року в денний час ОСОБА_1, діючи умисно, обдуривши медичний персонал відділення втік з вищевказаного лікувального закладу і зник до 20 вересня 2006 року, поки його місцезнаходження не було встановлено працівниками правоохоронних органів [97].

Як бачимо, обвинувачений шляхом введення в оману медичного персоналу здійснив втечу із спеціалізованого лікувального закладу, що є діянням у формі дії.

Отже, можемо погодитись із В.І. Борисовим та В.І. Тютюгіним, що об'єктивна сторона втечі із спеціалізованого лікувального закладу або по дорозі до нього, полягає у самовільному залишенні спеціалізованого лікувального закладу, що вчиняється особою, якій вироком, постановою або ухвалою суду призначені примусові заходи медичного характеру або примусове лікування [57, с. 139-140].

Вдало також зазначає О.С. Стеблинська, що втеча передбачена ст. 394 КК України так як і втеча передбачена ст. 393 КК України вчиняється шляхом активної поведінки. Однак не виключається і втеча, яка здійснюється пасивно. Початковий момент закінчення злочину визначається тоді, коли особа самовільно залишила визначене місце і може розпоряджатися собою на власний розсуд. Більше того втеча є тривалим злочином. Це час триває доти, доки в рамках строку давності притягнення до кримінально відповідальності особу не затримують або вона сама не прийме рішення здатися і не здійснить свого наміру [179, с. 255].

Наступною формою діяння за кримінальним законодавством України може виділяють бездіяльності.

Цілком справедливо зазначає, В.М. Кудрявцев, що перш ніж розглядати різницю між злочинним діянням і злочинним бездіяльністю, необхідно вказати на їх загальні риси. Злочинна бездіяльність, як і дія, є формою суспільно небезпечної поведінки людини, характеризується чітким юридичними ознаками і має аналогічні соціальні властивості. Злочинна бездіяльність – це не розпливчате «небезпечний стан» злочинця, а конкретна поведінка, що має певні межі в часі і просторі. Основними ознаками злочинної бездіяльності (як і дії) є її суспільна небезпека і обумовлена нею протиправність, які розглядаються в конкретних обставинах місця, часу і обстановки скоєння злочину [85, с. 84].

Це узгоджується з думкою, що злочинна бездіяльність впливає з обов'язку діяти. Об'єктивним критерієм відповідальності при бездіяльності наряду з нормативною підставою виступає також наявність фактичної підстави, необхідності діяти. Далі, разом з нормативним критерієм для поставлення в провину необхідно встановити реальну можливість зробити очікувану дію в умовах сформованої обстановки (суб'єктивний критерій) [141, с. 40].

Правильне розуміння об'єктивної сторони злочину, як і злочинного діяння в цілому, можливо лише з урахуванням місця, часу і обстановки його вчинення. Як зазначав В.М. Кудрявцев, ці обставини не є самостійними частинами або елементами об'єктивної сторони злочину, оскільки вони не входять в поняття дії, причинного зв'язку або злочинного наслідки, з яких складається об'єктивна сторона злочинного діяння. Місце, час і обстановка вчинення злочину є сукупністю конкретних умов, в яких відбувається злочинне діяння (бездіяльність), розвивається об'єктивна сторона і настає злочинний результат. Ці умови існують об'єктивно, незалежно від волі злочинця, хоча в деяких випадках вони можуть свідомо їм використовуватися і навіть частково створюватися [85, с. 22-23].

Таким чином, що бездіяльність – це пасивна поведінка суб'єкта злочину, тобто не вчинення дій, які особа повинна була і могла вчинити.

Бездіяльність, як і дія, об'єктивно здатна здійснювати вплив і викликати зміни у зовнішньому світі, в тому числі й такі, що розглядаються законом як злочин. Тому, за своїми юридичними властивостями у кримінальному праві бездіяльність тотожна дії [1, с. 84].

Ураховуючи викладені положення, можемо дійти до висновку, що втеча із спеціалізованого лікувального закладу може вчинятися лише діянням у формі дії (шляхом втечі).

Під втечею необхідно розуміти незаконне залишення спеціалізованого лікувального закладу, без дозволу уповноваженого органу (особи) або за відсутності законних підстав [80, с. 901].

Класичним прикладом втечі із спеціалізованого лікувального закладу може слугувати вирок Київського районного суду м. Полтави від 03 березня 2015 року № 552/980/15-к.

Так, 24 грудня 2014 року близько 9-00 год. ОСОБА_2 маючи намір втекти із спеціалізованого лікувального закладу, ввів персонал відділення № 3а в оману, повідомивши про погіршення самопочуття та сильний головний біль. Того ж дня, близько 14-10 год. ОСОБА_2 разом з іншим пацієнтом ОСОБА_3 у супроводі молодшої медичної сестри ОСОБА_4 був виведений за межі відділення №3а для проведення енцефалограми головного мозку у приймальному відділенні. В подальшому, близько 14-30 год. ОСОБА_2 під час проходження територією парку Полтавської обласної клінічної психіатричної лікарні ім. О.Ф. Мальцева що по вул. Медичній, 1 в м. Полтаві умисно, скориставшись відсутністю належного супроводу та спеціальних засобів несподівано для ОСОБА_4 побіг в напрямку гаражних приміщень та залишив територію психіатричного закладу [98].

З'ясувавши у якій формі здійснюється втеча із спеціалізованого лікувального закладу, приділимо необхідну увагу і факультативним ознакам.

Суспільна небезпечність як матеріальна ознака злочину полягає в тому, що діяння або заподіює шкоду відносинам, що охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди. Це –

об'єктивна властивість злочину, реальне порушення відносин, що склалися в суспільстві. Виникнення, зміна, втрата суспільної небезпечності діяння зумовлені об'єктивними закономірностями суспільного розвитку, нерозривним зв'язком із тими соціально-економічними процесами, що відбуваються в суспільстві. У частині 1 ст. 11 суспільну небезпечність як обов'язкову ознаку злочину тільки названо, зміст її закон не розкриває. Між тим, зазначає Л.М. Кривоченко, порівняльний аналіз різних видів правопорушень (адміністративних, дисциплінарних і ін.) свідчить, що суспільна небезпечність їх не є рівнозначною суспільній небезпечності злочину: суспільна небезпечність злочину як виду правопорушення значно більша. Не тотожні за своєю безпекою і різні злочини. Достатньо порівняти вбивство і крадіжку [75, с. 77].

Р.С. Орловський зазначає, що суспільна сутність злочинних наслідків полягає в заподіянні шкоди суспільним відносинам, у пошкодженні чи знищенні певних суспільних та настанні антисуспільних відносин. У цьому проявляється суспільна небезпечність (небезпека) злочинного посягання, адже воно порушує встановлену кримінально-правову заборону [121, с. 78].

Як бачимо, із зазначеного Л.М. Кривоченко та Р.С. Орловським, суспільна небезпека (небезпечність) є ознакою тільки злочинів та проступків з матеріальним складом.

Матеріальний склад злочину – це юридичний склад, що передбачає наслідки як обов'язковий елемент його об'єктивної сторони. Отже, говорить К.Б. Марисюк, об'єктивна сторона матеріальних складів злочинів завжди включає такі елементи: а) принаймні два обов'язкових елементи – діяння та наслідки; б) принаймні один зв'язок між обов'язковими елементами – причинний між діянням та наслідками [93, с. 196].

Формальний склад злочину, зазначає Р.С. Орловський, не містить вказівки на будь-які суспільно небезпечні наслідки, тож встановлювати їх при кваліфікації не потрібно. Формальні склади злочинів, як відомо, вважаються закінченими з моменту вчинення самого діяння [121, с. 78].

Погоджуємось також із К.Б. Марисюк, що усічений склад злочину – це юридичний склад, в якому момент закінчення злочину пов'язується з вчиненням діяння, що за своїм загальним кримінально-правовим змістом є попередньою злочинною діяльністю. У такому розуміння, продовжує правник, усічений склад є окремим різновидом формального складу злочину, оскільки підстава його виділення відрізняється від підстави поділу складів злочинів на формальні, матеріальні та формально-матеріальні. Такі склади злочинів мають специфічні ознаки, а базовою їхньою ознакою є те, що вони сформульовані законодавцем шляхом визнання закінченим злочином того етапу реалізації злочинного наміру, який за своєю суттю є готуванням або замахом на вчинення злочину [93, с. 198].

Отже, можемо дійти до висновку, що втеча із спеціалізованого лікувального закладу є злочином з формальним складом. Адже, настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковим елементом складу злочину.

Як зазначає С.В. Бабанін, у кримінальному праві під причинним зв'язком слід розуміти об'єктивно існуючий зв'язок між діянням – дією або бездіяльністю (причиною) – і суспільно небезпечними наслідками (наслідком), коли дія або бездіяльність викликає (породжує) настання суспільно небезпечного наслідку [5, с. 257-258].

У наукових колах виділяють два види причинного зв'язку. Серед них: необхідний та випадковий.

З цього приводу М.І. Панов зазначає, що перший відбиває закономірності розвитку об'єктивного світу, коли причина сама у собі містить реальну можливість настання певного наслідку. За необхідних причинних зв'язків людина, пізнаючи об'єктивний світ, здатна передбачати розвиток природного ходу подій. Вчиняючи ті або інші дії, що з закономірністю зумовлюють настання наслідків, людина здатна передбачити настання цих наслідків. От чому необхідний причинний зв'язок має кримінально-правове значення, і наслідки, що настали від дії (бездіяльності)

особи за наявності в неї умислу чи необережності, ставляться їй у провину. На відміну від цього, продовжує правник, випадкові причинні зв'язки не відбивають закономірностей розвитку подій. Вони є наслідком випадкового перетинання причинно-наслідкових ланок (іноді багатьох). Тут діяння з урахуванням об'єктивно-предметних умов містить лише абстрактну можливість настання суспільно небезпечних наслідків. Для прикладу М.І. Панов наводить: «потерпілий, якому завдано легке поранення, помирає від того, що при перев'язуванні йому було занесено інфекцію. Відповідальність у цьому випадку може настати лише за завдання поранення, а не за смерть, що настала. Суспільно небезпечні наслідки, що настали внаслідок випадкового причинного зв'язку, не мають кримінально-правового значення і не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину з матеріальним складом [108, с. 140].

На думку В.І. Тютюгіна, при розгляді проблеми причинного зв'язку треба виходити з таких чотирьох правил. Вони повинні бути послідовно дотримані:

1. Правило штучного, уявного ізолювання причини і слідства;
2. Правило *conditio sine qua non* (умова, без якого не може бути ...).

Причина – це умова, без якого не може бути слідства;

3. Правило про те, що діяння, щоб бути причиною, має створювати реальну можливість настання наслідки (принцип реальної можливості);

4. Правило про те, що таке діяння (що створює реальну можливість) з неминучістю, необхідністю заподіює, викликає, породжує наслідок [192, с. 39].

Знову ж таки, враховуючи те, що втеча із спеціалізованого лікувального закладу є злочином з формальним складом, а настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковим елементом складу злочину, то встановлення причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю) і суспільно небезпечними наслідками немає необхідності.

Для характеристики об'єктивної сторони злочину важливе значення мають такі його факультативні ознаки, як місце, час, обстановка, спосіб, засоби і знаряддя вчинення. Однак у деяких статтях Особливої частини КК України ці ознаки прямо зазначено (описано) і тому набувають у даному разі значення обов'язкових. Відсутність у цих випадках якої-небудь ознаки свідчить про відсутність об'єктивної сторони злочину і, отже, складу злочину як підстави кримінальної відповідальності [75, с. 142].

Тому, погоджуємось із В.Г. Мороз, що під місцем вчинення злочину потрібно розуміти територію, інше місце, яке характеризується фізичними, соціальними і правовими критеріями, де було розпочато, продовжено чи припинено злочинне діяння [104, с. 133].

Як зазначають В.І. Борисов та В.І. Тютюгін місцем вчинення злочину передбаченого ст. 394 КК України є: а) спеціалізовані лікувальні та лікувально-виховні заклади органів охорони здоров'я для лікування від наркоманії; б) спеціальні лікувальні заклади (установи), які здійснюють застосування (виконання) примусових заходів медичного характеру (статті 19, 20, 93, 94 КК України). Відповідальність за ст. 394 КК України настає й тоді, коли втеча вчинюється не із самого спеціалізованого лікувального закладу, а по дорозі до нього – під час доставляння особи до цього закладу. З моменту вчинення самої втечі злочин визнається закінченим [57, с. 140].

Отже, місце вчинення злочину передбаченого ст. 394 КК України визначається законодавцем як обов'язкове так і факультативне. У першому випадку – це спеціалізовані лікувальні заклади, а у другому – це будь-яке місце (по дорозі до спеціалізованого лікувального закладу).

Цілком справедливо говорить А. Вознюк, що під час розслідування будь-якого злочину слідчий зобов'язаний встановити час його вчинення. Такий обов'язок впливає насамперед із положень кримінального та кримінально-процесуального закону. Адже час вчинення злочину входить до події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України), яка, у свою чергу, є обов'язковим елементом предмета доказування. Без

встановлення часу вчинення злочину неможливо забезпечити і правильну кваліфікацію злочину, а отже, притягнути особу до кримінальної відповідальності. Правник переконаний, що час вчинення злочину має важливе і криміналістичне та кримінологічне значення, оскільки він входить до криміналістичної та кримінологічної характеристики злочинів [26, с. 258].

Як зазначає В.Д. Василенко, авторський колектив кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ у своєму мультимедійному навчальному посібнику наводить таке визначення часу вчинення злочину: це певний відрізок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. Він є обов'язковою ознакою складу конкретного злочину в тих випадках, коли його зазначено в законі як ту чи іншу частину року, місяця, тижня або доби [17, с. 27].

Таким чином, повністю погоджуємось із А. Вознюком, що час вчинення злочину як універсальна кримінально-правова категорія – це період, протягом якого суб'єкт вчиняє злочин. Водночас час як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину – це передбачена диспозицією кримінально-правової норми риса злочину, яка характеризує тривалість його вчинення [26, с. 261].

Отже, якщо час вчинення кримінального правопорушення передбачено у кримінально-правовій нормі, то вона набуває обов'язково значення. У випадку застосування кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу час вчинення злочину не враховується.

Під обстановкою вчинення злочину О.О. Астахова пропонує розуміти сукупність об'єктивних умов (обставин) визначених у законі про кримінальну відповідальність або таких, що випливають з його змісту, в яких вчиняється злочин або є збігом подій та обставин в яких протікає зовнішній акт злочинної поведінки, що створюють вплив на ступінь суспільної

небезпеки вчиненого та які набувають у цьому зв'язку кримінально-правового значення [4, с. 62].

М.І. Панов з цього приводу говорить, що обстановка вчинення злочину – це конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких вчиняється злочин. В одних випадках обстановка вказує на ті умови, в яких відбувається діяння, наприклад, вчинення військового злочину в бойовій обстановці. В інших випадках вона створює привілейований склад злочину. Це вбивство або завдання тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони (статті 118, 124), де обстановка – посягання з боку того, хто посягає, – визначає необхідність захисту від суспільно небезпечного посягання [75, с. 143].

Слушним також є зауваження О.О. Маслової, що в узагальненому вигляді обстановка за своїм змістом є системним утворенням, що є результатом взаємодії елементів реальності – людини, матеріальних предметів, природно-кліматичних та інших чинників, кількісні й якісні характеристики яких визначають її основні властивості та форму. Оскільки витоки обстановки перебувають у природному і соціальному середовищі, навряд чи виправдано відносити її виключно до кримінально-правових явищ. Однак, притаманні їй властивості, що впливають на злочин чи особу, яка його вчиняє, надають обстановці і безпосереднього кримінально-правового значення [94, с. 163].

Як бачимо, для кваліфікації суспільно небезпечного діяння як втеча із спеціалізованого лікувального закладу, обстановка не враховується.

Необхідно відразу зазначати, що встановлення того, яким способом вчинено злочин відіграє важливу роль, як у кваліфікації кримінально караних діянь так і їх розслідуванні.

З цього приводу В.В. Пясковський зазначає, що спосіб вчинення злочину, хоча й не повністю, але найбільшою мірою відображає форму зовнішнього прояву діяння та індивідуальні особливості, що притаманні лише йому. Спосіб вчинення злочину може свідчити про фізичний або

розумовий стан правопорушника. Знання способу вчинення кримінального правопорушення досить часто дає змогу слідчому сформувавши психологічний портрет злочинця, визначити його можливий вік, а надалі може слугувати основою для висунення слідчих та оперативно-розшукових версій розслідування [165, с. 36].

Про необхідність доказування у кримінальному провадженні способу вчинення суспільно небезпечного діяння та інших складових елементів кримінального правопорушення йдеться у ст. 91 КПК України.

Так, у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані

або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [83].

Однак, І. Гора визначаючи спосіб вчинення злочину як складну структуру, в якій відбиваються правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти, зазначає: «що криміналістичне розуміння способу неадекватно ні кримінально-правовому, ні кримінально-процесуальному значенню. Криміналістика розглядає спосіб вчинення злочину як складне явище дійсності на основі пізнання закономірностей його формування, причин і форм його повторюваності для розробки прийомів і методів виявлення, збирання та дослідження доказів у кримінальному провадженні» [30, с. 38]

У кримінально-правовому значенні спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення тільки у випадках передбачених у кримінальному законі.

На думку І.Ю. Наголової спосіб вчинення кримінального правопорушення набуває значення для матеріального права у трьох основних випадках. По-перше, коли спосіб виступає критерієм розмежування різних складів злочинів (для прикладу, злочинів проти власності – крадіжки, грабежу, розбою та ін.). По-друге, якщо вказівка на спосіб вчинення кримінального правопорушення може встановлювати межі кримінальної відповідальності (зокрема, коли діяння є злочинним лише у разі вчинення його у певний спосіб). По-третє, спосіб вчинення кримінального правопорушення набуває значення для кримінального права у разі, якщо він є кваліфікуючою ознакою (наприклад, такі кваліфіковані склади умисного вбивства як «способом, небезпечним для життя багатьох осіб» (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України), «з особливою жорстокістю» (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України) [108, с. 248].

А отже, використовуючи традиційний підхід, в кримінально-правовому значенні, спосіб вчинення кримінального правопорушення – це певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, застосовуваних особою в процесі вчинення суспільно небезпечного посягання на охоронювані законом суспільні відносини, поєднаних з вибіркоvim використанням засобів вчинення злочину [174, с. 237].

Окрім цього, І.Ю. Наголова спосіб вчинення кримінального правопорушення пропонує поділити на такі групи:

1) як обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення (вчинення кримінального правопорушення шляхом обману або зловживання довірою, таємне або відкрите викрадення майна, напад, жорстокий або небезпечний спосіб та ін.);

2) як структура взаємопов'язаних елементів вольових та розумових дій суб'єкта кримінального правопорушення (підготовка до кримінального правопорушення (підшукування співучасників, знярядь злочину та ін.), безпосереднє вчинення, приховання слідів);

3) залежно від предмета злочинного посягання (заволодіння майном, завдання шкоди здоров'ю тощо) [174, с. 248].

Прикладом може слугувати вирок Березівського районного суду Закарпатської області від 30 січня 2017 року у справі № 297/3186/16-к.

Так, згідно постанови Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 26 квітня 2013 року ОСОБА_2 обвинуваченого у скоєнні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 289, ч. 1 ст. 263 КК України, направлено на лікування до обласної психіатричної лікарні м. Берегово з посиленням наглядом. Кримінальне провадження по обвинуваченню ОСОБА_2 у вчиненні вказаних злочинів зупинено до видужання останнього. На підставі вказаної постанови суду з 28 травня 2013 року ОСОБА_2 проходив примусове лікування з посиленням наглядом у п'ятому відділенні примусового лікування хворих обласної психіатричної лікарні м. Берегово, за адресою м. Берегово, вул. Мужайська, 41,

Закарпатської області, в палаті з посиленням наглядом, з діагнозом гострий поліморфний психотичний розлад з симптомами шизофренії. 31 жовтня 2013 року в період часу з 03:30 годин по 06:45 годин ОСОБА_2 знаходячись у вищезгаданому відділенні обласної психіатричної лікарні м. Берегово, шляхом пошкодження серцевини замка входних дверей, проник всередину лікарської кімнати, звідки через вікно здійснив втечу із спеціального лікувального закладу, тобто самовільно залишив його територію без відповідного рішення уповноваженого законом органу [99].

Отже, хоча спосіб вчинення втечі із спеціалізованого лікувального закладу не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, на підставі ч. 1 ст. 91 КПК України все одно підлягає доказуванню.

Справедливо зазначає А.В. Макодзьоб, що у загальному понятті засоби і знаряддя злочину є факультативними ознаками відповідних елементів складу злочину. В окремих складах злочинів, передбачених у диспозиціях статей (частин статей) Особливої частини КК України, засоби і знаряддя є обов'язковими (основними) ознаками об'єктивної сторони складу злочину. Як приклад правника наводить бандитизм (ст. 257 КК України) де засобом є зброя [92, с. 122].

Я.В. Прудников під засобами вчинення злочину пропонує розуміти відокремлені від особи певні предмети, явища чи процеси об'єктивного світу, що застосовуються нею при вчиненні суспільно небезпечного діяння в умисних або необережних злочинах, значною мірою підвищують уражаючі властивості, суттєво полегшують їх вчинення та впливають на соціальну сутність злочину – його суспільну небезпечність. Ураховуючи це визначення, продовжує правник, засоби знаходяться в нерозривному зв'язку і взаємозалежності з усіма елементами та ознаками складу злочину. У цьому, зокрема, виражається вплив засобів як на фактичні (об'єктивні і суб'єктивні) ознаки, так і на соціальні властивості (суспільну безпеку) відповідних злочинів, що в кінцевому рахунку і обумовлює включення їх як обов'язкову

ознаку певних складів злочинів та специфіку конструювання цих складів у нормах Особливої частини КК України [164, с. 197].

А.А. Вознюк під засобами вчинення злочину вважає – предмети, які полегшують вчинення злочину, однак безпосередньо не впливають на потерпілого та (або) предмет злочину. Наприклад, засобом вчинення шахрайства можуть бути підроблені документи [27, с. 79].

З приводу визначення знаряддя вчинення злочинів звернемося до Постанови пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 року № 10.

Так, відповідно зазначеної Постанови під знаряддями злочину у справах про злочини проти власності слід вважати предмети чи технічні засоби, які умисно використовувалися особою чи особами, у співучасті з якими було вчинено такий злочин. Зокрема, транспортні засоби можуть бути визнані знаряддям злочину не лише тоді, коли вони використовувалися для безпосереднього заволодіння чужим майном, а й тоді, коли без їх використання вчинення злочину було неможливим чи надто складним (транспортування членів злочинної групи до місця вчинення злочину, перевезення викраденого майна з місця вчинення злочину тощо) [161].

За загальним розумінням, на думку А.А. Вознюка, знаряддя вчинення злочину – це предмети, якими особа вчиняє злочин. Вони використовуються для виконання об'єктивної сторони злочину шляхом безпосереднього впливу на потерпілого, предмет злочину, заподіяння шкоди чи створення загрози її заподіяння. Наприклад, говорить правник, знаряддям хуліганства може бути вогнепальна, холодна зброя чи інший предмет, спеціально пристосований або заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень [27, с. 79].

Необхідно відзначити, що вперше в юридичній літературі правила розмежування знарядь і засобів вчинення злочину запропонували А.А. Музика та Є.В. Лащук.

Так, на думку науковців, при розмежуванні засобів і знарядь вчинення злочину необхідно використовувати наступні правила, що мають застосовуватися у їх сукупності:

– знаряддя вчинення злочину посилюють фізичні можливості суб'єкта злочину під час вчинення суспільно небезпечної дії (в окремих випадках їх відсутність унеможлиблює таке посягання), відіграють домінуючу, а засоби вчинення злочину – другорядну роль у процесі заподіяння шкоди. Знаряддя безпосередньо впливають на предмет злочину та (або) на потерпілого від злочину і при цьому мають «первинний контакт» з ними, а засоби – лише полегшують вчинення суспільно небезпечної дії, вони не завжди контактують з предметом посягання чи потерпілим від злочину.

– засоби вчинення злочину можуть використовуватися на будь-якій стадії вчинення злочину; знаряддя не використовуються на стадії готування до злочину.

– існування знарядь вчинення злочину залежить від наявності предмета посягання та (або) потерпілого від злочину – за відсутності останніх у складі злочину не існує і знарядь його вчинення; засоби вчинення злочину не характеризуються такою залежністю [105, с. 149].

Отже, засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення зазвичай розглядаються разом, що інколи призводить до їх однакового розуміння. Однак, їх необхідно розмежовувати.

Необхідно також зазначити, що засоби та засоби вчинення кримінального правопорушення необхідно відмежовувати від предмету останнього.

З цього приводу, ґрунтовною є думка М.В. Тельпіс. Так, вчений зазначає, що принциповим для відмежування знарядь і засобів вчинення злочину від предмета злочину є характер об'єктивного впливу суб'єкта злочину на річ. Якщо суб'єкт злочину використовує річ як інструмент впливу на об'єкт злочину, тоді така річ повинна бути визнана знаряддям або засобом вчинення злочину. У разі, коли суб'єкт злочину впливає на саму річ, тобто

злочин вчинюється у зв'язку або з приводу такої речі, її слід визнавати предметом злочину [187, с. 199].

З.Є. Романівка під час дослідження знаряддь та засобів вчинення злочину за кримінальним правом України на дисертаційному рівні встановив, що знаряддями та засобами вчинення злочину належить визнавати не лише матеріальні й інші утворення, які безпосередньо використовувалися під час вчинення злочину (закінченого злочину чи замаху на злочин), а й відповідні утворення, які були підшукані, виготовлені чи пристосовані для використання під час вчинення злочину у майбутньому (готування до злочину). Використання обвинуваченим у процесі вчинення злочину певних знарядь чи засобів може враховуватися судом під час призначення покарання у межах оцінки ступеня тяжкості вчинення злочину як загальної засади призначення покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України), якщо відповідна ознака складу злочину не передбачена як конститутивна [168, с. 4].

Так, на думку зазначеного вище правника, під «знаряддям вчинення злочину» та «засобами вчинення злочину», необхідно розуміти підшукане, виготовлене, пристосоване чи використане суб'єктом злочину матеріальне чи інше утворення, яким безпосередньо заподіюється або створюється загроза заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони (знаряддя вчинення злочину), яке створило чи могло створити відповідні умови для вчинення злочину (засоби вчинення злочину) [168, с. 5], з чим ми і погоджуємось.

Отже, використання засобів та знарядь під час втечі із спеціалізованого лікувального відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України може впливати на призначення покарання (пом'якшення або обтяження покарання).

В.І. Борисов та В.І. Тютюгін зазначають, що відповідальність за ст. 394 КК України можлива лише за умови, якщо лікування у спеціалізованому лікувальному закладі здійснюється у примусовому порядку за вироком (ст. 96 КК України, п. 12 ч. 1 ст. 324 КПК України), постановою (ухвалою) суду (ст. 96 КК України, статті 408, 411-1, 416, 421 КПК України) або у разі

застосування ст. 16 Закону України від 15 лютого 1995 р. № 62-95-ВР «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». Якщо примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 96 КК України), втеча з такого лікувального закладу кваліфікується за ст. 393 КК України [57, с. 140].

Так, підсудний ОСОБА_2, відповідно до постанови Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області від 29 грудня 2008 року направлений до примусового лікування від алкоголізму і з 19 лютого 2009 року перебував в спеціалізованому лікувальному закладі системи МОЗ в с. Дашківці Літинського району Вінницької області, звідки здійснив втечу 24 лютого 2009 року. Вину свою в скоєні вказаного злочину підсудний ОСОБА_2 визнав повністю і показав, що в 29 грудня 2008 року було винесено постанову Хмельницьким міськрайонним судом про примусове лікування його від алкоголізму. 19 лютого 2009 року його привезли в спеціалізований лікувальний заклад в с. Дашківці Літинського району Вінницької області де він пробув декілька днів. Однак, йому не сподобалось, що в лікувальному закладі не було ніякої роботи та чим зайнятись і 24 лютого 2009 року, після сніданку він покинув межі лікувального закладу і поїхав до своєї сестри в с. Уладівку Літинського району де переночував і на другий день повернувся додому. Про те, що залишати лікувальний заклад до проходження повного курсу лікування не можна йому було відомо, оскільки він давав про це розписку адміністрації закладу [100].

Нормативно-правове регулювання застосування примусових заходів медичного характеру передбачено у Розділі XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру».

Відповідно до ст. 92 КК України під примусовими заходами медичного характеру необхідно розуміти надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України,

в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь [79].

Приділимо окрему увагу розкриттю ознак примусового застосування заходів медичного характеру. В першу чергу необхідно відзначити, що заходи медичного характеру застосовуються примусово.

Як зазначає А.М. Горяйнов примус як засіб впливу на поведінку суб'єктів притаманний будь-якому суспільству. Усталений є визначення поняття примусу як впливу однієї особи на іншу з метою примусити її діяти (або не діяти) всупереч власною волі. На думку правника, головною метою застосування примусових заходів є стимулювання учасників суспільних відносин до належної поведінки, перешкоджання порушенням суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів особи, усунення негативних наслідків правопорушень [31].

Отже, примусові заходи медичного характеру у розумінні ст. 394 КК України застосовуються не зважаючи на власну волю особи до якої вони застосовуються.

Відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року № 1489-III психіатрична допомога – комплекс спеціальних заходів, спрямованих на обстеження стану психічного здоров'я осіб на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд, медичну та психологічну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин. А під амбулаторною психіатричною допомогою необхідно розуміти – психіатричну допомогу, що включає в себе обстеження стану психічного здоров'я осіб на підставах та в порядку, передбачених Законом України «Про психіатричну допомогу» та іншими законами, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд, медико-соціальну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади, в амбулаторних умовах [156].

Як бачимо, метою заходів медичного характеру визначено покращення стану психічного здоров'я особи.

Стан здоров'я відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» – загальний показник для хвороб (гострих і хронічних), розладів, пошкоджень або травм. Стан здоров'я також може охоплювати інші обставини, такі як вагітність, старіння, стрес, вроджена аномалія або генетична схильність. Стани здоров'я кодуються за Міжнародною статистичною класифікацією хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я [156].

Відповідно до Наказу МОЗ «Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад, посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою, посад професіоналів у галузі охорони здоров'я та посад фахівців у галузі охорони здоров'я з у закладах охорони здоров'я» від 28 жовтня 2002 року № 385 спеціальний заклад з надання психіатричної допомоги віднесено до особливого типу лікувально-профілактичних закладів охорони здоров'я [152].

Відповідно цього ж наказу спеціальний заклад з надання психіатричної допомоги – заклад за надання психіатричної допомоги, в якому застосовуються всі стаціонарні види примусових заходів медичного характеру, передбачені КК України [152].

Під медичною допомогою відповідно до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-XII необхідно розуміти невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи [123].

Також, для ґрунтового дослідження нашого питання необхідно розкрити дефініцію запобігання вчиненню суспільно небезпечного діяння. Адже, запобігання є також метою застосування примусових заходів медичного характеру.

На нашу думку, найбільш вдале розуміння процесу запобігання пропонує В.В. Голіна. Так, правник зазначає, що протидія злочинності є об'єктивною потребою суспільства, що будує правову державу (ст. 1 Конституції України). Головний напрям цієї протидії – запобігання злочинності, усунення причин та умов, що її породжують і сприяють її різноманітним проявам. Тим самим створюються реальні передумови поступового ослаблення суспільної небезпечності злочинів та зменшення, врешті-решт, масштабів самої злочинності. Протидія злочинності, продовжує В.В. Голіна, являє собою цілеспрямований комплексний процес, що здійснюється державними органами, господарськими і громадськими організаціями, а також громадськими формуваннями і окремими громадянами. Це є завданням всіх гілок державної влади: законодавчої, виконавчої, судової (ст. 6 Конституції України). Протидія злочинності базується на нормативно-правових засадах внутрішньої і зовнішньої політики держави, складовою частиною якої є кримінологічна політика, що визначає теоретичні основи, напрями, цілі, методи запобіжного впливу на злочинність [29, с. 4].

О.М. Бандурка та О.М. Литвинов виділяються такі сутності ознаки системи протидії (попередження) злочинності:

1) протидія злочинності є специфічною галуззю соціального управління, а не безсистемним, хаотичним набором різноманітних заходів;

2) найважливішою рисою протидії злочинності є її багаторівневий характер. Це проявляється, зокрема, у тому, що вона складається з подолання причин злочинності в цілому, причин окремих її різновидів, а також причин та умов конкретних злочинів;

3) протидія злочинності здійснюється як у процесі вирішення загальних завдань соціального та економічного розвитку, так і в ході реалізації спеціально-кримінологічних заходів;

4) процес протидії злочинності складається із взаємодії різних її суб'єктів, серед них органи влади та управління, правоохоронні органи, адміністрації підприємств і установ, громадські формування, окремі громадяни;

5) серед ієрархії цілей, що стоять перед системою протидії злочинності, найважливішою є раннє запобігання. Мова йде про запобігання несприятливому формуванню особистості, тобто навіть самій можливості виникнення криміногенних особистісних якостей. Тим самим чинники злочинної поведінки викорінюються на самому початку, у зародку;

б) поняття «протидія злочинності» є збірним, комплексним і на індивідуальному рівні включає в себе профілактику, запобігання і припинення злочинів. Оскільки злочин – завжди процес, що розвивається в часі, то основний спосіб запобігання йому полягає в тому, щоб, своєчасно втрутившись в цей процес, не допустити його розвитку. Головна відмінність зазначених видів діяльності в часовій дистанції між їх реалізацією і фактом вчинення злочину, а також у ступені інтенсивності та динамічності застосування, зазначають правники [11, с. 174-175]

Таким чином, в Україні де людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека проголошена найвищою цінністю, попередження злочинності є одним із пріоритетних напрямів роботи.

Відповідно до ст. 96 КК України примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. У разі призначення покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. У разі призначення інших видів покарань примусове лікування здійснюється у спеціальних лікувальних закладах [79].

Серед примусових заходів медичного характеру відповідно до ст. 94 КК України залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб виокремлюють:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом;
- 4) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом [79].

Продовжуючи дослідження зазначимо, що на сьогодні алкогольна залежність не є підставою застосування заходів кримінального-правового характеру. Однак, у науковій спільноті наразі є сміливі пропозиції, щодо її законодавчого врегулювання.

Так, В.В. Шаблистий пропонує до інших заходів кримінально-правового характеру віднести примусове лікування від алкогольної, наркотичної чи іншої залежності у спеціально створених для цього закладах. Причому, на думку правника, відповідний курс реабілітації мають бути зобов'язані проходити всі водії, які керували транспортним засобом у стані сп'яніння [225, с. 359].

Отже, дослідження об'єктивної сторони втечі із спеціалізованого лікувального надало змогу зробити наступні висновки. Кримінальне правопорушення передбачене у ст. 394 КК України може вчинятися лише у формі дії, і полягає у втечі із спеціалізованого лікувального закладу, або по дорозі до нього.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з того моменту, коли особа без наданого на те дозволу, самовільно залишила спеціалізований лікувальний заклад, або втекла по дорозі до нього, в результаті чого має

змогу вільно собою розпоряджатися. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу є триваючим, і триває до затримання або добровільного повернення особи.

2.3 Суб'єкт втечі із спеціалізованого лікувального закладу

Наступним елементом складу кримінального правопорушення враховуючи загально-прийнятий поділ на складові елементи є суб'єкт. Якщо відсутній суб'єкт, то і не може вестись річ про наявність складу втечі із спеціалізованого лікувального закладу.

З розвитком людства визначення того, хто вчинив злочин і підлягає за нього певному покаранню, проходило відому «еволюцію» (починаючи із тварин, які заподіювали шкоду господарству, і закінчуючи неживими предметами, що заподіювали шкоду людині, закликали до певних вчинків (наприклад, повстання) і навіть (в епоху середньовіччя) були залучені до чаклунства і потойбічних сил. Проте визнання на певному етапі розвитку кримінального права злочином діяння саме як вольового акту фактично «звузило» зміст суб'єкта злочину лише до людини (фізичної особи), наділеної «відповідальною волею», що виключало кримінальну відповідальність однієї людини за дії іншої (наприклад, батьків за дітей) [15, с. 144].

На початку зазначимо, що суб'єкта кримінального правопорушення необхідно відмежовувати від особи злочинця (категорія дослідженням якої займається кримінологічна наука).

Адже вірно зазначає більшість правників, що у теорії кримінального права суб'єкт кримінального правопорушення – це мінімальна сукупність ознак, які характеризують особу злочинця, поза якими немає складу кримінального правопорушення. Особа злочинця – це сукупність усіх соціально значущих рис, які утворюють індивідуальність [62, с. 37].

Для кримінального законодавства особа злочинця досліджується судом при призначенні покарання з метою виявлення наявності обставин, які пом'якшують покарання (ст. 66 КК України) та/або обставин, які обтяжують покарання (ст. 67 КК України).

Однак, відповідно до ч. 2 ст. 66 КК України при призначення покарання суд може визнавати такими, що пом'якшують, і обставини, не зазначені у ч. 1 ст. 66 КК України. А відповідно до ч. 3 ст. 67 КК України при призначенні покарання суд не може визнати такими, що його обтяжують, обставини, не зазначені в ч. 1 ст. 67 КК України [79].

Тому, погоджуємось із В.О. Поповічук, що особистість злочинця, як більш об'ємне поняття розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежать в основі злочинної поведінки [143, с. 71].

У сучасному кримінальному законодавстві України виділяється два види суб'єктів кримінального правопорушення: «загальний» та «спеціальний».

За ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність [79]. Це визначення так званого «загального» суб'єкта кримінального правопорушення.

Спеціальний суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [79]. Якщо суб'єкт кримінального правопорушення є спеціальним, то це прямо передбачено у диспозиції відповідної кримінально-правової норми КК України. Одним із видів спеціальних суб'єктів кримінального правопорушення, як зазначається у ч. 3 та ч. 4 ст. 18 КК України є службові особи.

Так, відповідно до ч. 3, ч. 4 ст. 18 КК України, зокрема, визнаються службові особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а

також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів [79].

Як загальний так і спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення повинен мати ознаки необхідні для його «ідентифікації».

П.С. Берзін та В.О. Гацелюк зазначають, що суб'єкт злочину характеризується певними ознаками, які поділяються на обов'язкові та додаткові. До обов'язкових ознак суб'єкта злочину належать: фізична особа; загальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність; осудність особи. Відсутність будь-якої із цих обов'язкових ознак вказує на відсутність суб'єкта злочину взагалі. У тих випадках, коли, окрім обов'язкових ознак суб'єкта злочину, передбачаються його додаткові ознаки, їх (ознак) наявність (сукупність) дає змогу охарактеризувати суб'єкта

злочину як спеціального. Ознаки такого спеціального суб'єкта можуть закріплюватись в окремих нормах КК або визначатися тлумаченням їх окремих положень. У разі відсутності будь-якої ознаки спеціального суб'єкта злочину наявність складу злочину, елементом якого є такий суб'єкт, виключається. Проте в окремих випадках відсутність усіх ознак спеціального суб'єкта не означає відсутності складу іншого злочину, суб'єкт якого є загальним, або зміст спеціального суб'єкта цього злочину (іншого злочину) передбачає сукупність його інших ознак [15, с. 146].

Отже, для повного та всебічного дослідження суб'єкту кримінального правопорушення необхідно розглянути окремі його ознаки, перша з яких – це фізична особа. За ст.ст. 24, 25 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) фізична особа – це людина, яка отримує правоздатність у момент народження, а втрачає її у момент смерті.

Відповідно до Тлумачного словника живої великоросійської мови В.І. Даля «людина» – це вища із земних створінь, наділених розумом, вільною волею і словесною мовою» [37, с. 537]. Відповідно до Тлумачного словника російської мови С.І. Ожегова «людина» – це жива істота, що володіє даром мислення і мови, здатністю створювати знаряддя і користуватися ними в процесі суспільної праці [117, с. 879].

Таким чином, ураховуючи сучасні положення кримінального законодавства, суб'єктом кримінального правопорушення може бути виключно людина, яка наділена розумом і вільною волею. Питанню відповідальності юридичних осіб, увага буде приділена у даному підрозділі дещо пізніше.

Наступною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є осудність.

З цього приводу В.А. Володимиров зазначає, що поведінка людини, всі його вчинки, в тому числі і протиправні, визначаються його свідомість і воля, як складовими основних психічних функцій мислячої істоти. Свідомість людини, його воля залежать в кінцевому рахунку від об'єктивних умов його

життя, які детерміновані умовами матеріального життя суспільства та суспільним середовищем. Але визнання детермінованості поведінки людини громадським буттям разом з тим не виключає його відповідальності за свої діяння. Так, на думку правника, марксистсько-ленінська філософія незаперечно довела, що людина, що володіє свідомістю і волею, цілком здатна активно впливати на навколишній світ і володіти свободою волі в сенсі здатності приймати рішення зі знанням справи [25, с. 41].

Визначення осудності суб'єкта кримінального правопорушення наразі передбачено у ст. 19 КК України.

Відповідно якої осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [79].

Як бачимо, для настання кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення, особа повинна мати можливість усвідомлювати свої діяння. А протилежний стан особи, коли вона не могла усвідомлювати свої діяння має назву «стан неосудності».

Так, не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. Не підлягає покаранню особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню [79].

З цього виходить, що у разі вчинення кримінального правопорушення особою у стані неосудності, до неї можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру виключно за рішенням суду.

Більше того, у кримінальному законодавстві окрім стану осудності та неосудності, законодавець окремо виділяє стан обмеженої осудності.

Відповідно до ст. 20 КК України підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру [79].

Отже, стан осудності, неосудності та обмеженої осудності характеризуються ступенем усвідомлення своїх діянь (дії або бездіяльності) та здатністю ними керувати.

Тому, якщо особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, до даної події була повністю здорова та не потребувала примусового лікування, все одно може підлягати примусовому лікуванню.

Так, Воробйов, розпивав спиртні напої в своїй квартирі разом з Бубенковим, як раптово без всякого для того приводу наніс останньому кілька ударів сокирою, від яких потерпілий тут же помер. У зв'язку з тим, що Воробйов вчинив злочин в стані неосудності, Московський обласний суд своєю ухвалою направив його на примусове лікування в спеціальну психіатричну лікарню. На визначення Московського обласного суду адвокат Воробйова подав приватну скаргу до Верховного Суду, в якій просив змінити ухвалу суду і направити Воробйова на лікування в лікарню загального типу. Однак, судова колегія у кримінальних справах Верховного Суду, розглянувши справи, визначення Московського обласного суду залишила без зміни, а скаргу адвоката без задоволення. У своїй ухвалі колегія вказала: «Як видно з акту судово-психіатричної експертизи інституту ім. Сербського,

Воробйов після стаціонарного дослідження визнаний неосудним. Експертиза зробила висновок, що за своїм психічним станом Воробйов потребує направлення на примусове лікування в спеціальну психіатричну лікарню... Посилання в скарзі на те, що відповідно показів свідків Воробйов до скоєння вбивства поводить себе спокійно і тому не потребує спеціального лікування, не може бути прийнята до уваги, бо в даний час Воробйов становить значну суспільну небезпеку» [52, с. 48-49].

Необхідно також зазначити, що відповідно до ст. 21 КК України особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, підлягає кримінальній відповідальності [79].

Однак, у КК України наразі відсутнє єдине розуміння поняття «стан сп'яніння».

Ми погоджуємось із думкою П.С. Берзіна та В.О. Гацелюка, які зазначають, що сп'яніння може бути алкогольним, наркотичним або токсичним. Алкогольне сп'яніння можливе у двох основних формах: патологічне і фізіологічне. На думку правників, у ст. 21 КК мова йде про другу з цих форм, адже саме при фізіологічному сп'янінні особа визнається осудною і підлягає кримінальній відповідальності. При патологічному сп'янінні особа може за необхідних підстав визнаватися неосудною. Патологічне сп'яніння є проявом тимчасового психічного розладу, який викликається вживанням певної кількості алкогольних напоїв, виникає раптово і триває протягом незначного проміжку часу (за певних обставин при такій формі сп'яніння вживання алкогольних напоїв може поєднуватися зі стресом, ураженням центральної нервової системи, черепно-мозковою травмою та ін.) [15, с. 158].

Наступною обов'язковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є вік. Адже, особа може нести кримінальну відповідальність

за вчинене діяння (дії або бездіяльності) лише з досягнення прямо передбаченого у кримінальному законодавстві віку.

Відповідно до ч. 3 ст. 25 ЦК України здатність мати окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку [221]. Так само це стосується і настання кримінальної відповідальності.

Відповідно до Тлумачного словника живої великоросійської мови В.І. Даля «вік» – це стан рослини і тварини яка увійшла в усі роки, кінець юності, і початок змузніння [36, с. 177]. Відповідно до Тлумачного словника російської мови С.І. Ожегова «вік» – це кількість прожитого часу [117, с. 91].

Таким чином О.А. Плашовецький робить висновок, що вік особи слід розглядати у широкому та вузькому значенні. Під віком особи в широкому значенні слід розуміти календарний період, починаючи від дня народження до любого хронологічного моменту в його житті. У вузькому значенні – це календарний період психофізіологічного стану особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та юридичні зміни та наслідки. Вчений переконаний, що зазначені ним межі вказаних видів умовні, так як кожен з них тісно переплітається з іншим [138, с. 390].

У розуміння кримінального законодавства вік з якого може наставати кримінальна відповідальність зазначено у ст. 22 КК України.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років (загальний вік кримінальної відповідальності) [79].

На думку О.А. Плашовецького, становлення вікових меж настання кримінальної відповідальності і вдосконалення кримінально-правової охорони потерпілих різних вікових груп є важливим напрямком кримінальної політики будь-якої держави. Вік багато в чому визначає потреби, життєві цілі людей, коло їх інтересів, спосіб життя, що не може не позначатися на протиправних діях особи. Якщо людина зрілого віку в сучасних умовах може

ставити перед собою соціальні завдання і успішно вирішувати їх, то неповнолітні особи і особи похилого віку далеко не завжди здатні самостійно створювати адекватні своїм потребам життєві умови, усвідомлювати свої дії і керувати ними. Тому, на думку правника, потрібний диференційований підхід як при здійсненні кримінально-правового захисту, так і при притягненні до кримінальної відповідальності осіб різних вікових груп [137, с. 3].

Відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України визначено спеціальний вік кримінальної відповідальності з чотирнадцяти років за прямо передбачений у законі перелік кримінальних правопорушень ураховуючи їх підвищений рівень суспільної небезпеки.

Так, особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство (ст.ст. 115-117 КК України), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (ст.ст. 112, 348, 379, 400, 443 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121, ч. 3 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122, ч. 2 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України), диверсію (ст. 113), бандитизм (ст. 257 КК України), терористичний акт (ст. 258 КК України), захоплення заручників (ст.ст. 147 і 349 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), сексуальне насильство (ст. 153 КК України), крадіжку (ст. 185, ч. 1 ст.ст. 262, 308 КК України), грабіж (ст.ст. 186, 262, 308 КК України), розбій (ст. 187, ч. 3 ст.ст. 262, 308 КК України), вимагання (ст.ст. 189, 262, 308 КК України), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст.ст. 194, 347, 352, 378, ч. 2 та 3 ст.

399 КК України), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278 КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 2, 3 ст. 289 КК України), хуліганство (ст. 296 КК України) [79].

Як бачимо, перелік кримінальних правопорушень за вчинення яких може наставати кримінальна відповідальність з 14 років є вичерпний. Тому, відсутність ст. 394 КК України свідчить про те, що до кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу може бути притягнуто особу лише з 16 років (загальний вік кримінальної відповідальності).

Окрім цього, необхідно зазначити окремі положення Постанови Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх».

Так, відповідно п. 6 зазначеної Постанови, вік неповнолітнього підсудного встановлюється за документами, в яких вказана дата його народження, – за паспортом чи свідоцтвом про народження. В разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із криги реєстрації актів громадянського стану, довідок органів внутрішніх справ з місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо [154].

З прийняттям Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» від 20 листопада 2012 року № 5492-VI інформація про вік особи закріплюється за Унікальним номером запису в Реєстрі.

Однак, у разі відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою. Адже, вік (число, місяць, рік народження) є обставиною, що підлягає встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх

(п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК України). У цьому випадку днем народження вважається останній день того року, який названий експертом. При визначенні віку мінімальною і максимальною кількістю років суд приймає рішення виходячи із встановленого експертом мінімального віку [154].

Отже, вік суб'єкта кримінального правопорушення є заключною ознакою, яка підлягає обов'язковому з'ясуванню під час досудового, судового розслідування, призначення покарання тощо.

Ознаки ж спеціального суб'єкта злочину, як зазначає І.О. Бандурка, виявляють та відбивають різноманітні особливості особи, яка вчинила злочин, характеризуючи особистість; і ці властивості підкреслюються законодавцем у конкретних складах. Вони настільки істотні, що їх наявність, з точки зору кримінального закону, або робить діяння суспільно небезпечним, або різко змінює характер та ступінь суспільної небезпеки [10, с. 22].

Для прикладу суб'єктом домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) є особа-кривдник, який перебуває у сімейних або близьких відносинах по відношенню до потерпілого. Або неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131 КК України) де суб'єктом може бути лише медичний, фармацевтичний або інший працівник.

На нашу думку, найбільш розгорнутий перелік додаткових ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення надала у своїй роботі І.О. Бандурка.

Так, правник дійшов до висновку, що спеціальний суб'єкт характеризується такими додатковими ознаками: 1) громадянство (громадянин України, особа без громадянства, іноземці з різними офіційними статусами); 2) за віком (особи до чотирнадцяти років, особи від 14 до 16 років, особи старші за 16 років); 3) за сімейними відносинами та обов'язками (несплата аліментів, невиконання батьківських обов'язків тощо); 4) за статтю (статеві злочини різних типів); 5) за посадовим статусом і обов'язками

(посадові злочини та зловживання); 6) стосовно виробничих і господарських відносин та обов'язків; 7) стосовно військового обов'язку (військові злочини); 8) стосовно транспортних та технічних засобів підвищеної небезпеки; 9) за ситуативними особливими статусами; 10) за іншими професійними підставами і відповідними обов'язками (медичні працівники, педагоги, рятувальники тощо); 11) за ситуативними обов'язками на договірних підставах (доглядачі за хворими чи малолітніми тощо) [10, с. 23].

Дещо іншої позиції дотримується А.В. Ландіна. На її думку, визначення спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, що сформульоване у ч. 2 ст. 18 КК України, у чинній його редакції не має практичного значення, оскільки не містить конкретного переліку усіх можливих додаткових ознак чи критеріїв, які визначатимуть суб'єкт кримінального правопорушення як спеціальний [89, с. 61].

Ми в свою чергу не погоджуємось із думкою А.В. Ландіної. Адже, навіть якщо законодавець передбачить всі можливі на даний момент додаткові ознаки чи критерії спеціального суб'єкта, буде виникати ряд проблем. Серед яких можемо виділити декриміналізацію наявних та криміналізацію нових діянь, суб'єктом яких може бути лише певна особа. Що буде вимагати кожного разу внесення змін до визначення спеціального суб'єкта кримінального правопорушення.

Окремої уваги слід приділити питанню кримінальної відповідальності юридичних осіб, як суб'єкта кримінального правопорушення у кримінальному законодавстві України.

Більше того, як зазначають В.К. Грищук та О.Ф. Пасека проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб є однією з найбільш актуальних проблем, що обговорюються в період проведення кримінально-правових реформ у сучасних державах світу, зокрема у пострадянських державах. Аналіз діяльності юридичних осіб, на думку правників засвідчує, що складна організаційна структура підприємств, значна кількість осіб, залучених у сферу цієї діяльності, а також певна децентралізація управління

сприяє збільшенню кількості фактів вчинення протиправних дій з їх боку. Саме тому, як видається, виникає потреба у запровадженні прямих каральних санкцій безпосередньо до юридичної особи, що стане закономірною спробою посилити контроль за негативними наслідками господарської діяльності передусім великих корпорацій, оскільки з кожним роком в економіці спостерігаються тенденції до укрупнення бізнесу та монополізації, до ігнорування інтересів окремого споживача та суспільства загалом [32, с. 4].

В Україні проблема визнання юридичної особи суб'єктом злочину залишається дискусійною, насамперед у зв'язку з неоднозначним узгодженням (відповідністю) запропонованих підходів до розв'язання цієї проблеми з існуючими у кримінальному праві принципами винної та особистої відповідальності. Крім того, не вирішеною залишається проблема можливості чи неможливості вчинення юридичною особою «діяння» у кримінально-правовому розумінні цього слова, зазначає П.С. Берзін та В.О. Гацелюк [15, с. 149].

Сучасне визначення юридичної особи та її види розкрито у п. 2 «Юридична особа» Глави 7 «Загальні положення про юридичну особу» ЦК України.

Так, відповідно до ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді [221].

Як бачимо, основними критеріями юридичної особи є її цивільна правоздатність і дієздатність.

За О.Ф. Скакун правоздатність – це передбачена нормами права здатність особи мати суб'єктивні юридичні права і виконувати юридичні обов'язки. Дієздатність – передбачена нормами права здатність особи самостійно, своїми усвідомленими діями (бездіяльністю) здійснювати (використовувати, виконувати, припиняти) суб'єктивні права юридичні обов'язки. На відміну від правоздатності дієздатність є набутою властивістю,

що виражається в готовності особи до здійснення певних дій і вчинків, які передбачені законом і становлять його права й обов'язки (укладати угоди (угодоздатність); вступати в інші правовідносини в межах, установлених законом) [172, с. 396-397].

Далі зазначено, що юридична особа може бути позивачем та відповідачем у суді. Для з'ясування того, хто є позивачем та відповідачем у суді, звернемося до Кодексу адміністративного судочинства України.

Відповідно до визначення термінів у ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства позивач – це особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано позов до адміністративного суду, а також суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подано позов до адміністративного суду, а відповідач – це суб'єкт владних повноважень, а у випадках, визначених законом, й інші особи, до яких звернена вимога позивача [64].

З цього виходить, що юридична особа має право на захист прав, свобод та інтересів. Тобто, їй може бути завдана шкода. Однак, на відміну від людини, якій може бути завдано фізичної, моральної, матеріальної (майнової) та психічної шкоди. Юридичній особі може бути завдано тільки моральну та матеріальну (майнову) шкоду.

Так, І.І. Татарин під фізичною шкодою розуміє – спричинені внаслідок злочину негативні зміни фізичного й психічного здоров'я потерпілої особи, виражені в різних ступенях (смерть людини, заподіяння тяжких, середніх чи легких тілесних ушкоджень, порушення психічного стану особи, зміни у нормальному розвитку організму і т.п.). [185, с. 77].

З приводу психічної шкоди, слушно зазначає О.Л. Гуртовенко, що психічна шкода (протиправна кримінально-правова психічна шкода) – це спричинене наявним чи закінченим кримінальним діянням психічне явище, що полягає у негативних змінах у психічній структурі особистості потерпілого від злочину, групи особистостей – потерпілих від злочину чи особистості суб'єкта злочину і яке є елементом (наслідком, обставиною або

складовою причинного зв'язку) складів тих злочинів норми КК України про які передбачають це явище у тому чи іншому вигляді прямо у тексті або мають його на увазі як ознаку злочину [33, с. 475].

За ст. 23 ЦК України моральна шкода полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [221].

Розуміння моральної шкоди також надається у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди».

Відповідно до якої, під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі діями або бездіяльністю інших осіб [158].

Під матеріальною (майновою) шкодою за ст. 22 ЦК України необхідно розуміти втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), або/та доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [221].

Отже, юридична особа тільки з моменту її створення і реєстрації у встановленому законом порядку набуває цивільної правоздатності і дієздатності. Набуває право на захист своїх прав, свобод та інтересів, а у разі завдання шкоди іншим юридичним та/або фізичним особам може відповідати у судовому порядку.

Відповідно до ст. 81 ЦК України юридичні особи, незалежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 ЦК України. Юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [221].

Порядок реєстрації юридичних осіб визначається Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV.

Цілком справедливим початком запровадження відповідальності юридичних осіб в Україні можна вважати реалізацію Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України.

Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 року № 314-VII загальну частину КК України доповнено розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

Серед підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою або за дорученням чи наказом, за змовою та в співучасті, або іншим шляхом:

1) від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст. 209, 306, ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. 369, 369-2 КК України;

2) від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст. 258-258-5 КК України;

3) від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України [146].

Як бачимо, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, можуть застосовуватись судом лише за вчинення вичерпного переліку кримінальних правопорушень.

На думку П.П. Андрушко, з позиції доктрини кримінального права юридична особа сама по собі не може вчинити будь-які дії, в тому числі й такі, які можуть містити склад злочину чи розцінюватись як участь у якихось злочинах, про що йдеться у Конвенції ООН проти корупції, а саме, що підставою відповідальності юридичної особи є її участь у злочинах, визначених Конвенцією. Конкретні злочини можуть бути вчинені лише конкретними фізичними особами – її працівниками (персоналом), в тому числі її службовими особами (керівниками), чи уповноваженими особами юридичної особи, які не мають трудових відносин з юридичною особою. Від вчинюваних такими особами злочинів юридична особа може мати якусь вигоду, перш за все матеріальну, а може й не мати. При цьому важливо встановити, які (законні чи незаконні) її чиї інтереси, і яким шляхом (законним чи незаконним) задовольняються внаслідок вчинення злочинів персоналом чи уповноваженими особами юридичних осіб [2, с. 114-115].

Таким чином, зазначає П.П. Андрушко, необхідно говорити про вчинення від імені чи в інтересах юридичної особи певних конкретних злочинів, а не про участь юридичної особи у вчиненні злочинів, а тим паче про вчинення злочину юридичною особою [2, с. 115].

Слушно також зазначає В. Козій, що відповідальність юридичної особи у кримінальному провадженні опосередковується волевиявленням фізичних осіб, які при вчиненні визначеного переліку злочинів діють від імені та в інтересах або від імені юридичної особи, яка не може впливати на вчинення чи невчинення ними кримінального правопорушення. А отже, в діях юридичної особи не може бути суб'єктивної сторони злочину, наявності якої

є обов'язковою для кримінальної відповідальності. Саме тому, на думку правника, законодавцем замість кримінальної відповідальності юридичної особи і призначення їй покарання використано терміни «Провадження щодо юридичної особи» та «заходи кримінально-правового характеру» [66, с. 88].

В.В. Шаблистий в свою чергу, взагалі вважає, що заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються судом до юридичних осіб є зайвими.

Так, В.В. Шаблистий зазначає, що кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні є зайвим іншим кримінально-правовим заходом кримінально-правового характеру, оскільки чинне законодавство містить вже чимало приписів, за допомогою яких можна успішно впливати на протиправну поведінку юридичних осіб, а тому відповідні статті із Загальної частини КК України підлягають виключенню [225, с. 351].

Схожої думки дотримується і С.Я. Лихова. Яка вважає, що зазначені вище зміни до КК України з приводу заходів кримінально-правового характеру, щодо юридичних осіб, засновані не на наукових підходах, і є дещо хаотичними і без системними, що призводить, по суті, до руйнування основних теоретичних конструкцій в науці кримінального права. Прірва між наукою і законодавством поглиблюється, а це в свою чергу, не сприяє формуванню стабільної політики в сфері боротьби зі злочинністю [90, с. 132].

В обґрунтування своєї позиції С.Я. Лихова, наводить перелік загальних положень на яких гуртуються доводи науковців, які виступають проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

По-перше, об'єктивний вираз воля набуває тільки в цілеспрямованих діях, тобто вчинок людини є єдиною формою, в якій воля може знайти об'єктивний прояв; по-друге, має місце недотримання принципу особистої винної відповідальності і принципу індивідуалізації покарання; по-третє, при притягненні юридичної особи до кримінальної відповідальності неможливо встановити вину як психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння і його наслідків; по-четверте, визнання юридичних осіб суб'єктами

злочинів призведе до утворення в кримінальному законодавстві двох систем принципів і підстав кримінальної відповідальності і покарання [90, с. 128].

Саме тому, у ст. 96-6 КК України передбачено серед заходів кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватись до юридичних осіб: штраф, конфіскацію майна та ліквідацію. Що говорить не про кримінальну відповідальність, а про адміністративно-кримінальну відповідальність юридичних осіб в Україні.

Тому, юридичну особу не можна вважати суб'єктом кримінального правопорушення доти, поки не будуть внесені відповідні зміни до Загальної частини КК України. Зокрема це стосується ст. 18 КК України, де наразі суб'єктом кримінального правопорушення є тільки фізична осудна особа.

Із зазначеного вище виходить, що суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого у ст. 394 КК України може бути тільки фізична особа.

Так, В.І. Борисов та В.І. Тютюгін зазначають, що суб'єкт злочину втечі із спеціалізованого лікувального закладу – спеціальний: осудна або обмежено осудна особа, щодо якої застосовуються примусові заходи медичного характеру або здійснюється примусове лікування в спеціалізованому лікувальному закладі за постановою, ухвалою чи вироком суду, які набрали законної сили [57, с. 141].

Таким чином, погоджуємось із зазначеним вище науковим поглядом, що суб'єктом кримінального правопорушення передбаченого у ст. 394 КК України може бути лише певна особа, тобто спеціальний суб'єкт до якого застосовуються примусові заходи медичного характеру.

Але, відповідно до ст. 93 КК України примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом до трьох категорій осіб:

- 1) які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння;
- 2) які вчинили у стані обмеженої осудності кримінальні правопорушення;

3) які вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання [79].

Однак, хоча до неосудної особи і можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, вона все одно не підлягає кримінальній відповідальності, бо така особа не може усвідомлювати значення свого діяння (дії або бездіяльність) або керувати ними.

В залежності від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру:

- надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку може бути застосоване судом стосовно особи, яка страждає на психічні розлади і вчинила суспільно небезпечне діяння, якщо особа за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги;

- госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання у закладі з надання психіатричної допомоги і лікування у примусовому порядку;

- госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у закладі з надання психіатричної допомоги та лікування в умовах посиленого нагляду;

- госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя

інших осіб, а також щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання у закладі з надання психіатричної допомоги та лікування в умовах суворого нагляду [79].

Як бачимо, поміщення до спеціалізованого лікувального закладу, як умова застосування примусових заходів медичного характеру, застосовується судом у трьох можливих варіантах із чотирьох передбачених у КК України. Так, судом може бути встановлено, що особа за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації та ізоляції від суспільства.

Також, якщо взагалі не буде визнано за необхідне застосування до психічно хворого примусових заходів медичного характеру, а також у разі припинення застосування таких заходів, суд може передати його на піклування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом [79].

Отже, ураховуючи вищевикладене, суб'єктом втечі із спеціалізованого лікувального закладу є фізична осудна, або обмежено осудна особа, відносно якої судом прийнято рішення про застосування примусових заходів медичного характеру (виключно з поміщенням в спеціалізований лікувальний заклад), яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку.

2.4 Суб'єктивна сторона втечі із спеціалізованого лікувального закладу

Заключним елементом складу втечі із спеціалізованого лікувального закладу є суб'єктивна сторона. Якій ми і приділимо увагу у даному підрозділі.

Як зазначає Р.В. Вереша, законодавство України про кримінальну відповідальність ставить перед наукою нові завдання, що потребують вивчення практики його застосування та дослідження ефективності. Однією з центральних проблем кримінального права України є проблема суб'єктивної сторони складу злочину. Від її правильного вирішення багато в чому залежить побудова найважливіших інститутів кримінального права України (злочин, його види та стадії, суб'єкт злочину, співучасть у злочині, обставини, що виключають злочинність діяння тощо), визначення підстав кримінальної відповідальності, конструкції складів конкретних злочинів, зміцнення законності в діяльності органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю, тощо [23 с. 1].

Окрім цього, Є.Л. Стрельцов зазначає, що для кримінально-правової оцінки суспільно небезпечної поведінки людини потрібно встановлювати низку обов'язкових ознак, що характеризують деліктоздатність конкретної особи, у першу чергу розкривають її осудність та відображають її внутрішнє ставлення до дій, котрі вона вчиняє. Перша група ознак досліджується при аналізі суб'єкта злочину, друга – при аналізі суб'єктивної сторони. Але якщо суб'єкт, його дії, об'єкт, на який спрямовані дії такої особи, – це, так би мовити, зовнішня, об'єктивна дійсність, яка реально відбувається і яку можуть оцінити інші люди, то суб'єктивна сторона – це певною мірою відображення у вчинках конкретної людини її ставлення до таких дій, а якщо казати на більш загальному рівні – реалізація її світогляду в конкретних вчинках. Саме це, на думку правника, і має основне значення для пізнання

змісту злочину, встановлення меж відповідальності особи, яка його вчинила, та ін. [181, с. 160].

Таким чином, встановлення суб'єктивної сторони та її складових елементів, зокрема, можна справедливо вважати кінцевим етапом встановлення складу кримінального правопорушення в діянні (дії або бездіяльності) особи. Тому, актуальність її дослідження не підлягає сумніву.

На думку О.І. Рарога, під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміється психічна діяльності особи, безпосередньо пов'язана з вчиненням злочину. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, суб'єктивна сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до об'єктивної) сторони [166, с. 52].

За Є.Л. Стрельцовим суб'єктивна сторона складу злочину – це характеристика внутрішньої сторони злочину, встановлення якої дає можливість виявити психологічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Саме суб'єктивна сторона, на його думку, складає основну частку доказової діяльності і тим самим викликає основні дискусії між сторонами в кримінальному процесі [181, с. 161].

На думку Р.В. Вереси, суб'єктивна сторона складу злочину – це юридична конструкція, яка включає сукупність ознак (обов'язкових і факультативних), передбачених у КК України [23, с. 12].

Отже, за загальним правилом, у науці кримінального права під суб'єктивною стороною кримінального правопорушення розуміють внутрішню сторону діяння (дії або бездіяльності). Однак, суб'єктивна сторона, як і кожний елемент складу кримінального правопорушення має відповідні ознаки.

Так, Р.В. Вереша, для визначення змісту суб'єктивної сторони складу злочину як юридичної конструкції злочинного діяння запропонував використовувати термін «структура суб'єктивної сторони складу злочину». Структура суб'єктивної сторони складу злочину, на його думку, включає такі

ознаки, як вина, мотив, мета й емоційний стан. Ускладненими конструкціями суб'єктивної сторони складу злочину є складна вина, помилка особи при вчиненні злочину та казус (випадок) [23, с. 12].

На думку, В.М. Ломако, зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують: вина, мотив та мета вчинення злочину. Вони на його думку, тісно пов'язані між собою, проте їх зміст і значення у кожному випадку вчинення злочину є різними. Вина особи – це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу злочину, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад злочину. Проте в багатьох злочинах суб'єктивна сторона потребує встановлення мотиву і мети, що є її факультативними, тобто не завжди обов'язковими ознаками. Вони мають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли названі в диспозиції закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину. Особливості деяких складів злочинів визначають необхідність з'ясування емоцій, які відчуває особа при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Вони різняться за своїм характером, змістом, часом виникнення. Більшість із них перебуває за межами суб'єктивної сторони злочину, оскільки зовсім не впливають на формування її ознак (каяття у вчиненому, страх покарання та ін.) або вплив їх настільки малий, що не має істотного значення при формуванні у свідомості особи мотиву вчинення злочину (співчуття, жалість тощо) [75, с. 159].

На думку С.А. Шалгунової, суб'єктивна сторона характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння і до його наслідків (які настали, або могли настати). Ураховуючи це, у зміст суб'єктивної сторони правник вкладає: вину особи, яка вчинює злочин, мотив, мету та емоції. На її думку, врахування психічного ставлення дає можливість оцінити ступінь суспільної небезпеки злочину, його наслідків і ступінь небезпечності особи самого злочинця [73, с. 73].

Таким чином, за загальним правилом, до ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення відносять: вину, мотив, мету та емоційний

стан. Серед яких вина є обов'язковою ознакою, а мотив, мета та емоційний стан факультативними.

Вина та її форми за кримінальним законодавством України розглядається у Розділі V «Вина та її форми».

Так, відповідно до ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [79].

Р.В. Вереша розглядаючи вину як складне і багатоаспектне соціально-правове явище з різнобічними зв'язками і опосередкованостями, виділяє основні підходи концепції (теорії) вини, серед яких:

– нормативна кримінально-правова концепція (теорія), в якій правник виділяє такі ознаки: 1) кримінально-правові поняття мають бути виключно нормативними; 2) вина є умовою кримінальної відповідальності; 3) вина є самостійним елементом злочинного діяння, однопорядковим складу і протиправності; 4) вина – психічне ставлення суб'єкта до вчиненого діяння; 5) для наявності вини суб'єкт має усвідомлювати, що його діяння заборонене правом; 6) вина є родовим поняттям умислу та необережності щодо конкретного складу) [24, с. 83];

– оціночна кримінально-правова концепція (теорія), в якій правник виділяє такі ознаки: 1) правові поняття, в тому числі і поняття вини, мають бути виключно оціночними; 2) сутність вини полягає в негативній оцінці судом поведінки обвинуваченого як такої, що суперечить праву; 3) вина не вичерпується психічним ставленням особи до передбачених у складі обставин і не зводиться до умислу та необережності; 4) вина існує поза межами складу злочину (в традиційному для оціночної теорії розумінні складу злочину); 5) усвідомлення протиправності не є обов'язковим для наявності вини; 6) вина є підставою кримінальної відповідальності [24, с. 84];

– фінальна кримінально-правова концепція (теорія), в якій правник виділяє такі ознаки: 1) вина є підставою кримінальної відповідальності; 2) вина існує поза межами складу злочину; 3) для наявності вини необхідне

усвідомлення порушення соціальних норм, необхідних для суспільного існування; 4) вина не пов'язується з психологічними характеристиками особи; 5) умисел та необережність належать до діяння, а не до вини; 6) поняття вини зводиться до поняття докірливості [24, с. 86];

Як бачимо, оціночна кримінально-правова концепція (теорія) та фінальна кримінально-правова концепція (теорія) виводять категорію вини поза межі складу кримінального правопорушення. Однак, вина виділяється, як підстава кримінальної відповідальності.

– об'єктивна кримінально-правова концепція (теорія), в якій правник виділяє такі ознаки: 1) вина є умовою кримінальної відповідальності; 2) вина як правило не є ознакою складу злочину; 3) для наявності вини має усвідомлюватись формальна протиправність діяння; 4) умисел та необережність утворюють психологічну ознаку вини; 5) встановлення вини опосередковано трьома умовами і у відповідності з цим вина має три ознаки: біологічну, психологічну та нормативну [24, с. 87].

– психологічна концепція (теорія), в якій правник виділяє такі ознаки: 1) вина – це психічне ставлення особи щодо злочинного діяння, яке вчиняється нею, та його наслідків у формі умислу чи необережності; 2) вина – це завжди умисел або необережність; 3) в кожному психічному акті певною мірою входять два елементи (аспекти) – інтелектуальний та вольовий; інколи виділяється і третій елемент (аспект) – емоційний; 4) вина є умовою кримінальної відповідальності; 5) усвідомлення протиправності не є обов'язковим для наявності вини; 6) в принципі, в межах психологічної теорії вини можна виділити також нормативний елемент [24, с. 91].

Отже, нормативна кримінально-правова концепція (теорія) вину розглядає, як самостійний елемент протиправного діяння, а об'єктивна кримінально-правова концепція (теорія) вину, взагалі, не розглядає як ознаку складу кримінального правопорушення.

З огляду на положення, які пропонує психологічна концепція (теорія), та зміст ст. 23 КК України, погоджуємось із Р.В. Верешою, що в

українському кримінальному законодавстві використовується, саме, психологічна концепція (теорія) вини.

Більше цього, В.В. Шаблистий говорить, що суб'єктивна сторона злочину правозастосовниками, у більшості випадків не встановлюється, а констатується просто наявністю навіть не виду, а форми вини. Це є прямим порушенням принципу законності, а тому є актуальною розробка та впровадження у діяльність слідчих та судових органів нормативно-правового акта щодо обов'язкового процесуального закріплення виду вини з розкриттям її змісту [225, с. 353-354]. Ми у свою чергу, повністю підтримуємо позицію В.В. Шаблистою з цього питання.

Як бачимо зі змісту ст. 23 КК України, вина розглядається законодавцем у формі умислу або ж необережності. Умисел в свою чергу поділяється на прямий і не прямий. А необережність на протиправну самовпевненість та недбалість.

Відповідно до ст. 24 КК України прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання [79].

Отже, основним елементом умислу, як прямого так і непрямого є усвідомлення особою вчинюваного нею діяння (дії або бездіяльності) та його суспільно небезпечного характеру.

Як бачимо, кримінальний закон передбачає тільки прямий та не прямий умисел. Однак, С.А. Шалгунова окрім них виділяє: визначений (конкретизований – винний бажав настання конкретних наслідків), невизначений (неконкретизований – винний бажав настання наслідків, але їх види та обсяг може не обмірковувати); завчасно обміркований (намір на вчинення злочину, що виник задовго до початку вчинення злочинних дій),

раптовий (намір вчинити злочин виникає одномоментно, внаслідок збігу певних обставин), афектований (намір вчинити злочин виникає внаслідок протизаконних дій з боку потерпілого) [73, с. 75].

Відповідно до ст. 25 КК України необережність є кримінальною протиправною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Необережність є кримінальною протиправною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити [79].

Однак, як бачимо необережність (самовпевненість та недбалість) на відміну від умислу, характеризується не бажанням особи настання суспільно небезпечних наслідків.

Поряд із зазначеними у кримінальному законі формами вини, у наукових колах ще виділяють казус (випадок) та змішану форму вини.

Р.В. Вереша з цього приводу зазначає, що відповідальність особи за свої вчинки має ґрунтуватись не лише на тих суспільно небезпечних наслідках, які вона заподіяла своїми діяннями, а й на тому, що ці діяння пройшли попередньо через її волю і свідомість. Тому, за відсутності психічного ставлення особи до своїх діянь та їх наслідків, що характеризується неможливістю усвідомлення суспільної небезпечності діяння чи відсутністю обов'язку або можливості передбачення настання шкідливих наслідків, не виникає підстав для покарання, через що кримінальна відповідальність суб'єкта не настає. Правник зазначає, що твердження про те, що випадкове заподіяння шкоди виключає кримінальну відповідальність відоме ще із стародавніх часів. Так, у давньоримському праві існувало положення «Nullum crimen est in causa» (лат.) – випадковість посягання виключає злочин [21, с. 131].

С.А. Шалгунова вважає, що казус (випадок) – це невинне заподіяння шкоди, має місце, коли наслідки, що настали, перебувають у причинному

зв'язку з дією або бездіяльністю особи, котра, не тільки не передбачала можливості їх настання, але й не могла їх передбачити [71, с. 75].

Цікаве твердження з цього приводу надає В.І. Тютюгін. Так, на його думку, першою своєю ознакою казус збігається зі злочинною недбалістю: і там, і тут особа не передбачає можливості настання наслідків. Однак, казус відрізняється від недбалості тим, що при казусі особа не могла передбачити (а якщо не могла, так значить і не повинна була передбачити наслідки, що наступили). Казус – це невинне заподіяння суспільно небезпечних наслідків. При казусі немає об'єктивної сторони злочину – немає ні наміру, ні необережності, зокрема недбалості, з якої, як бачимо, казус контролює. Оскільки казус – невинне заподіяння наслідків, притягнення тут особи до кримінальної відповідальності було б об'єктивною думкою. Відмінність недбалості і казусу проводиться тільки при ретельному аналізі всіх конкретних обставин справи. З метою більш наглядного розуміння «казусу» у кримінально-правовому значення, В.І. Тютюгін наводить наступний приклад. Одного разу, ОСОБА_1 купив на ринку у невідомого мішок пшениці і, зваривши з неї суп, нагодував ним своїх дітей. З огляду на те, що пшениця була отруєна хімікатами, чого не знав ОСОБА_1, стався смертельний випадок. Діти загинули, хоча сам ОСОБА_1, теж вживав цей суп, однак не постраждав. Ясно, що він не передбачав, та й не міг передбачити настання наслідків [57, с. 56].

Отже, з вищевикладеного виходить, що казус, як кримінально-правовий феномен не передбачає в собі вини. Тому, відсутній склад кримінального правопорушення (злочину або проступку), і в результаті чого, особа не підлягає кримінальній відповідальності.

Погоджуємося із Р.В. Верешою, що у КК України казус (випадок) належним чином не регламентований. У цій частині основне джерело вітчизняного кримінального права потребує вдосконалення. За відсутності необхідних нормативних орієнтирів серйозні проблеми щодо врахування казусу виникають і у правозастосовній практиці в Україні. Наявні

узагальнені правозастосовні орієнтири не завжди послідовні, тому підходи до вирішення однотипних ситуацій досить часто різняться. Значна частина ситуацій, що включають казус, взагалі таких орієнтирів не має. Таким чином, на думку правника, у вітчизняній судовій та слідчій практиках поширені випадки, коли казус враховується неправильно, а часом і зовсім не враховується, хоча таке врахування з точки зору забезпечення точності кримінально-правової кваліфікації необхідне [21, с. 141].

Більше того, В.В. Шаблистий зазначає, що вітчизняний законодавець вже понад півстоліття у зміст вини вкладає усвідомлення діяння як єдиної обов'язкової ознаки об'єктивної сторони будь-якого складу злочину, яка найчастіше описується у диспозиціях статей Особливої частини КК України. Суспільно небезпечні наслідки вчинення злочину є другою ключовою ознакою, без можливості передбачення якої ми ведемо мову про казус (випадок), який є безвинним заподіянням шкоди. Безпека людини напряму залежить від готовності кожного із нас нести відповідальність за прийняті рішення, у тому числі й порушення певних правил. Усвідомлення людиною своїх вчинків та передбачення їх наслідків із загальносоціальної точки зору важко назвати виключно суб'єктивним ставленням у вину, а тому у кримінальному праві фактично існує суб'єктивно-об'єктивне ставлення у вину [225, с. 353].

Отже, дотримуємося думки тих правників, які вважають за доцільне внесення змін до Розділу V «Вина та її форми». Де передбачити поняття «казусу» (випадку) та кримінально-правові наслідки його настання.

Родоначальником поняття «змішаної форми вини» є Ансельм Фейєрбах. Який ще на початку XIX ст. «винайшов» нове поняття «необережність, опосередкована умислом», тобто фактично це змішана форма вини – «змішана» з наміром необережність) [23, с. 57].

С.А. Шалгунова зазначає, що змішана форма вини – має місце в таких злочинах, коли щодо одних об'єктивних ознак злочину має місце умисел, а щодо інших – необережність (ст. 121 ч. 2 КК України – умисне заподіяння

тяжких тілесних ушкоджень, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості, або вчинене на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого – умисна форма вини у вигляді прямого умислу до нанесення тяжких тілесних ушкоджень і необережна форма вини у вигляді злочинної недбалості чи злочинної самовпевненості щодо наслідків у вигляді смерті) [71, с. 75].

Відзначимо, що у науці кримінального права правники виділяють дві групи кримінальних правопорушень із змішаною формою вини.

Так, на думку Л.М. Кривоченко, до першої групи відносяться ті злочини, в яких діяння, що являє собою порушення яких-небудь правил безпеки, само по собі, у відриві від наслідків, є адміністративним чи дисциплінарним правопорушенням, і тільки настання суспільно небезпечних наслідків, причинно пов'язаних із діянням, робить все вчинене злочином. У другій групі злочинів складність об'єктивної сторони полягає в тому, що передбачене законом умисне діяння спричиняє два різних наслідки: перший (найближчий) – є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, другий (віддалений) – кваліфікуючою ознакою. В цих злочинах, відповідно до закону, і до діяння, і до першого, обов'язкового, наслідку суб'єктивна сторона виражається в умислі (прямому або непрямому), а щодо іншого – (кваліфікованого) – наслідку тільки в необережності (самовпевненості або недбалості) [75, с. 180].

Г.С. Крайник досліджуючи змішану форму вини у теорії кримінального права та судовій практиці, виокремлює наступне значення змішаної форми вини:

- сприяє з'ясуванню правильної кваліфікації злочинів, у тому числі дозволяє відмежувати близькі за об'єктивними ознаками склади злочинів;
- дає можливість конкретизувати ступінь суспільної небезпечності злочину, призначити належне покарання;

– для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX Загальної частини КК України) та звільнення від покарання (розділ XII Загальної частини КК України) [72, с. 110].

Таким чином, враховуючи значення змішаної форми вини для кримінального законодавства України, дотримуємося позиції науковців, щодо доцільності внесення змін до КК України, в частині передбачення категорії «змішаної форми вини».

З вище окресленого виходить, що втеча із спеціалізованого лікувального закладу є кримінальним правопорушенням (злочином) з прямим умислом, адже вчиняючи втечу особа, повинна усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї дії, передбачати суспільно небезпечні наслідки і бажати їх настання. Змішана форма вини у випадку втечі із спеціалізованого лікувального закладу виключається.

Поряд із виною та її формами у кримінальному праві розглядають таку категорію як «помилка у кримінальному праві».

Вірно зазначає А.О. Нікітін, що людині властиво помилятися, повністю виключити помилки з поведінки людини навряд чи можливо. Інше справа, що помилки особи необхідно аналізувати, систематизувати і попереджена, наскільки це ймовірно. У кожному вчиненому злочині вина особи має індивідуальний характер, дозволяючи дослідити особливості психічного ставлення особи до вчинюваного суспільно небезпечного діяння та його наслідків. У зв'язку з цим, на думку правника, важливе значення отримує дослідження питання про кримінально-правову помилку, коли особа невірно сприймає юридичні або фактичні обставини вчиненого нею діяння [116, с. 242].

Так, Р.В. Вереша під помилкою у кримінальному праві пропонує розуміти – неправильне (хибне) уявлення особи про юридичне значення та фактичний зміст свого діяння, його наслідків та інших обставин, що передбачені як обов'язкові ознаки (елементи) у відповідному складі злочину [22, с. 280].

Однак, як зазначає В.І. Тютюгін, тут слід мати на увазі, перш за все те, що мова йде не про судові помилки, не про помилку слідчого, прокурора, допущену при кваліфікації діяння, а про те помилковому уявленні про обставини вчиненого, яке є у особи, коли вона вчиняє злочин [75, с. 58].

У сучасних наукових доробках кримінально-правової галузі «помилку у кримінальному праві» поділяють на «юридичну помилку» та «фактичну помилку».

Так, «юридична помилка» полягає у неправильному уявленні особи про юридичні властивості вчиненого, його правову характеристику (помилка в праві). На думку В.А. Ломако, при юридичній помилці особа може помилятися: у злочинності чи незлочинності вчиненого нею діяння, його кваліфікації, виді чи розмірі покарання, передбаченого законом за це діяння [81, с. 75].

Для прикладу розуміння юридичної помилки у кримінальному праві В.І. Тютюгін говорить наступне. Особа може помилково вважати, що здійснює дії передбачені в КК України як злочинні, в дійсності кримінальне законодавство цих дій не карає. Така помилка особи байдуже для права. Особа також може помилятися в тому терміні покарання, який йому загрожує за скоєний злочин. Це помилка теж значення не має, тому що особі буде призначено покарання відповідно до закону [75, с. 59].

Однак, необхідно також пам'ятати, що проголошує Основний Закон нашої держави. Так, відповідно до ст. 68 Конституції України проголошено, що незнання законів не звільняє особу від юридичної, а зокрема і кримінальної відповідальності.

Фактична помилка – це неправильне уявлення особи про фактичні об'єктивні ознаки вчинюваного нею діяння. Залежно від того, у змісті яких саме об'єктивних ознак помиляється особа, В.А. Ломако розрізняє такі види фактичної помилки: 1) в об'єкті; 2) в характері діяння (дії або бездіяльності); 3) у причинному зв'язку; 4) в особі потерпілого [81, с. 76].

Так, припускаючи помилку в об'єкті злочину, особа неправильно уявляє собі соціально-правову природу тих охоронюваних кримінальним законом відносин, цінностей, благ тощо, на які вона посягає, вчиняючи певне діяння [56, с. 105].

Л.М. Кривоченко говорить, що у більшості випадків помилка щодо об'єкта пов'язана з помилкою щодо предмета злочину, а в наслідок цього – щодо його об'єкта. І приводить наступні приклади. Особа, бажаючи викрасти наркотичні засоби, проникає до аптеки і викрадає (як вона вважає) їх. Вдійсності ж з'ясується, що викрадені ліки не є наркотичними засобами. Вчиняючи злочин, особа вважала, що порушує відносини в сфері обігу наркотичних засобів, і бажала цього, але внаслідок помилки в предметі фактично порушила інший об'єкт – відносини власності. Або, бажаючи знищити дім захисника в зв'язку з його діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, особа помиляється і підпалює дім, який належить іншій особі. В цьому випадку діяння було спрямоване на порушення суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя, а фактично, внаслідок помилки, спричинило шкоду відносинам власності [75, с. 187]

Враховуючи поняття та зміст вини, які було розглянути вище, можемо зрозуміти. Що у випадку помилки особи в об'єкті кримінального правопорушення, особа буде нести кримінальну відповідальність за діяння, на яке було направлено її умисел.

Помилка щодо характеру діяння може бути двох видів, зазначає Л.М. Кривоченко. По-перше, вона може полягати в помилці особи щодо наявності в її дії або бездіяльності фактичних ознак, що утворюють об'єктивну сторону конкретного складу злочину; по-друге – в помилці щодо відсутності в її діянні таких ознак. У першому випадку суб'єкт, вчинюючи певне діяння (дію чи бездіяльність), вважає, що воно є фактичною ознакою об'єктивної сторони конкретного складу злочину, тоді як в дійсності цього немає. В другому випадку – при помилковому уявленні особи про відсутність в діянні фактичних ознак, що утворюють об'єктивну сторону конкретного

складу злочину, – умисел на вчинення злочину виключається. Відповідальність можлива лише за необережний злочин, якщо вчинення такого діяння з необережності передбачено КК України, і якщо буде встановлено, що особа повинна була і могла передбачати помилковість свого висновку про відсутність в її діянні ознак об'єктивної сторони [75, с. 188].

З приводу наступної фактичної помилки у розвитку причинного зв'язку – неправильне уявлення про дійсний розвиток причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками зазначимо ґрунтовну позицію В.В. Сухоноса. Так, зазначена ознака на його думку, має істотне значення, оскільки причинний зв'язок є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів з матеріальним складом. Проте слід пам'ятати, що кримінальне право не вимагає щоб злочинець усвідомлював причинний зв'язок в усіх деталях і нюансах. Головне – потрібно, щоб він усвідомлював розвиток причинного зв'язку в загальних рисах. Тому, помилка злочинця саме в загальних рисах впливає на форму вини та відповідальність, тоді як помилка в деталях такого впливу немає. Наприклад говорить правник, злочинець стріляє потерпілому в груди і вважає, що смерть останнього настала від поранення серця, а в дійсності потерпілий помер від великої кровотечі. Проте така невідповідність передбачуваного і дійсного розвитку причинного зв'язку не виключає умислу на вбивство, за яке винний і має нести відповідальність. Отже, робить висновок В.В. Сухонос, якщо внаслідок злочинних дій настають злочинні наслідки, які охоплювалися умислом злочинця, то помилка в причинному зв'язку не впливає на форму вини [182, с. 145].

Помилка в особі потерпілого полягає в тому, що у разі вчинення злочинного посягання шкода спричинюється не тій особі, яка охоплювалася умислом винного. Як зазначає Г.М. Зеленов, розглядуваний вид помилки може впливати на кваліфікацію вчиненого лише у разі, коли потерпілий має додаткові спеціально визначені в певній кримінально-правовій нормі ознаки [56, с. 106].

Отже, з аналізу змісту та значення «юридичних» та «фактичних» помилок у кримінальному праві, можемо дійти до висновку, що суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність) вчинене суб'єктом кримінального правопорушення, оцінюється з позиції «букви» кримінального законодавства.

Встановивши вину, як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони втечі із спеціалізованого лікувального закладу, необхідно приділити увагу і факультативним її ознакам. Ми дотримуємося позиції тих науковців, які до факультативних ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення відносять: мотив, мету та емоційний стан.

Мотив і мета є самостійними психологічними ознаками суб'єктивної сторони, однак вони взаємозалежні, взаємопов'язані між собою і лише у своїй єдності можуть дати повне уявлення про спрямованість поведінки особи, наприклад, корисливий мотив і корислива мета в таких злочинах, як крадіжка, грабіж, шахрайство [75, с. 183].

В.В. Сухонос зазначає, що мотив і мета відіграють суттєву роль у визначенні кримінальної відповідальності і, в першу чергу, у характеристиці винної особи, яка вчинила злочин. Зазначені ознаки не тільки не дають можливості зрозуміти психічний стан суб'єкта в момент вчинення ним злочину, з'ясувати причини його протиправної поведінки, а й точно визначити форму вини і ступінь суспільної небезпеки вчиненого. Слід розуміти, говорить правник, що між мотивом та метою існує певний внутрішній зв'язок. Як тільки виникає мотив вчинення злочину, так одразу виникає і відповідна мета [182, с. 141].

Найбільш вдале на нашу думку, визначення мотиву надала С.А. Шалгунова. На її думку, мотив – це спонукальна, рушійна причина певної поведінки особи, яка може виражати потреби, почуття, емоції людини. Мотиви вчинення злочину можуть бути благородні – жаль, співчуття і неблагородні – ненависть, помста, злість, ревнощі, користь, заздрість, жорстокість, кар'єризм та інші [71, с. 74].

На необхідності з'ясування мотиву наголошувалося, зокрема, у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 07 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи».

Так, за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитись боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину. Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо) [160].

Однак, для вірного розуміння сутності мотиву, необхідно здійснювати відповідну його класифікацію. Так, на думку О. Петренко, мотиви необхідно ділити на такі види:

- 1) низькі мотиви (суспільно небезпечні), які є різними формами прояву негативних рис особи (користь, злоба, ревнощі тощо);
- 2) мотиви, позбавлені низького характеру (суспільно нейтральні), які, як правило, не впливають на кваліфікацію злочину (альтруїзм, допитливість тощо);
- 3) мотиви, які пом'якшують кримінальну відповідальність (вплив погрози чи примусу, сильне душевне хвилювання та інше.) [135, с. 178].

Отже, мотив, як факультативна ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, набуває значення для кваліфікації лише у випадку безпосереднього передбачення законодавцем у відповідній

диспозиції кримінально-правової норми. Що безпосередньо і стосується ст. 394 КК України, яка входить до предмету нашого дослідження.

Мета – це бажання особи (злочинця) досягти певних наслідків, які є шкідливими, шляхом вчинення злочину. Коли мета вказана законодавцем в диспозиції статті як ознака злочину, то її встановлення є обов'язковим, і порушення даної вимоги може потягти помилки при кваліфікації [75, с. 74].

Нами вбачається, що втеча із спеціалізованого лікувального закладу, або по дорозі до нього, передбачає на меті вільне розпоряджання собою на свій власний розсуд. Адже, особа примусово поміщується у спеціалізований лікувальний заклад, що в більшій кількості випадків здійснюється проти волі такої особи.

Останньою, але «рівнозначною» факультативною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є емоційний стан особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність).

Як зазначає Р.В. Вереша, у теорії кримінального права емоційний стан – це особливий юридично значущий психологічний стан особи, який, впливаючи на її волю та свідомість, взаємодіє з ознаками складу злочину (насамперед його суб'єктивною стороною) і в такий спосіб визначає особливості кримінально-правової оцінки діяння, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, а також впливає на вирішення питань, пов'язаних з індивідуалізацією покарання [20, с. 78].

Погоджуємось із А.М. Ключко, що основними елементами емоційного стану є настрій, афект, стрес, стан фрустрації, пристрасті тощо. Емоції, в свою чергу, мають прояв: як емоційні реакції, що викликаються раптовими обставинами; як емоційні стани із змінами нервово-психічного стану; як відображена вибірковість емоційних відносин до того або іншого об'єкта [163, с. 325].

Отже, враховуючи вищевикладене можемо стверджувати, що втеча із спеціалізованого лікувального закладу є кримінальним правопорушенням (злочином), яке вчиняється тільки з прямим умислом, адже вчиняючи втечу

особа, повинна усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї дії, передбачати суспільно небезпечні наслідки і бажати їх настання. Метою втечі із спеціалізованого лікувального закладу, або по дорозі до нього, є вільне розпорядження собою на свій власний розсуд. Однак, «мета» у нашому випадку значення не має, адже вона не передбачена законодавцем у диспозиції кримінально-правової норми як обов'язкова ознака кримінального правопорушення.

Висновки до розділу 2

Отже, роблячи підсумок дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак втечі із спеціалізованого лікувального закладу можемо сказати, що безпосереднім об'єктом ст. 394 КК України є суспільні відносини у сфері забезпечення нормальної діяльності спеціалізованих лікувальних закладів.

Дослідження об'єктивної сторони втечі із спеціалізованого лікувального надало змогу зробити висновок, що кримінальне правопорушення передбачене у ст. 394 КК України може вчинятися лише у формі дії, і полягає у втечі із спеціалізованого лікувального закладу, або по дорозі до нього.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з того моменту, коли особа без наданого на те дозволу, самовільно залишила спеціалізований лікувальний заклад, або втекла по дорозі до нього, в результаті чого має змогу вільно собою розпоряджатися. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу є триваючим, і триває до затримання або добровільного повернення особи.

Суб'єктом втечі із спеціалізованого лікувального закладу є фізична осудна, або обмежено осудна особа, відносно якої судом прийнято рішення про застосування примусових заходів медичного характеру (виключно з поміщенням в спеціалізований лікувальний заклад), яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку.

Втеча із спеціалізованого лікувального закладу є кримінальним правопорушенням, яке вчиняється тільки з прямим умислом, адже особа як вчиняє втечу, повинна усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї дії, передбачати суспільно небезпечні наслідки і бажати їх настання. Метою втечі із спеціалізованого лікувального закладу, або по дорозі до нього, є вільне розпоряджання собою на свій власний розсуд. Однак, «мета» для кваліфікації втечі із спеціалізованого лікувального закладу значення не має,

адже вона не передбачена законодавцем у диспозиції кримінально-правової норми, як обов'язкова ознака кримінального правопорушення.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено комплексне наукове завдання, що полягає у визначенні кримінально-правової характеристики елементів і ознак складу злочину, передбаченого ст. 394 КК України, та з'ясуванні соціальної необумовленості встановлення кримінальної відповідальності за втечу зі спеціалізованого лікувального закладу. Виконане дослідження дозволило сформулювати наступне:

1. Під час дослідження історико-правового розвитку кримінальної відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу було сформовано такі історичні періоди її становлення:

- від «Руської Правди» до революції 1917 року;
- від революції 1917 року до проголошення незалежності України 1991 року;
- від проголошення незалежності України 1991 року по теперішній час.

Встановлено, що до початку XIX ст. психічно хворих направляли під нагляд монастирів. Починаючи з Уложення про покарання кримінальні й виправні 1845 року психічно хворих направляли на примусове лікування у спеціальні будинки для божевільних, а з прийняттям Кримінального уложення 1903 року до спеціальних лікувальних закладів.

Кримінальна відповідальність за втечу з місця заслання або з лікувально-трудового чи виховно-трудового профілакторію, а так само з дороги в заслання або профілакторій, вперше знайшла своє відображення у Кримінальному кодексі УРСР 1960 року тільки після внесення змін від 16 листопада 1982 року. За що було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року. Однак, дана стаття, зокрема, використовувалась, щодо злісних п'яниць, з метою забезпечення їх примусового лікування і трудового перевиховання. Сучасна ж редакція диспозиції ст. 394 КК України успадкована від ст. 184 Кримінального кодексу УРСР 1960 року у редакції від 15 лютого 1995 року. Тому

кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу історично не зумовлена.

2. В результаті дослідження підстав та принципів криміналізації втечі зі спеціального лікувального закладу було встановлено, що більшості з них вона не відповідає. 1) відсутність суспільної небезпеки цього діяння 2) практична відсутність динаміки цих діянь; 3) відсутність причин та умов вчинення злочину, передбаченого ст. 394 КК України, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

3. Дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання відповідальності за втечу із спеціалізованого лікувального закладу, дозволило зробити висновок, що за загальним правилом кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу не характерна для країн пострадянського простору. Виключенням є кримінальне законодавство Російської Федерації. В якому передбачено у ч. 3 ст. 314 кримінальну відповідальність за ухилення особи, яка страждає розладом сексуальної переваги (педофілією), від застосування до нього примусових заходів медичного характеру. Однак, за час існування ч. 3 ст. 314 Кримінального кодексу Російської Федерації, взагалі відсутня судова практика її застосування.

4. Дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак втечі із спеціалізованого лікувального закладу можемо сказати, що безпосереднім об'єктом ст. 394 КК України, є суспільні відносини у сфері забезпечення нормальної діяльності спеціалізованих лікувальних закладів.

5. Дослідження об'єктивної сторони втечі із спеціалізованого лікувального надало змогу зробити висновок, що кримінальне правопорушення передбачене у ст. 394 КК України може вчинятися лише у формі дії, і полягає у втечі із спеціалізованого лікувального закладу, або по дорозі до нього.

Кримінальне правопорушення вважається закінченим з того моменту, коли особа без наданого на те дозволу, самовільно залишила спеціалізований

лікувальний заклад, або втекла по дорозі до нього, в результаті чого має змогу вільно собою розпоряджатися. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу є триваючим злочином, і триває до затримання або добровільного повернення особи.

6. Суб'єктом втечі із спеціалізованого лікувального закладу є фізична осудна, або обмежено осудна особа, відносно якої судом прийнято рішення про застосування примусових заходів медичного характеру (виключно з поміщенням в спеціалізований лікувальний заклад), яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла 16-річного віку.

7. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу є кримінальним правопорушенням, яке вчиняється тільки з прямим умислом, адже особа як вчиняє втечу, повинна усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї дії, передбачати суспільно небезпечні наслідки і бажати їх настання. Метою втечі із спеціалізованого лікувального закладу, або по дорозі до нього, є вільне розпоряджання собою на свій власний розсуд. Однак, «мета» для кваліфікації втечі із спеціалізованого лікувального закладу значення не має, адже вона не передбачена законодавцем у диспозиції кримінально-правової норми, як обов'язкова ознака кримінального правопорушення.

8. Окреслено напрями удосконалення кримінально-правової охорони правосуддя, а саме пропонується:

- *ст. 394 КК України «Втеча зі спеціалізованого лікувального закладу» виключити.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров Ю.В. Кримінальне право України: Заг. частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2004. 328 с.
2. Андрушко П.П. Щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у вигляді застосування до них заходів кримінально-правового характеру. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 3. С. 104–115.
3. Асейкін Р.В. Підстави та принципи криміналізації посягання на об'єкти культурної спадщини України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2011. Том 24 (63). С. 225–231.
4. Астахова О.О. Поняття обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 49–67.
5. Бабанін С.В. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони порушення чинних на транспорті правил. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 257–263.
6. Балабанова Д. Динаміка кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини проти правосуддя. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані* : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова; МОН України, НУ «ОЮА», Каф.крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права». Миколаїв : Іліон, 2016. С. 671–684.
7. Балобанова Д.О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 145–148.
8. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2007. 18 с.
9. Бандурка І.О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.и*. 2015. № 2. С. 70–75.

10. Бандурка І.О. Спеціальний суб'єкт як елемент складу злочинів, вчинених проти дітей. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 21–25.
11. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Система протидії злочинності: поняття та сутність. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 168–177.
12. Баранівський В.Ф. Проблема криміналізації та декриміналізації діянь, що посягають на навколишнє природне середовище. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 99–108.
13. Беклеміщев О.В. Історія виникнення інституту примусових заходів медичного характеру. *Форум права*. 2007. № 1. С. 19–22.
14. Беклеміщев С. Розвиток кримінального законодавства щодо примусових заходів медичного характеру: історичний аспект. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. С. 128–131.
15. Берзін П.С., Гацелюк В.О. Суб'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 144–159.
16. Богонюк Г.І. Відповідальність за невиконання судового рішення в історії кримінального права. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Том 7. № 2 (23). С. 3–10.
17. Василенко В.Д. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину: порівняльний аналіз. *Судова апеляція*. 2015. № 1 (38). С. 25–30.
18. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / за ред. д.і.н., проф. А.М. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.
19. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17: Кримінальне право. Харків : Право, 2017. 1064 с.
20. Вереша Р.В. Емоційний стан особи: кримінально-правовий та віктимологічний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 77–86.

21. Вереша Р.В. Казус у кримінальному праві: основні ознаки та необхідність законодавчої регламентації. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. 4 (31). С. 130–142.
22. Вереша Р.В. Помилка у кримінальному законодавстві зарубіжних держав. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1 (14). С. 280–282.
23. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. д-ра. юрид. наук. : 12.00.08. Київ, 2017.
24. Вереша Р.В. Сучасні теорії (концепції) вини в науці кримінального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Том 12 число 1 (32). С. 79–94.
25. Владимиров В.А., Левицкий Г.А. Субъект преступления по советскому уголовному праву: лекция. Москва : Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1964. 59 с.
26. Вознюк А. Час вчинення злочину: актуальні проблеми кримінально-правового розуміння. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 258–262.
27. Вознюк А.А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.
28. Воскресенська І.В. Хімічна кастрація як захід кримінально-правового впливу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 143–147.
29. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
30. Гора І. Поняття способів вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38.
31. Горяйнов А.М. Класифікація правового примусу : веб-сайт. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/g/124-klassifikatsiya-pravovoho-prymusu.html> (дата звернення: 01.02.2020).

32. Грищук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.
33. Гуртовенко О.Л. Психічний вплив і психічна шкода у кримінальному права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 25. С. 470–475.
34. Гуртова Н.О. Кримінально-правова категорія «пеналізація злочинів»: методологічні аспекти формування та розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2011. № 2. С. 96–100.
35. Гуртова Н.О., Пономаренко Ю.А. Пеналізація злочинів як напрямок кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 32–9.
36. Даль В.И. Толковый словарь живаго великорускаго языка. Часть первая. Москва, 1863. 627 с.
37. Даль В.И. Толковый словарь живаго великорускаго языка. Часть четвертая. Москва, 1866. 712 с.
38. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою : Декларація від 29 листопада 1985 р. № 995_114. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text (дата звернення: 01.02.2020).
39. Деркач Я. В. Історико-правовий нарис розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу (від руської правди до кримінального уложення 1903 року). *Юридична наука*. 2020. №3. С. 188–194.
40. Деркач Я. В. Кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу: постановка проблеми в Україні. Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 17–18 липня 2019 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 41–44.

41. Деркач Я. В. Кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу: результати дослідження. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020 р. – К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 57–

42. Деркач Я. В. Об'єкт втечі із спеціалізованого лікувального закладу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. С. 158–163.

43. Деркач Я. В. Суб'єкт втечі із спеціалізованого лікувального закладу. *Юридична наука*. 2019. №10. С. 200–206.

44. Деркач Я. В. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу: проблеми криміналізації. *Юридична наука*. 2019. №9. С. 166–170.

45. Деркач Я. В. Розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу в радянський період. *KELM*. 2020. № 7. С. 169–174 (Республіка Польща).

46. Євремова Н.В. Історія держави і права України. Частина I : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2012. 300 с.

47. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 року : веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid= (дата звернення: 20.01.2020).

48. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 року : веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820 (дата звернення: 20.01.2020).

49. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2015 року : веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820 (дата звернення: 20.01.2020).

50. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2016 року : веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (дата звернення: 20.01.2021).

51. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 року : веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820 (дата звернення: 20.01.2020).

52. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2018 року : веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820 (дата звернення: 20.01.2020).

53. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2019 року : веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820 (дата звернення: 20.01.2020).

54. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року : веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820 (дата звернення: 20.12.2020).

55. Смелянов В.П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.

56. Зеленов Г.М. Фактична помилка та її врахування під час кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. №. 2. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2016/30.pdf (дата звернення: 17.02.2020).

57. Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / за заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 155 с.
58. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник. Київ : МАУП, 2007. 552 с.
59. Іванов В.М. Історія держави і права України. Ч. I : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 264 с.
60. Іванов В.М. Історія держави і права України. Ч. II : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 224 с.
61. Історія держави та права України : підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. / О.М. Бандурка та ін. Харків : Майдан, 2018. 616 с.
62. Катеринчук К.В. Теоретичні проблеми суб'єктів злочинів проти здоров'я особи. *Судова апеляція*. 2015. № 1 (38). С. 36–42.
63. Клименко О.В., Патратій О.В. Історія розвитку інституту примусових заходів медичного характеру. *Вчені записки Таврійського Національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. Том 31 (70) № 4. С. 1–7.
64. Кодекс адміністративного судочинства України : від 06 лип. 2005 р. № 2747-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 10.02.2020).
65. Козерацька О.С. Пеналізація злочинів проти безпеки виробництва. *Правова держава*. 2013. № 16. С. 209–214.
66. Козій В. Особливості провадження щодо юридичної особи у кримінальному процесі. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1. С. 84–95.
67. Комарницька М.О. Соціальна обумовленість криміналізації злочинів пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди та кримінальної відповідальності за їх скоєння. *Юридичний науковий електронний журналу*. 2020. № 3. С. 319–322.

68. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) с постатейными материалами и практическими разъяснениями официальных органов. 5-е издание, переработанное и дополненное. Серия «Профессиональные комментарии законодательства Российской Федерации» / под общей ред. А.Б. Борисова. Москва : Книжный мир, 2012. 1056 с.

69. Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР 1960 г. Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1962. 472 с.

70. Комментарий к Уголовному кодексу Туркменистана. Постатейный / под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. Ашхабад, 2013. 663 с.

71. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

72. Крайник Г.С. Змішана форма вини у теорії кримінального права та судовій практиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 97–110.

73. Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник / за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлат, 2019. 296 с.

74. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за заг. ред. проф. В.М. Бесчастного та О.М. Джужи. Київ : ВД «Дакор», 2018. 386 с.

75. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за заг. ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

76. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків : Право, 2010. 455 с.

77. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків : Право, 2015. 528 с.

78. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

79. Кримінальний кодекс України : Кодекс від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.01.2020).
80. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.2: Особлива частина / за заг. ред. Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна та ін. Харків : Право, 2013. 1040 с.
81. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1: Загальна частина / за заг. ред. Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна та ін. Харків : Право, 2013. 376 с.
82. Кримінальний кодекс УРСР. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1950. 167 с.
83. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс від 14 квіт. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2021).
84. Кримінологія: підручник / Б.М. Головкін, В.В. Голіна, В.Ф. Примаченко, В.В. Шаблистий та ін.; за заг. ред. Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2020. 384 с
85. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. Москва : Госюриздат, 1960. 244 с
86. Кузнецов А.П. Криминализация – декриминализация, пенализация – депенализация как содержавние уголовной политики. *Вестник краснодарского университета МВД России*. 2017. № 1 (34). С. 16-18.
87. Кучарська Х. Кримінальне право за Литовськими статутами: порівняльний аспект. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді* : зб. тез доп. І Міжнар. студ. наук. конф. (м. Тернопіль, 3-4 квіт. 2017 р.). Тернопіль : Вектор. С. 85-88.
88. Кучук А.М., Завгородня Ю.С. Юридична компаративістика : навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 112 с.

89. Ландіна А.В. Спеціальний суб'єкт злочину: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1 (10). С. 54–63.
90. Лихова С.Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України. *Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33). С. 128–132.
91. Макарчук С. Писемні джерела з історії України : курс лекцій. Львів : Світ, 1999. 352 с.
92. Макодзьоб А.В. Співвідношення предмета злочину та засобів і знарядь вчинення злочину. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 36. Том 2. С. 121–125.
93. Марисюк К.Б., Кіндрацька І.В. До питання про усічений склад злочину. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 196-198. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/57.pdf (дата звернення: 01.02.2021).
94. Маслов О.О. Структура обстановки вчинення злочину. *Право і суспільство*. 2017. № 6 частина 2. С. 158–164.
95. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93430661> (дата звернення: 01.02.2020).
96. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73168656> (дата звернення: 01.02.2020).
97. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/34138947> (дата звернення: 01.02.2020).
98. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42954581> (дата звернення: 01.02.2020).
99. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/64439889> (дата звернення: 07.02.2020).
100. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/6249193> (дата звернення: 07.02.2020).

101. Мельник П.О. Методологія історико-правового аналізу кримінально-правової протидії організованій злочинності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 7–11.
102. Мирошниченко Н.А. Конструкція складу злочину та її значення для кваліфікації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 22. С. 841–844.
103. Мірошниченко С. Класифікація злочинів проти правосуддя. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вісник № 2 (69). С. 237–246.
104. Мороз В.Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 122–136.
105. Музика А.А., Лащук Є.В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2011. 192 с.
106. Музика А.А., Лащук Є.В. Про загальне поняття предмета злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 103–118.
107. Навроцький В. Наскрізні та відособлені поняття кримінального права України. *Право України*. 2020. № 2. С. 81–86.
108. Наголова І.Ю. Встановлення способу вчинення кримінального правопорушення під час досудового розслідування. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2016. № 1 (13). С. 247–252.
109. Назимко Є. Історичний метод та проблеми періодизації історії розвитку інституту покарання неповнолітніх. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 1 (5). С. 47–57.
110. Назимко Є.С. Загальний огляд політико-правових процесів установлення міри покарання в кримінально-правових санкціях. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 67–72.
111. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

112. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України Станом на 20 січня 2018 року / За заг. ред. В.В. Галунька. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 784 с.

113. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Станом на 2 вересня 2019 року / За заг. ред. М.В. Лошицького. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2019. 864 с.

114. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. Станом на 20 січня 2018 року / За заг. ред. М.В. Лошицького Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 1272 с.

115. Некрасов О.О. Історико-правовий аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варті (дореволюційний період). *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 178-182.

116. Нікітін А.О. Сутність та види помилок у кримінальному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 242-245.

117. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. Москва : ООО «А ТЕМП», 2006. 944 с.

118. Оксаніченко А.С., Шаблистий В.В. Поняття злісності за кримінальним правом України / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В.В. Шаблистого. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 184 с.

119. Орел Ю.В. Історичний метод та проблеми періодизації законодавства про кримінально-правову охорону нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України. *Форум права*. 2014. № 4. С. 228–236.

120. Орловська Н.А. До питання про «примусову хімічну кастрацію». *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. Випуск 38. С. 75–88.

121. Орловський Р.С., Валовина М.А. Суспільно небезпечні наслідки злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 6. Том 3. С. 76–80.
122. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / под ред. В.Н. Кудрявцева. Москва : «Наука», 1982. 304 с.
123. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон від 19 лис. 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 01.02.2021).
124. Панов М.І. Проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 103–125.
125. Панов М.І., Гуторова Н.О. Методологічні засади дослідження проблем особливої частини кримінального права. *Проблеми законності*. 2009. № 100. С. 291–304.
126. Паспорти спеціальностей : Постанова від 21 трав. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v38_6330-08#Text (дата звернення: 23.01.2021).
127. Пащенко О.О. Аналіз досліджень проблеми соціальної обумовленості закону України про кримінальну відповідальність (друга половина 90-х років ХХ ст.). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. Випуск 25. С. 87–104.
128. Пащенко О.О. Криміналізація та соціальна обумовленість. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 41–76.
129. Пащенко О.О. Наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування як обставина соціальної обумовленості кримінально-правових норм. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 129–140.
130. Пащенко О.О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2019. 37 с.

131. Пащенко О.О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 536 с.
132. Пащенко О.О. Співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 59–63.
133. Пащенко О.О. Суспільна користь кримінально-правових норм. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 71–81.
134. Пенитенциарный кодекс Эстонии : веб-сайт. URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/ПЕНИТЕНЦИАРНЫЙ%20КОДЕКС%2020.07.2020.pdf> (дата звернення: 24.01.2020).
135. Петренко О. Мотив як ознака складу злочинів у сфері фізичної культури і спорту. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. С. 176–179.
136. Петровський М.Н. Історія України в документах і матеріалах. Т.1. Київ: «Радянська школа», 1915. 912 с.
137. Плашовецький О.А. Кримінально-правова диференціація віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кан. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2017. 18 с.
138. Плашовецький О.А. Поняття віку особи та його диференціація в кримінальному праві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 389–392.
139. Податковий кодекс України : Кодекс від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 31.01.2020).
140. Пономаренко Ю. Основні правила пеналізації окремих злочинів за чинним КК України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 47–52.

141. Попов А.Н., Зимирева Л.А., Федышина П.В. Объективная сторона состава преступления : учебное пособие. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2015. 64 с.

142. Попович О. Принципи криміналізації: поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст. 110-2 КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 209–214.

143. Поповічук В.О. Суб'єкт складу злочину, передбаченого ст. 445 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету серія «Право»*. 2016. Випуск 38. Том 2. С. 71–74.

144. Прийма С.В. Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2014. Випуск 28. С. 46-55.

145. Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуально кодексу Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення : Закон від 07 лип. 1992 р. № 2547-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-12/ed19920707#Text> (дата звернення: 17.01.2020).

146. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон від 23 трав. 2013 р. № 314-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text> (дата звернення: 10.02.2020).

147. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 грудня 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення 31.01.2020).

148. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» та

Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» : Закон від 15 лют. 1995 р. № 64/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/95-вр/ed19950215#Text> (дата звернення: 17.01.2020).

149. Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР від 10 лют. 1988 р. № 5397-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5397-11/ed19880210#Text> (дата звернення: 17.01.2020).

150. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу та деяких інших законодавчих актів Української РСР : Указ від 16 лис. 1982 р. № 4290-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4290-10/ed19821116#Text> (дата звернення: 17.01.2020).

151. Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15 груд. 2020 р. № 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 31.12.2020).

152. Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад, посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою, посад професіоналів у галузі охорони здоров'я та посад фахівців у галузі охорони здоров'я з у закладах охорони здоров'я : Наказ від 18 жовт. 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02?find=1&text=спеціальний#Text> (дата звернення: 01.02.2020).

153. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова від 03 чер. 2005 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text> (дата звернення: 18.01.2020).

154. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова від 16 квіт. 2004 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text> (дата звернення: 10.02.2020).

155. Про примусове лікування і трудове перевиховання злісних п'яниць: Указ від 17 сер. 1966 р. № 1н-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1н-06/ed19660817#Text> (дата звернення: 17.01.2020).

156. Про психіатричну допомогу: Закон від 22 лют. 2000 р. № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 01.02.2020).

157. Про скасування кримінальних покарань у вигляді заслання і вислання: Закон від 06 бер. 1992 р. № 2175-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2175-12/ed19920306#Text> (дата звернення: 17.01.2020).

158. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова від 31 бер. 1995 р. № 4 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 01.02.2020).

159. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова від 31 бер. 1995 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (10.02.2020).

160. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова від 07 лют. 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 17.02.2020).

161. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова від 06 лист. 2009 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 07.02.2020).

162. Прокументов Л.М. Криміналізація и декриміналізація деяньй. Томск : изд-во Том. ун-та, 2012. 142 с.

163. Пронський Е., Клочко А.М. Емоційний стан та емоції: місце серед ознак елементів складу злочину, роль та юридичне значення в кримінальному праві. *Правові засади функціонування публічної влади щодо*

забезпечення інтелектуального розвитку та безпеки суспільства: зб. матеріалів між. наук.-практ. конф. Суми : Сумський державний університет, 2016. С. 325–328.

164. Прудников Я.В. Поняття та види засобів вчинення злочину. *Проблеми законності*. 2018. Випуск 142. С. 189–199.

165. Пясковський В.В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів проти статевої недоторканості неповнолітніх. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 36–46.

166. Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 304 с.

167. Романишин О.Р. Характеристика системи кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень у кримінальному провадженні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 269–272.

168. Романівка З.Є. Знаряддя та засоби вчинення злочину за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2020. 18 с.

169. Савченко О.О. Щодо соціальної обумовленості встановлення кримінально-правової заборони: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право». 2016. Випуск 24. С. 147-152.

170. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві. Харків : Право, 2006. 208 с.

171. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2006. 656 с.

172. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

173. Словник іншомовних слів / укл.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

174. Сорока І.В. Спосіб вчинення як елемент криміналістичної характеристики крадіжки чужого майна громадян, вчиненої групами неповнолітніх. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 236–238. URL: http://lsej.org.ua/2_2015/65.pdf (дата звернення: 07.02.2020).

175. Старосольська С.П. Родовий та безпосередній об'єкт злочинів, що полягають в ухиленні від відбування покарання не пов'язаних з ізоляцією особи. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 5. С. 195–203.

176. Статути Великого князівства литовського. У 3 т. Том 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : «Юридична література», 2002. 464 с.

177. Статути Великого князівства литовського. У 3 т. Том 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : «Юридична література», 2003. 560 с.

178. Статути Великого князівства литовського. У 3 т. Том 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у двох книгах. Кн. 1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : «Юридична література», 2004. 672 с.

179. Стеблинська О.С., Ярмолюк О.В. Окремі питання втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2016. № 1 (13). С. 253–259.

180. Стрельцов Є. Деякі роздуми про правову сутність та соціальні завдання кримінального права. *Право України*. 2010. № 9. С. 102–109.

181. Стрельцов Є.Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 160–170.

182. Сухонос В.В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Суми : Університетська книга, 2016. 375 с.

183. Сухонос В.В. Склад злочину: закон, теорія та практика : монографія. Суми : Університетська книга. 2018. 200 с.

184. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / За заг. ред. В.В. Дубічинського. Харків : Школа, 2009. 832 с.
185. Татарин І.І. Поняття і види шкоди, заподіяної злочином. *Європейські перспективи*. 2012. № 3 ч. 3. С. 74–80.
186. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.
187. Тельпіс М.В. Відмежування знарядь і засобів вчинення злочину від предмета злочину. *Право і суспільство*. 2019. № 3 частина 2. С. 194–200.
188. Тертична А.А. Відповідальність за невиконання судового рішення в окремих джерелах (пам'ятках) кримінального права на теренах України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1 (22). С. 198–202.
189. Тихомиров О.Д. Юридична компаративістика: філософсько-методологічні засади : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2006. 37 с.
190. Ткачук А. Законодавча техніка : навч. посіб. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2011. 268 с.
191. Топчій В.В., Дідківська Г.В., Мудряк Т.О. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник у схемах. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 344 с.
192. Уголовное право Украины. Общая часть : учебное пособие / составитель В.И. Тютюгин. Днепропетровск : «Пороги», 1992. 166 с.
193. Уголовное уложение. Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. С.-Петербург : Сенатская типография, 1903. 144 с.
194. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации : веб-сайт. URL: <http://base.garant.ru/1306500/> (дата звернення: 24.01.2020).
195. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации : веб-сайт. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/b34a30d628a4f1951ce364e6c0729e93d56f365d/ (дата звернення: 24.01.2020).

196. Уголовный кодекс Азербайджанской республики / науч. редактирование, предисловие докт. юрид. наук, проф. И.М. Рагимова, перевод с азербайджанского Б.Э. Аббасова. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 325 с.

197. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З.К. Бигвава, вступ. статья к.ю.н., доц. В.И. Михайлова, обзорн. статья д.ю.н., проф. О. Гамкрелидзе, перевод с грузинского И. Мериджанашвили. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 409 с.

198. Уголовный кодекс Кыргызской Республики : веб-сайт. URL: http://continent-online.com/document/?doc_id=34350840#pos=6;-142 (дата звернения: 25.01.2020).

199. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова и канд. юрид. наук Э.А. Саркисовой, перевод с латышского канд. юрид. наук. А.И. Лукашова. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 313 с.

200. Уголовный кодекс Литовской Республики : веб-сайт. URL: <http://www.alex-lawyer.lv/ugolovnijzakonlatviirus.pdf> (дата звернения: 24.01.2020).

201. Уголовный кодекс Республики Армении : веб-сайт. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472 (дата звернения: 24.01.2020).

202. Уголовный кодекс Республики Беларусь : веб-сайт. URL: http://continent-online.com/document/?doc_id=30414984#pos=6;-140 (дата звернения: 24.01.2020).

203. Уголовный кодекс Республики Казахстан : веб-сайт. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=5;-155 (дата звернения: 25.01.2020).

204. Уголовный кодекс Республики Молдова URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923 (дата звернения: 24.01.2020).

205. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / предисловие А.В. Федорова. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 410 с.
206. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями и дополнениями на 15 июля 2001 г.). Вступительная статья М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, З.Х. Гулямова. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 338 с.
207. Уголовный кодекс Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. Москва : Издание Военной коллегии верх. трибун. В.Ц.И.К. 1922. 42 с.
208. Уголовный кодекс Российской Федерации : веб-сайт. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891> (дата звернения: 24.01.2020).
209. Уголовный кодекс Туркменистана : веб-сайт. URL: http://continent-online.com/document/?doc_id=31295286 (дата звернения: 25.01.2020).
210. Уголовный кодекс Эстонской республики / науч. ред. и перевод с эстонского В.В. Запезалова, вступ. статья канд. юрид. наук. доц. СПбГУ Н.И. Мацнева. Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 262 с.
211. Укрінформ: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2744056-parubij-pidpisav-zakon-pro-himicnu-kastraciu.html> (дата звернения: 25.01.2020).
212. Уложение о наказанияхъ. Уголовныхъ и исправительныхъ. Санктпетербургъ : Въ Типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества, 1845. 916 с.
213. Фріс П.Л. До питання про кримінальну відповідальність юридичної особи. *Юридичний вісник*. 2015. № 2 (35). С. 152–156.

214. Фріс П.Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 19–28.
215. Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю та кримінально-правова політика у системі суспільних наук. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Випуск 31. С. 3–27.
216. Хавронюк М.І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право.иа*. 2017. № 1. С. 5–9.
217. Хавронюк М.І. Кримінально-правова система в Україні у взаємодії із зарубіжними кримінально-правовими системами (частина І). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 18–70.
218. Хавронюк М.І. Кримінально-правова система в Україні у взаємодії із зарубіжними кримінально-правовими системами (частина ІІ). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 9–43.
219. Хавронюк М.І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (2). С. 298–347.
220. Харитонов Р.Ф. Галузева юридична компаративістика: загальнотеоретичне дослідження : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2016. 208 с.
221. Цивільний кодекс України : Кодекс від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.02.2020).
222. Чернецька О.В., Шилінгов В.С. Юридична компаративістика як самостійна юридична наукова дисципліна. *Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2009. № 1. С. 23–28.
223. Черняк Є. Роль порівняльного (компаративістського) аналізу при дослідженні механізму правової охорони конституції на сучасному етапі

розвитку вітчизняної галузі конституційного права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 135–140.

224. Шаблистий В. В. Поняття погрози в кримінальному праві та законодавстві України: історія та сучасний стан. *Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2009. № 1. С. 283–286.

225. Шаблистий В.В. Безпековий вимір кримінального права України: людино-центристське дослідження : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. : Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

226. Шаблистий В.В. Нова редакція Кримінального кодексу України і рудименти радянської правової спадщини. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України*: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право, 2019. С. 96–100.

227. Шаблистий В.В. Суспільна небезпека (небезпечність) у кримінальному праві в епоху постмодерну. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 112–124.

228. Шаблистий В.В., Чорна О.В. Кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні: моногр. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В.В. Шаблистого. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2020. 164 с.

229. Шевчук Ю.І. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, поєднане з вбивством. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 15. С. 167–174.

230. Шелухин С. До вивчення «Руської Правди». Прага, 1930. 47 с.

231. Шигаль Д.А. Основні елементи теорії історико-правового порівняльного методу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина

України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. Харків : Нац. акад. прав. наук України, 2013. С. 179–183.

232. Shablysty V., Prymachenko V. Objectives of criminology at the current stage of development of Ukraine and in the perspective. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2020. Special Issue № 1. P. 168–173.

ДОДАТКИ

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Деркач Я. В. Розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу в радянський період. *KELM*. 2020. № 7. С. 169-174 (Республіка Польща).
2. Деркач Я. В. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу: проблеми криміналізації. *Юридична наука*. 2019. №9. С. 166-170.
3. Деркач Я. В. Суб'єкт втечі із спеціалізованого лікувального закладу. *Юридична наука*. 2019. №10. С. 200-206.
4. Деркач Я. В. Історико-правовий нарис розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу (від руської правди до кримінального уложення 1903 року). *Юридична наука*. 2020. №3. С. 188-194.
5. Деркач Я. В. Об'єкт втечі із спеціалізованого лікувального закладу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. С. 158-163.
6. Деркач Я. В. Кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу: постановка проблеми в Україні. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 17–18 липня 2019 р.)*. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 41–44.
7. Деркач Я. В. Кримінальна відповідальність за втечу із спеціалізованого лікувального закладу: результати дослідження. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020 р.* – К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 57–58.